EINHARDAS

KAROLIO DIDŽIOJO GYVENIMAS

Lotynišką tekstą parengė ir į lietuvių k. vertė
MINTAUTAS ČIURINSKAS

Įvadą ir paaiškinimus parašė
RIMVYDAS PETRAUSKAS

AIDAI
2005

UDK 944:929Charlemagne
Ei-117

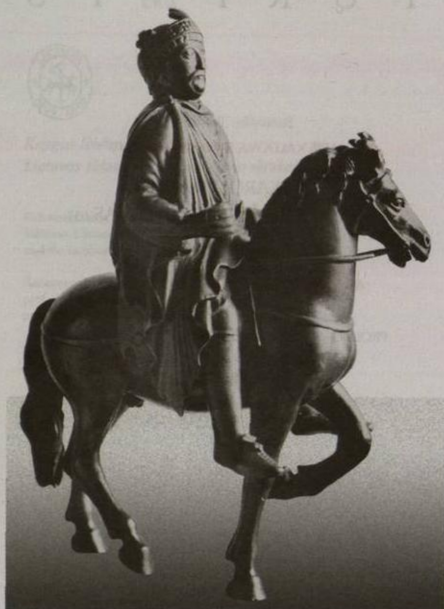
Knygos leidimą parėmė
Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija

Rekomenduota spaudai kaip mokymo priemonė
Vilniaus Universiteto Istorijos fakulteto
mokslo tarybos posėdyje (2005 05 18, protok. Nr. 03)

Recenzentai:
prof. dr. Zenonas Butkus
prof. dr. Irena Valikonytė

ISBN 9955-656-07-7

TURINYS

Karolis Didysis ant žirgo. Vad. Meco skulptūra. Luvras. Apie 870

APIE VALDOVĄ IR JO BIOGRAFĄ

KARALIUS

Karolis Didysis (valdė 768–814) yra vienas iš nedaugelio valdovų, kuriems istorikai, o kartais net jaunesnieji amžininkai, ryžosi suteikti „Didžiojo" prievardį: Konstantinas Didysis, Alfredas Didysis, Otonas Didysis, Knutas Didysis, Sančo Didysis, Kazimieras Didysis, Liudvikas Didysis, Vytautas Didysis. Visus šiuos skirtingu laiku gyvenusius valdovus sieja ne tiek valdymo panašumas, kiek ilgalaikis jų žygių atminimas bei legendinis ar ideologinis jų vardo atsikartojimas aktualiuose dabarties kontekstuose. Karolis Didysis susilaukė išties įspūdingo pomirtinio „gyvenimo", atnešusio jam pavyzdinio Viduramžių valdovo ir pastarąjį šimtmetį aktualizuotą „Europos tėvo" šlovę. Pirmąjį postūmį šiam mitui atsirasti suteikė ankstyviausia jo biografija *Karolio Didžiojo gyvenimas*, kurią parašė Karolio „pavaldinys ir auklėtinis", kaip jis pats save vadino, Einhardas. Tiesa, „Didžiojo" epitetą pavadinimui suteikė vėlesni šio kūrinio perrašinėtojai, pats Einhardas tik vienoje vietoje, cituodamas Karolio antkapio įrašą (sk. 31), perteikia besiformuojantį požiūrį į mirusį valdovą: „didysis ir tikratikis imperatorius" (*magnus et orthodoxus imperator*). Galutinai Karolio Didžiojo vardo forma įsitvirtino XI–XII a. (lot. *Carolus Magnus*, vok. *Karl der Grosse*, pranc. ir angl. net vienu vardu *Charlemagne*).

Istorikų retrospektyviai garsiausiu – Karolio – vardu pavadinta giminė – Karolingai, 768 m. Karoliui Didžiajam užimant frankų karaliaus sostą, buvo palyginti dar nauja

Šv. Arnulfas. Imp. Maksimilijono I garbės vartų detalė. Albrechto Dürerio projektas (1515)

dinastija[1]. Pirmasis žinomas šios giminės atstovas buvo iš kilmingos frankų giminės kilęs įtakingas karališko dvaro patarėjas šv. Arnulfas (m. 640), kuris, žmonai pasitraukus į vienuolyną, priėmė kunigų šventinimus ir tapo Meco vyskupu. Jo sūnus Anzegizelis vedė kito frankų didiko Pipino Vyresniojo dukterį Bregą, o jų palikuonys sugebėjo perimti Austrazijos majordomų (karaliaus dvaro vyresniųjų) pareigas ir palaipsniui išplėsti savo valdžią į kitas frankų valstybės dalis – Neustriją, Burgundiją ir Akvitaniją. Frankų valstybę sukūrusios Merovingų dinastijos įpėdiniai[2] išgyveno ne pačius geriausius laikus ir Karolio proseneliui Pipinui Heristaliečiui (m. 714) teko užduotis išsaugoti bepradedančią byrėti didvalstybę. Jo sūnus Karolis Martelis (714–741) susidūrė su rimtu išorės pavojumi, kurį pašalino 732 m. prie Puatjė su-

[1] Naujausios Karolio Didžiojo biografijos: R. Collins, *Charlemagne*, London, 1998; J. Favier, *Charlemagne*, Paris, 1999; D. Hägermann, *Karl der Große. Herrscher des Abendlandes*, München, 2000; M. Kerner, *Karl der Große. Entschleierung eines Mythos*, Köln, 2000. Taip pat žr. svarbų daugiatomį veikalą: *Karl der Große. Lebenswerk und Nachleben*, hrsg. von W. Braunfels, Bd. 1–4, Düsseldorf, 1965–1967. Apie Karolingus: P. Riché, *Les Carolingiens. Une famille qui fit l'Europe*, Paris, 1983; R. Schieffer, *Die Karolinger*, Stuttgart, 1992.

[2] Apie Merovingus: P. J. Geary, *Before France and Germany. The creation and the transformation of the Merovingian world*, New York-Oxford, 1988.

mušęs arabų kariuomenę ir taip sustabdęs jų veržimąsi iš užkariautos Ispanijos gilyn į Galiją. Prie šios pergalės nemaža dalimi prisidėjo naujos karinės struktūros – raitelių kariuomenės – sukūrimas. Šia reforma pradėta praktika už karo tarnybą ir vasalinę priesaiką dalyti žemes (beneficijas) turėjo didžiulę reikšmę tolesnei socialinei Vakarų Europos raidai ir nulėmė vakarietiškos feodalinės sistemos pobūdį. Karolio Martelio sūnus Pipinas Jaunesnysis (kitaip dar Trumpasis) (741–768) pagaliau įtvirtino tai, ką jo pirmtakai faktiškai buvo pasiekę. 751 m. frankų diduomenės jis buvo paskelbtas karaliumi. Įteisinant šį dinastijų pakeitimą, svarbų vaidmenį suvaidino jo sutartis su Romos popiežiumi. Ilgainiui ji peraugo į tvirtą frankų valdovų ir popiežių sąjungą, kuri, popiežiui pakrikštijus Pipino sūnus, reiškėsi ir dvasinės giminystės jungtimi[3]. 754 m. popiežius Steponas II apsilankė Pipino rezidencijose ir karūnavo jį Sen Deni (Šv. Dionyzo) abatijoje, taip padėdamas pagrindus naujai karaliaus valdžios pašventinimo tradicijai ir drauge naujai monarchijos sampratai: nuo to laiko bažnytinis patepimas ir karūnacijos ceremonialas Vakarų pasaulyje tapo karališkos valdžios pripažinimo sąlyga[4].

Vis dėlto, atrodo, kad bent jau iš pradžių tokios legitimacijos Karolingams nepakako. Kaip liudija Merovingų vardus romanizuota forma atkartojantys Karolio Didžiojo sūnų ir anūkų

[3] Konceptualiai nauji darbai šia tema: A. Angenendt, Das geistliche Bündnis der Päpste mit den Karolingern (754–796), in: *Historisches Jahrbuch*, Bd. 100, 1980, p. 1–94 ir J. Sammler, *Der Dynastiewechsel von 751 und die fränkische Königssalbung*, Düsseldorf, 2003.

[4] Šios tradicijos *longue durée* „nuo Pipino iki Mindaugo“: R. Schieffer, Die Rolle der Kirche bei den Reichsbildungen der Franken und anderen Völker bis zum mittleren 13. Jahrhundert, in: *Lietuvos valstybės susikūrimas: palyginimas europiniame kontekste* (rengiama spaudai).

vardai Lotaras (merov. Chlotaras) ir Liudvikas (merov. Chlodvigas), Karolingai mėgino save genealogiškai susieti su ankstesne dinastija[5].

Karolingų kilmė iš Austrazijos, t. y. etnine prasme germaniškai–romaniškai mišrios teritorijos tarp Maaso ir Reino, buvo lemtinga ir kitu aspektu. Iš šios teritorijos ekspansiją pradėję Karolingai, ją išplėtojo įvairiomis kryptimis, kol pagaliau Karolis Didysis germanišką ir romanišką Europą suvienijo į vieningą politinį darinį. Dar Karolio protėviai įsitvirtino centrinėse frankų Galijos žemėse. Karolis Didysis galutinai užvaldė Bavariją ir nukariavo pagoniškas saksų gentis. Beje, šie užkariavimai kiek pakeitė tradicinio frankų karalystės branduolio topografiją, kuris nuo šiol pasislinko į rytus: Ingelheimo, Frankfurto, Vormso, Acheno dvarai. Vakarų kryptimi Karolis surengė kelias skirtingai pasibaigusias ekspedicijas prieš arabus į Pirėnų pusiasalį, kurių metu jam pavyko įkurti pasienio teritoriją – Ispanijos marką, būsimos Katalonijos ir Aragono branduolį ir vėlesnio Rekonkistos (arabų išstūmimo iš Pirėnų pusiasalio) bazę. Šis pasienio teritorijų modelis buvo panaudotas ir prieš anglosaksus (Bretanės marka), skandinavus ir Elbės slavus (Danijos marka), pietinius slavus (Rytų marka – vėlesnės Austrijos pirmtakė). Tačiau pačiam Karoliui neabejotinai svarbiausi buvo žygiai į Italiją: prieš langobardus, kurių karalystę prisijungė jau 774 m. (Šiaurės Italija arba Lombardija) ir, popiežiaus prašymu, į Romą. Vienos kelionės į Romą metu atsitiko bene reikšmingiausias įvykis Karolio gyvenime, nors pačiam frankų valdovui taip galbūt ir neatrodė. Per 800 m. Kalėdas jis popiežiaus Leono III buvo vainikuotas Romos imperatoriumi. Istoriografijoje nuo seno diskutuojama, kam priskirti „Vakarų imperijos

[5] R. Wenskus, Zum Problem der Ansippung, in: *idem*, *Ausgewählte Aufsätze zum frühen und preußischen Mittelalter*, Sigmaringen, 1986, p. 85–95.

atnaujinimo" nuopelnus. Ypač daug klausimų kelia galimo įvykių liudytojo Einhardo pasakojimas (sk. 28) apie Karolio Didžiojo karūnaciją Romoje prieš jo paties valią. Pasak Einhardo, popiežiaus ketinimas Karoliui iš anksto nebuvęs žinomas, antraip jis nieku gyvu nebūtų sutikęs su tokiu paaukštinimu: „(Karolis) tvirtino, jog tą dieną, nors ir buvo labai didelė šventė, nebūtų žengęs į bažnyčią, jei būtų galėjęs iš anksto sužinoti popiežiaus sumanymą".

Modernios interpretacijos[6] šį pasažą traktuoja ne kaip tiesioginį įvykių atpasakojimą ir ne kaip Viduramžių istoriografijai būdingą „kuklumo" topą, bet kaip tam tikro Karolio dvare susiklosčiusio požiūrio į šį įvykį išdėstymą. Nekelia abejonių, kad naujo vainikavimo idėja kilo popiežiaus aplinkoje, tačiau ją realizuoti leido išaugusi Karolio valdžia. Karoliui imperatoriaus titulas visiškai nauju lygiu ir nauja simbolika nušvietė jo valdžią. Netrukus prasidėjęs ginčas dėl titulo su Bizantijos imperatoriumi ir naujas reprezentacinis vajus (ypač rūmų Achene statyba) liudytų Karolio pretenzijų į imperinį, t. y. pasaulinį valdymą, rimtumą. Taip pat ir įvykių koncentracija 800 m. išvakarėse rodo įsibėgėjantį valdžios sampratos permąstymą: dar 799 m. jo intelektualusis patarėjas Alkuinas vadino Karolį vienu iš trijų pasaulio valdovų (šalia popiežiaus ir Bizantijos imperatoriaus). Maždaug tuo pat metu frankų karaliaus dvarą aplankė Bizantijos imperatorienės Irenos ir Bagdado kalifo Harūno al Rašido pasiuntinybės. Amžininkams didžiausią įspūdį, atrodo, padarė pastarojo padovanotas dramblys Abulabazas, bet Karolio krikščioniškojo imperatoriaus savivoką greičiau atspindi jo rūpestis Jeruzalės krikščionimis – kalifo valdiniais.

[6] Visų pirma minėtinas istoriografiją smarkiai paveikęs P. Classeno aiškinimas: *Karl der Große, das Papsttum und Byzanz. Die Begründung des karolingischen Kaisertums*, Sigmaringen, 1988 (2. Aufl.).

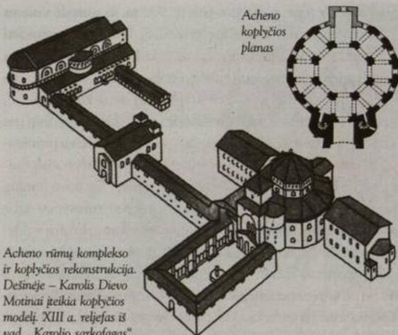
Šv. Petras pop. Leonui III (kairėje) įteikia palijų, o Karoliui didžiajam - vėliavą. VIII a. mozaikos kopija. Lateranas, Roma.

Kita vertus, Karolio Didžiojo santūrumą karūnacijos Romoje atžvilgiu rodo vėlesni jo santykiai su Apaštališkuoju Sostu. Karaliui ir jo dvariškiams veikiausiai nepatiko aktyvus, net centrinis popiežiaus vaidmuo ceremonijoje, kuris nesutapo su jų pačių imperatoriaus valdžios samprata. Kitokia imperatoriaus valdžios koncepcija pasireiškė 813 m., Karolio sūnaus Liudviko vainikavimo bendraimperatoriumi apeigose – jas aprašo vienas aktyviausių jų dalyvių Einhardas (sk. 30). Vienaip ar kitaip, ankstesnis Romos precedentas lėmė, kad imperatoriaus titulo suteikimas visais Viduramžiais liko popiežiaus kompetencijoje.

Nauja imperatoriškos valdžios dvasia Karolis Didysis pradėjo reformas, kurios reiškėsi socialinės tvarkos, teisės, admi-

nistracijos ir reprezentacijos srityse. 802 m. jis nurodė visiems pavaldiniams atlikti vasalinę priesaiką, kuri turėjo prisidėti prie valstybės vidinės integracijos ir krikščioniškosios taikos sustiprinimo. Kartu, kaip nurodo ir Einhardas (sk. 29), „atkreipęs dėmesį, kad jo tautos įstatymams daug ko stinga /.../, sumanė pridurti, ko trūko, ir suvienodinti skirtumus, taip pat ištaisyti klaidas ir neteisingai perrašytas vietas". Tačiau pirmiausia jis pasiekė, „kad būtų sutvarkyti ir raštu išdėstyti visų tautų, kurios buvo jo valdžioje, nerašyti įstatymai". Tai buvo frankų, saksų, tiuringų ir fryzų teisės sąvadų (*Leges*) surašymas arba nauja redakcija. Toliau buvo vienodinama įvairių kraštų valdymo sistema, į atskiras sritis siunčiant paprastai frankų kilmės grafus (pasienio srityse – markgrafus), kurių valdžią savo ruožtu turėjo prižiūrėti specialieji karaliaus pasiuntiniai (*missi dominici*). Karolio iniciatyva visoje valstybėje įvesta vieninga bažnytinė liturgija, o tuo metu Romoje parengtas mišiolas iki pat šių dienų yra katalikų Bažnyčios liturgijos pagrindas. Visa eilė socialinių ir politinių Karolio laikų institutų tapo pavyzdžiu vėlesniems šimtmečiams. Čia atsirado europinis karaliaus dvaro organizacijos modelis, susidedantis iš kelių pagrindinių pareigybių ir dvaro koplyčios. Čia buvo išplėtota dviejų dalių domeno struktūra – būsimos europinės agrarinės sistemos pagrindas. Pagaliau čia susiformavo feodalinės santvarkos principai, iki pat demokratinių XIX a. reformų sudarę Europos visuomenių vidinės sistemos mazgą.

Reformas vainikavo ir jas vizualizavo Romos imperatoriaus pavyzdžiu Achene pradėta kurti nuolatinė rezidencija – ji nors ir nepakeitė frankų valdovų valdymo keliaujant tradicijos, tačiau tapo pagrindine imperatoriaus valdžios reprezentacijos vieta: *prima sedes Franciae*, kaip rašė vėlesnis kronikininkas ir Karolio anūkas (dukters Bertos sūnus) Nithardas. Achene iškilo

Acheno koplyčios planas

Acheno rūmų komplekso ir koplyčios rekonstrukcija. Dešinėje – Karolis Dievo Motinai įteikia koplyčios modelį. XIII a. reljefas iš vad. „Karolio sarkofagas“

valdovo rūmų kompleksas ir Rytų Romos imperatoriaus sostinės Ravenos Šv. Vitalio (San Vitale) bažnyčios aštuonkampį planą imituojanti Švč. Mergelės Marijos rūmų koplyčia (pradėta statyti dar iki 800 m. įvykių). Statybai reikalingos medžiagos buvo vežamos iš Romos ir Ravenos, net buvo gautas specialus popiežiaus Adrijono I leidimas nuo Ravenos bažnyčios sienų nuimti mozaikas ir marmuro plokštes[7]. Atvežtos antikinės skulptūros (pvz., ostgotų karaliaus Teodoriko raitelio statula) puošė kiemą, tačiau nėra aišku, ar už šios monumentalios imitacijos iš tikro slypi aiškiai suformuluota „imperinė programa“. Koplyčios reikšmę visam architektūriniam ansambliui atspindi prancūziškas Acheno pavadinimas – Aix-la-Chapelle.

[7] J. Beckwith, *Ankstyvųjų Viduramžių menas*, vertė I. Jomantienė, Vilnius, 1999, p. 221–222.

806 m. Karolis Didysis frankų papročiu imperijos žemes padalijo savo sūnums (popiežiaus palaimintas *divisio imperii* aktas): vyriausiajam sūnui Karoliui teko valstybės branduolys Austrazija ir Neustrija, Pipinui – Italija ir Burgundija, o Liudvikui – Akvitanija. Šios dalybos iš esmės prieštaravo gimstančiai imperijos vientisumo sampratai. Koliziją kuriam laikui išsprendė pirmųjų dviejų sūnų mirtys 810/811 m. Karolis 813 m. savo įpėdiniu imperatoriškajame soste paskelbė vienintelį likusį gyvą iš teisėtos santuokos gimusį sūnų Liudviką. Šį sprendimą lydėjo aktyvi frankų diduomenės parama, o tai rodo, kad imperijos integralumo principas jau leido šaknis to meto valdančioje viršūnėje. Tačiau nepaisant Karolio ir jo aplinkos pastangų užtikrinti valdymo organizacijos tęstinumą[8], jo sukurta valstybė

[8] XX a. vid. suformuluota žymaus belgų medievisto François Louiso Ganshofo „dekompozicijos" teorija (frankų valstybės irimas ir suskaldymas Karolio gyvenimo pabaigoje) šiuo metu, regis, visai pagrįstai yra sukritikuota (plg. J. Fried, Elite und Ideologie oder die Nachfolgeordnung Karls des Großen vom Jahre 813, in: *La Royauté et les élites dans l'Europe carolingienne*, ed. R. LeJan, Villeneuve d'Ascq, 1998, p. 71–109).

nedaug jį pergyveno. 814 m. miręs imperatorius buvo palaidotas jo pastatytoje Acheno Švč. Marijos bažnyčioje, greičiausiai vakariniame prieangyje, kadangi neseniai priimti bažnytiniai nutarimai draudė pasauliečius laidoti bažnyčios viduje. Liudvikas Pamaldusis 817 m. *Ordinatio imperii* įsaku pamėgino įtvirtinti propaguotą imperijos vientisumo idėją, tačiau jau po kelių dešimtmečių (o Einhardui, matysime, ir anksčiau) paaiškėjo jo pastangų nepakankamumas. 843 m. Verdene trys Liudviko sūnūs tarp savęs pasidalijo senelio sukurtą valstybę.

Tuo tarpu žymiai tvaresni už valstybę pasirodė esą Karolio Didžiojo vardas ir legenda[9]. Apie 870 m. jo anūkas vakarų frankų karalius Karolis Plikagalvis užsakė išlieti raito Karolio statulą (dabar Luvre saugoma vad. Meco skulptūra), kuri liudija pavyzdinio valdovo mito genezę. Achenas, jau po Liudviko Pamaldžiojo mirties netekęs pagrindinės rezidencijos funkcijos, kone per visus Viduramžius išliko Romos (vokiečių) valdovų karūnavimo vieta (šaltiniais patvirtinta nuo 936 iki 1531 m.), o apie 800 m. pagamintas vad. „Karolio sostas" – šios karūnacijos ceremonijos centru ir viena svarbiausiųjų karališkos valdžios insignijų. 1000 m. naująją *Renovatio imperii* idėją puoselėjantis Otonas III įsakė atidengti savo įžymiojo pirmtako kapą, ir tai turėjo pridėti Otono planams tradicijos svorį, o sykiu atverti kelią Karolio kanonizavimui[10]. Ankstyva jaunojo imperatoriaus

[9] Klasikinis veikalas apie Karolio Didžiojo recepciją: R. Folz, *Le souvenir et la légende de Charlemagne dans l'Empire germanique médiéval*, Paris, 1950. Dar žr. Fr. Graus, *Lebendige Vergangenheit. Überlieferung im Mittelalter und in den Vorstellungen vom Mittelalter*, Köln–Wien, 1975; A. Borst, Das Karlsbild in der Geschichtswissenschaft vom Humanismus bis heute, in: *Karl der Große. Lebenswerk und Nachleben* (kaip 1 nuor., ten pat daugiau studijų šia tema), Bd. 4, p. 364–402; R. Morrissey, *L'empereur à la barbe fleurie. Charlemagne dans la mythologie et l'histoire de France*, Paris, 1997.

[10] Apie tai plačiau: K. Görich, Otto III. öffnet das Karlsgrab in Aachen. Überlegungen zu Heiligenverehrung, Heiligssprechung und Traditionsbil-

„Karolio karstas"

mirtis (1002 m.) sutrukdė įgyvendinti šį sumanymą, tačiau po pusantro šimtmečio prie jo buvo vėl grįžta. 1165 m. gruodžio 29 d., t. y. biblinio karaliaus ir Kristaus protėvio Dovydo atminimo dieną[11], imperatoriaus Frydriko Barbarosos iniciatyva Karolis Didysis buvo paskelbtas šventuoju. Karolio mirties data (sausio 28) tapo jo minėjimo diena, o Achenas – svarbia piligrimine vieta, kai kurioms tautoms savotiška stotele vykstant toliau į Kompostelą ar Šventąją Žemę. Karolio palaikai buvo perkelti į naują karstą („Karolio karstas"), kuris vėliau ne kartą būdavo atidaromas, idant patenkintų vis naujus relikvijų trokštančiųjų lūkesčius. Istorikai pagrįstai šią kanonizaciją sieja su Frydriko politine programa[12], su jo, kaip naujojo Karolio, sti-

dung, in: *Herrschaftsrepräsentation im ottonischen Sachsen*, hrsg. von G. Althoff und E. Schubert, Sigmaringen, 1998, p. 381–430.

[11] Savo dvaro mokykloje Karolis Didysis irgi buvo vadinamas Dovydu.

[12] Plg. J. Petersohn, Kaisertum und Kultakte in der Stauferzeit, in: *Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter*, hrsg. von J. Petersohn, Sigmaringen, 1994, p. 101–146.

lizacija, su Štaufenų dinastijos kildinimu iš Karolingų. Kita vertus, šios pastangos liudija neblėstantį didžiojo frankų valdovo kultą, kuris, brandžiaisiais Viduramžiais, regis, pasiekė savo apogėjų. Prie to nemažai prisidėjo Prancūzijoje sukurta Rolando giesmė[13], pavertusi Karolį krikščioniškos riterijos (*miles Christi*) ir feodalinės karalystės archetipu – ryžtingu kovotoju su tikėjimo priešais ir teisingu valdovu pavaldiniams. Tame pačiame amžiuje Pseudo-Turpinas susiejo Karolį su šv. apaštalu Jokūbu ir svarbiausiu Europos piligriminių kelionių tikslu – *Santiago de Compostela* (legendinė apaštalo Jokūbo palaidojimo vieta Kompostelоje, Ispanijoje). Karolio laikų vyskupui Turpinui priskirtame veikale anoniminis XII a. autorius aprašė, kaip Karoliui sapne (miegantis Karolis – Viduramžiais paplitęs įvaizdis) pasirodęs apaštalas Jokūbas paragino išvaduoti Ispaniją iš maurų ir kaip karalius šį priesaką įvykdė. Taip Karolis virto Rekonkistos ir kryžiaus žygių tradicijos pradininku, pirmuoju apaštalo Jokūbo kapo Ispanijoje gynėju[14].

Vėlesniais amžiais Karolio legendą savo politiniams tikslams naudojo įvairūs Viduramžių valdovai, ypač tie, kuriems

[13] *Rolando giesmė*, iš senosios prancūzų k. vertė V. Petrauskas, Vilnius, 1988.

[14] K. Herbers, *Das Jakobskult des 12. Jahrhunderts und der „Liber sancti Jacobi". Studien über das Verhältnis zwischen Religion und Gesellschaft im hohen Mittelalter*, Wiesbaden, 1984.

Kairėje – Karolio Didžiojo portretinio pobūdžio atvaizdas Müstair/Graubünden bažnyčioje (IX a.). Šalia – Albrechto Dürerio sukurtas idealus Karolio su šv. Romos imperijos valdovo regalijomis atvaizdas (1512)

teko laimė gauti Karolio krikšto vardą: apie universalų valdymą tebesvajojantis imperatorius Karolis IV (1346–1378) ar centralizuotą monarchiją bebaigiantis kurti Prancūzijos karalius Karolis VIII (1483–1498). Karolis Didysis buvo laikomas įvairiausių institucijų steigėju, pradedant Paryžiaus universitetu ir baigiant Andoros kunigaikštyste. Nacionaliniai Vokietijos ir Prancūzijos autoriai jau nuo vėlyvųjų Viduramžių pradėjo

ginčytis dėl jo tautinės priklausomybės, vokiečiams *Karl der Grosse* ir prancūzams *Charlemagne* tapo jų valstybių įkūrėju ir jų istorijos pradininku[15]. Tuo tarpu pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, Karolio mitui teko užduotis sutaikyti abiejų šalių istorines tradicijas, kol pagaliau Europos vienijimosi sūkury jis nevirto tuo, kuo buvo pripažįstamas dar ankstyvaisiais Viduramžiais – „Europos tėvu".

Šis Karolio Didžiojo vaizdinys, be abejo, yra ideologinis konstruktas. Tačiau tik tokių „konstruktų" dėka tolima praeitis virsta gyva istorija. Karolis yra dabartinės Europos[16] kūrėjas tiek, kiek jo laikais vykusių istorinių procesų aidai tebeaktualūs dabartyje. O tokių pėdsakų yra išties daug. Karolis pirmą kartą po Romos imperijos žlugimo lotyniškoje Europoje sukūrė vieningą politinę organizaciją, o jo imperijoje atpažįstami šiuolaikinės Europos kontūrai, 1951 m. įsteigta Anglių ir plieno bendrija – būsimosios Europos Sąjungos branduolys: Vokietija, Prancūzija, Italija ir Beneliukso šalys. Buvo palaikomi intensyvūs kultūriniai ir prekybiniai ryšiai su Anglija ir Airija, aktyviai angažuotasi Ispanijoje. Kontaktai su Frankų imperija reikšmingai paskatino skandinavų ir slavų etnogenezės bei valstybių kūrimosi procesus, taip pat krikščioniškos monarchijos idėjos ir lotynų kalbos sklaidą. Kaip liudija dvyliktasis Einhardo skyrius, į Karolio imperijos akiratį buvo patekusios net tolimoje periferijoje gyvenusios Rytų Pabaltijo gentys. Neatsitiktinai slavų kalbose, o dėl jų įtakos ir lietuvių kalboje monarchui prigijo Karolio – karaliaus (ček. král, lenk. król, rus. korol') vardas. Bet ne tik erdviškai ši imperija apibrėžė toles-

[15] K. F. Werner, *Karl der Große oder Charlemagne? Von der Aktualität einer überholten Fragestellung*, München, 1995.

[16] Čia ne vieta leistis į Europos sampratos pokyčius amžiams bėgant. Suprantama, kad ši sąvoka skirtingais laikais turėjo skirtingas konotacijas.

nę Europos raidą. Nuolatinė Europos valstybių įtampa tarp politinės vienybės ir regioninio įvairumo sutinkama jau daugiatautės ir įvairialypės Karolio valstybės struktūroje.

BIOGRAFAS

Tebesitęsiančios Karolio istorijos pradžioje buvo Einhardo *Karolio Didžiojo gyvenimas*. Pirmasis frankų imperatoriaus biografas (vienalaikiuose šaltiniuose – *Einhart, Eginhard*)[17] gimė apie 770 m. Maino apylinkėse (dab. Vokietija) kilmingoje rytų frankų šeimoje. Anksti buvo atiduotas lavintis į neseniai įkurtą, bet jau savo mokykla ir skriptoriumu išgarsėti spėjusį Fuldos vienuolyną. Šį vienuolyną 744 m. įsteigė žymus popiežiaus legatas ir germanų genčių misionierius šv. Vinfridas Bonifacas, jo paties žodžiais tariant, „miškingoje vietovėje dykros vidury". Jis išrūpino šiam vienuolynui popiežiaus Zacharijo II egzempcijos privilegiją (laisvę nuo vietos vyskupo jurisdikcijos) ir čia pagal savo valią 754 m. buvo palaidotas po kankinio mirties Fryzijoje. Tuo tarpu Einhardas 794 m. Fuldos abato Baugolfo buvo pasiųstas tolesnėms studijoms į Karolio Didžiojo dvaro mokyklą.

Ši mokykla (*schola palatina*) buvo unikalaus frankų valdovo gebėjimo burti apie save iškilius asmenis rezultatas. Jos priešakyje stovėjo to meto krikščioniškame pasaulyje pagarsėjusios Jorko katedros mokyklos vadovas anglosaksas Alkuinas, su kuriuo Karolis susipažino 781 m. eilinio žygio į Italiją metu. Paties Karolio išsilavinimas istoriografijoje nuo seno diskutuojamas dalykas. Nors absoliuti pasauliečių dauguma buvo analfabetai, Karolio tam tikras gebėjimas skaityti yra vi-

[17] Apie Einhardą žr. J. Fleckenstein, Einhard, in: *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 3, München und Zürich, 1986, sk. 1737–1739; *Einhard. Studien zu Leben und Werk*, hrsg. von H. Schefers, Darmstadt, 1997.

Petro Arkidiakono knygos De diversis questiunculis *pradžia su įrašu: „Ponas Karalius paliepė perrašyti". Dešinėje – Karolingų minuskulo pavyzdys iš „Tėvų gyvenimų". IX a. Briuselis*

sai įmanomas. O turint omeny, kad tuomet buvo rašoma klausymui, kur kas svarbesnis yra Einhardo paliudytas kalbų mokėjimas. Yra žinoma, kad Karolis gyvai domėjosi intelektualinėmis naujovėmis, asmeniškai dalyvaudavo dvaro mokyklos susirinkimuose ir svarbiuose religiniuose sinoduose, kaip antai 794 m. Frankfurte, kur buvo nustatytas santykis su šventaisiais paveikslais: atvaizdai kaip didaktinė priemonė šventosios istorijos įvykiams priminti, o ne garbinimo objektas[18]. Dvaro mokyklos daugiatautiškumą ir įvairių intelektualinių tradicijų samplaiką atspindi žymiausių jos atstovų kilmė: iš Ispanijos atvykęs vestgotas ir vėlesnis Orleano vyskupas Teodulfas, Šiaurės Italijoje gyvenusių langobardų kronikininkas Paulius Diakonas, gramatikas Petras iš Pizos, frankas poetas Angilbertas. Šios akademijos užduotis buvo parengti plačią kalbos ir švietimo reformos programą, kuri turėjo tarnauti tikėjimo

[18] A. Grabar, *Krikščioniškoji ikonografija: Antika ir Viduramžiai*, iš prancūzų k. vertė A. Grigaravičiūtė, Vilnius, 2003, p. 271–272.

Bouem quidem uidebat dn̄i crediderunt aliq̄n aegyptii proeo
quod per ipsum rura excolentes· cibum uictumq· capiebant.

pagrindų įtvirtinimui ir administracijos tobulinimui. Iš visos frankų valstybės surinkti kilmingi jaunuoliai čia gaudavo svarbias provincijų ir dvarų, vyskupijų ir vienuolynų valdymo pamokas. Tačiau šios mokytų vyrų grupės veiklos reikšmė toli peržengė Karolio valstybės praktinius poreikius. Antikos ir Bažnyčios Tėvų raštų pagalba atnaujinta lotynų kalba iki pat Naujausių laikų tapo Vakarų pasaulio kultūros ir administracijos kalba. Naujas rašto tipas – karolingiškas minuskulas, išsiskiriantis aiškia grafine struktūra ir todėl nesunkiai perskaitomas, pagrindė iki šiol tebeegzistuojančią rašto tvarką. Įvairiais keliais plintantys rankraštiniai tekstai buvo kruopščiai sulyginami, siekiant „išgauti" pirminį autentišką turinį (žinoma, visų pirma kanoninį Biblijos tekstą). Bažnytinio gyvenimo vienovę turėjo garantuoti į Romos pavyzdį orientuota vieninga liturgija, o vienuoliško gyvenimo sutvarkymą – iš Monte Kasino (Monte Cassino) parūpinta šv. Benedikto regula[19]. Nauji vadovėliai (pagrindinis autorius buvo Alkuinas) Viduramžiams atgaivino vėlyvosios Antikos septynių laisvųjų menų idealą; jie buvo skirti mokykloms, kurias reformas skelbiantis 789 m. Karolio kapituliarijus *Admonitio generalis* nurodė steigti prie kiekvienos vyskupo katedros ir kiekviename vienuolyne[20]. Pradėtas platus architektūrinis sąjūdis, apėmęs tiek valdymo centrų – dvarų/pfalcų, tiek bažnyčių ir vienuolynų statybą, kurio pėdsakai yra Acheno Švč. Mergelės Marijos koplyčia, Šteinbacho bazilika ir Loršo vartai. Visas šis kultūrinis pro-

[19] *Šventojo Benedikto regula*, iš lotynų k. vertė K. Gražys, Vilnius, 1997.

[20] Plačiau apie reformas: R. McKitterick, *The Frankish Church and the carolingian reforms, 789–895*, London, 1977.

Šteinbacho Šv. Petro ir Marcelino bažnyčia

jektas didžia dalimi prisidėjo prie bendros europinės kultūrinės erdvės išsaugojimo – lotyniško pasaulio tapsmą daugiatautės ir įvairiakalbės Europos kūne. Kartu, tai liudija ir Einhardo tekstas (sk. 29), šis sąjūdis davė pradžią ir rašto tautinėmis (ar liaudies) kalbomis radimuisi. Nors Einhardo minimi kūriniai mūsų dienų nepasiekė, pirmosios glosos šiomis kalbomis siekia Karolingų laikus.

Šioje intelektualų grupėje Einhardas greitai užėmė pirmąsias pozicijas. Kurį laiką buvęs Alkuino mokiniu, jau 796 m. šaltiniuose pasirodo kaip artimiausios valdovo aplinkos narys, o Alkuinui išvykus į Tūro vienuolyną, pakeitė jį dvaro mokyklos viršūnėje. Be literatūrinės kūrybos ir administracinių gebėjimų Einhardas išsiskyrė architektūriniais interesais (su Antikos architektūros teoretiko Vitruvijaus tekstais galėjo susipažinti jau Fuldoje), lėmusiais įpareigojimą prižiūrėti Acheno rūmų ir bažnyčios statybą ir atnešusiais jam dvaro aplinkoje biblinio meistro, Susitikimo Padangtės statytojo Becalelio prie-

vardį (*Iš* 31,2, 36,1 ir kt.). Nors ir neužimdamas dvare oficialių pareigų, aktyviai reiškėsi politiniame gyvenime. 806 m. jis vadovavo svarbiai pasiuntinybei į Romą, o 813 m. buvo vienas Liudviko Pamaldžiojo paskelbimo bendraimperatoriumi iniciatorių.

Po Karolio Didžiojo mirties kurį laiką darbavosi Liudviko sekretoriumi ir jo sūnaus Lotaro auklėtoju. Imperatorius jam, kaip abatui pasauliečiui, pavedė visos eilės vienuolynų priežiūrą nuo Gento ir Maastrichto iki gimtojo Maino regiono ir Pavijos. Trečiajame dešimtmetyje įsisiūbavus vidiniams konfliktams valdovo šeimoje, būtent vienuoliškas gyvenimas tapo alternatyva įvykių raida nusivylusiam Einhardui. Kartu su žmona Imma jis iš pradžių įsikūrė Michelštato (Michelstadt) vienuolyne Odenvalde, kur po savęs paliko Šteinbacho (Steinbach) bažnyčią – vieną nedaugelio mus pirmine forma pasiekusių Karolio laikų paminklų. Vėliau persikėlė į gimtojo krašto Miulheimo (Mülheim) vienuolyną, kuriam iš Romos parūpino šventųjų Marcelino ir Petro relikvijas. Šių „relikvijų perkėlimą ir nutikusius stebuklus" Einhardas gyvai ir intriguojančiai aprašė tokio paties pavadinimo kūrinyje: *Translatio et miracula SS. Marcellini et Petri* (ed. G. Waitz, in: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores, t. 15, p. 238–264). Nuo to laiko vienuolynas gavo kur kas pamaldesnį *palaimintos vietos* – Zeligenštato (Seligenstadt) pavadinimą. Šiame vienuolyne Einhardas mirė 840 m. kovo 14 d. Jame ir buvo palaidotas.

Einhardas nebuvo labai produktyvus rašytojas. Be *Karolio Didžiojo gyvenimo* ir minėto hagiografinio veikalo dar parašė savotišką pastarojo priedą *Passio Martyrum Marcellini et Petri* (ed. E. Dümmler, in: MGH. Poetae, t. 2, p. 126–135). Išlikęs ir pluoštelis jo laiškų (ed. K. Hampe, in: MGH. Epp., t. 5, p. 105–141). Tuo tarpu anksčiau jam priskiriama *Karolingų analų* autorystė šiuo metu yra nuginčyta.

KŪRINYS

Vita Karoli yra neilgas net to meto akimis žvelgiant kūrinys (Einhardas į tai skaitytojo dėmesį atkreipia jau pirmu sakiniu), tačiau jo poveikis literatūrinei žanro tradicijai ir Karolio, kaip valdovo, atminimui yra milžiniškas[21]. Tai buvo vienas populiariausių istoriografinio ir biografinio žanro kūrinių: naujausiais duomenimis, vien tik iš Viduramžių mūsų laikus pasiekė daugiau kaip 100 šio teksto nuorašų[22]. Patys ankstyviausi išlikę jau iš IX a. antrosios pusės, o jo panaudojimo pėdsakai kituose kūriniuose yra dar ankstesni. Žinoma, tokį ilgalaikį susidomėjimą sąlygojo pats biografijos objektas – žygiais ir darbais ryškius pėdsakus palikęs didysis valdovas. Tačiau toli gražu ne visi didieji sulaukia savęs verto istoriografo. Einhardo kūrinio sėkmės priežastis slypi ir pačioje knygos struktūroje. Nors tyrinėtojai jau seniai pastebėjo antikinių autorių, o ypač Svetonijaus „Dvylikos imperatorių gyvenimo" įtaką Einhardo veikalo formai ir stiliui, ši įtaka neužtemdė autoriaus individualumo. Dėmesingas stebėtojas ir geras pasakotojas taip sukonstravo savo tekstą (prisiminkime, Einhardas – architektas), kad jį skaitant, vienas po kito atsiskleidžia skirtingos įvairiapusiško valdovo vaizdinio detalės. Tradicinę ir kiek statišką Svetonijaus biografijos schemą *vita et mores* („gyvenimas ir įpročiai") jis papildė gyvą siužetą užtikrinusiu istoriniu komponentu[23]

[21] Apie veikalą: H. Beumann, Topos und Gedankengefüge bei Einhard, in: *Archiv für Kulturgeschichte*, Bd. 33, 1951, p. 339–350; W. Berschin, *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter. Bd. 3: Karolingische Biographie 750–920*, Berlin, 1991; M. M. Tischler, *Einharts Vita Karoli. Studien zur Entstehung, Überlieferung und Rezeption*, Hannover, 2001.

[22] Žr. ankstesnėje nuorodoje cituotą fundamentalią Tischlerio studiją.

[23] Apie Viduramžių istoriografiją bendrai: B. Guenée, *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*, Paris, 1980; F.-J. Schmale, *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung. Eine Einführung*, Darmstadt, 1985.

res gestae („žygiais")[24]. Ketvirtajame skyriuje Einhardas aiškiai išdėsto savo kūrinio planą: 1) žygiai tėvynėje ir svetur (sk. 5–17), 2) įpročiai ir užsiėmimai (sk. 18–25), 3) karalystės valdymas ir mirtis (sk. 26–33).

Einhardo veikalui suprasti svarbios jo parašymo aplinkybės ir laikas. Einhardas rašė praėjus geram dešimtmečiui po savo globėjo mirties (naujausios hipotezės siūlo 823 ir 828 m. datas), kuomet nusivylęs vidine suirute valstybėje ir pasikeitusiomis nuotaikomis valdovo dvare, jis pasirinko vienuolyno ramybę. Kūrinio prologas, net ir atsižvelgiant į gausius literatūrinius topus bei neišvengiamus nutylėjimus, leidžia aiškiai suvokti dvejopą autoriaus motyvą. Visų pirma, aišku, išsaugoti „žymiausio ir kadaise didžiausio karaliaus šlovingo gyvenimo" atminimą, kuriam jis yra įsipareigojęs ir kaip ištikimas bei dėkingas pavaldinys. Tačiau kartu prasiskverbia kitas, ne taip aiškiai suformuluotas, bet dėl to ne mažiau reikšmingas, motyvas: tai savanoriško autsaiderio kritika naujų tendencijų valstybės gyvenime atžvilgiu. Kas gi neramino Einhardą Liudviko Pamaldžiojo imperijoje, kurią pats kadaise taip energingai puoselėjo? Atrodo, kad akylam įvykių liudytojui vis labiau aiškėjo didžiausio Karolio Didžiojo kūrinio irimo priežastis. Karolio valdymas buvo paremtas nuolatinio konsensuso su šalies didikais ir vyskupais paieškomis ir kaip tik tai darė jo kuriamą plačiąją valdžios sistemą politiškai atsparią. Karolio įstatymai (kapituliarijai) buvo visada skelbiami su didikų pritarimu ir ši dokumentų klauzulė nebuvo tik tuščias formuliaro dalykas. Tuo tarpu Liudvikas Pamaldusis nuolat pažeidinėjo šią į *consensus fidelium* orientuotą tvarką ir buvo linkęs reikalus spręsti tik su

[24] S. Hellmann, Einhards literarische Stellung, in: *idem*, *Ausgewählte Abhandlungen zur Historiographie und Geistesgeschichte des Mittelalters*, Darmstadt, 1961, p. 159–229.

artimiausios dvaro aplinkos (kurioje dominavo dvasininkai) žinia ir pritarimu. Nauja dvariškių karta keitė ne tik politinio gyvenimo taisykles, bet ir dvasinio gyvenimo formas, propaguodama naują griežto vienuoliško gyvenimo idealą ir atsisakydama sekti senos ir nesenos praeities pavyzdžiais (ar kaip tai formuluoja Einhardas: skaityti „senuosius rašto paminklus"). Einhardo tekstas nebuvo kokio nors sekuliaraus rašytojo (autorius pats gyveno vienuolyne) desperatiškas šauksmas tyruose, tai buvo bandymas atkreipti dėmesį į pavojingai besiklostančią situaciją. Karolio biografas priklausė tuo metu besiformuojančiam „imperinės aristokratijos" sluoksniui, kurio palikuonys vėliau taps pagrindiniais Karolingų valstybingumo nešėjais Prancūzijos ir Vokietijos teritorijose[25]. Bet Einhardas nerašė tik ainiams, o galvojo apie poveikį dabartyje, tikėjosi būti išgirstas, neveltui savo kūrinio nuorašą jis pasiuntė Liudvikui, su kuriuo, regis, komunikavo iki pat mirties.

Visi šie motyvai lėmė kūrinio pobūdį. Einhardui mažai rūpėjo detalės, istorinių faktų tikslumas. Kai jų trūko, drąsiai skolinosi iš Svetonijaus *Augusto gyvenimo*. Jis užmiršdavo Karolio žmonų vardus (tiesa, jų buvo išties nemažai) ir netiksliai vardijo jo vaikus. Šie ir kiti biografiniai neapsižiūrėjimai net paskatino kai kuriuos hiperkritikus apskritai abejoti kūrinio autentiškumu. Einhardui nesunkiai galima prikišti „neobjektyvų" daugelio įvykių traktavimą, „iškalbingus nutylėjimus" ir itin savivališkas interpretacijas. Paskutiniojo Merovingo valdymo ir dinastijų pakeitimo vaizdavimas (1 sk.) aiškiai skirtas pateisinti Karolingų uzurpacijai ir yra Karolingų dvaro istoriografijos sukurtos oficialios įvykių versijos variantas. Karų su sak-

[25] G. Tellenbach, Vom karolingischen Reichsadel zum deutschen Reichfürstenstand, in: *Herrschaft und Staat im Mittelalter*, hrsg. von H. Kämpf, Darmstadt, 1956, p. 191–242.

sais ir bavarais aprašymas (sk. 7, 8, 11) nedaug ką pasako apie realią įvykių eigą, o tų konfliktų priežastys kur kas geriau atsiskleidžia kituose šaltiniuose. Tačiau toks „istoristinis" požiūris iškreipia Einhardo kūrinio intencijas ir tuo pačiu neleidžia adekvačiai įvertinti jo turinio. Tas pats tinka ir priekaištams dėl gausių Svetonijaus imperatorių gyvenimo detalių Karolio biografijoje – šie pasažai išties daug ką pasako apie kūrėjo literatūrinį skonį ir tuometinį santykį su autoritetų tekstais, tačiau jie nebūtinai turi būti neteisingi, juk visiems žinomus ir nesunkiai atpažįstamus topus galima naudoti ir „tikriems" įvykiams ar „autentiškoms" savybėms paryškinti. Einhardui rūpėjo ne istorinis objektyvumas, tokia samprata jo laikų žmogui apskritai buvo svetima, o gilesnė nepaprastų Karolio laikų įvykių prasmė. Ir šiuos įvykius atpasakojo ne šiaip kokio nors atokaus vienuolyno rašovas: tokių Viduramžiais netrūko, tačiau jų tekstai paprastai atskleidžia tik jų pačių (kartais visai įdomius) istorinio mąstymo ir tikėjimo horizontus. Einhardas stebėjo įvykius iš arti ir pats dalyvavo įvykių kūrime. Todėl jo pasakojimas patikimai atspindi politines ir kultūrines nuostatas, dominavusias Karolio Didžiojo aplinkoje. Čia slypi didžiausia šio kūrinio šaltinotyrinė vertė.

Einhardas kūrė valdovo paveikslą, kuris amžininkus ir ateities kartas turėjo veikti kaip visuma – kaip kadaise pavykusio gyvenimo įspūdis[26]. Mažas žmogus (amžininkai Einhardą dėl jo ūgio net vadino žmogiūkščiu: *homuncio*) neilgame kūrinyje aprašė didelio žmogaus (Einhardo duomenis apie Karolio ūgį patvirtina antropologiniai tyrimai) didelius darbus. Ir tai jam pavyko. Praėjus vos keleriems metams po kūrinio parašymo mokytas vienuolis Lupas iš Feraros savo laiške autoriui gyrė jo meistriš-

[26] A. Borst, *Lebensformen im Mittelalter*, Frankfurt am Main und Berlin, 1995 (14. Aufl.), p. 132.

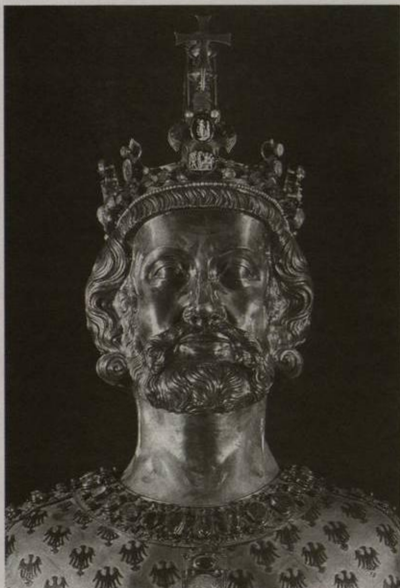
kumą. Dar po kurio laiko kitas Karolingų rašytojas Valafridas Strabonas (m. 849) padalijo Einhardo tekstą į skyrius ir trumpai aprašė paties autoriaus gyvenimą – mūsų žinių apie jį šaltinį. *Karolio Didžiojo gyvenimas* buvo plačiai naudojamas kitų Karolingų epochos ir vėlesnių autorių. XIII a. buvo išverstas į senąją vokiečių kalbą. Jis smarkiai paveikė tolesnę valdovo biografijos žanro plėtotę Viduramžiais ir buvo šaltinis gausiems pasakojimams apie Karolį Didįjį. Paties Einhardo biografija ilgainiui persipynė su Karolio Didžiojo legenda, antai vienas pasakojimas vaizdžiai aprašo jo ir tariamos Karolio dukters Emos romantišką meilės istoriją. Taip autorius tapo savo kurto mito dalimi. Mito, kuris sunkiai įsivaizduojamas be šio autoriaus.

* * *

Iš viso žinomi 123 Einhardo *Karolio Didžiojo gyvenimo* rankraščiai, iš jų 105 priklauso Viduramžių epochai. Naujausiame tyrime Matthiasas Tischleris visus juos kildina iš dviejų ankstyviausių autentiškų redakcijų A („oficialioji") ir B („dedikacinė"). Pirmosios redakcijos ankstyviausias žinomas nuorašas saugomas Vatikano Apaštališkojoje bibliotekoje Reg. Lat. 339 (apie 840–870 m. – Sankt Galeno proveniencija), o antrosios – Vienos Nacionalinėje bibliotekoje Cod. 473 (Vormso proveniencija). Antroji redakcija buvo skirta Liudvikui Pamaldžiajam ir joje yra keli svarbūs (nors galbūt ir nesąmoningi) praleidimai. Todėl publikacijose paprastai pagrindiniu pasirenkamas Vatikano nuorašas. Svarbiausias publikacijas yra parengę Oswaldas Holderis-Eggeris ir Louisas Halphenas[27].

Rimvydas Petrauskas

[27] *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum*, t. 25, ed. O. Holder-Egger, Hannover, 1911; Eginhard, *Vie de Charlemagne*, ed. L. Halphen, Paris, 1923 (naujas leid. 1981).

Biusto pavidalo Karolio Didžiojo relikvijorius, padarytas Šv. Romos imperatoriaus ir Čekijos karaliaus Karolio IV užsakymu. Fragmentas. Achenas. Apie 1350

VITA KAROLI MAGNI

[PRAEFATIO]

Vitam et conversationem et ex parte non modica res gestas domini et nutritoris mei Karoli, excellentissimi et merito famosissimi regis, postquam scribere animus tulit, quanta potui brevitate conplexus sum, operam inpendens, ut de his quae ad meam notitiam pervenire potuerunt nihil omitterem neque prolixitate narrandi nova quaeque fastidientium animos offenderem; si tamen hoc ullo modo vitari potest, ut nova scriptione non offendantur qui vetera et a viris doctissimis atque disertissimis confecta monumenta fastidiunt. Et quamquam plures esse non ambigam, qui otio ac litteris dediti statum aevi praesentis non arbitrentur ita neglegendum, ut omnia penitus quae nunc fiunt velut nulla memoria digna silentio atque oblivioni tradantur, potiusque velint amore diuturnitatis inlecti aliorum praeclara facta qualibuscumque scriptis inserere quam sui nominis famam posteritatis memoriae nihil scribendo subtrahere, tamen ab huiuscemodi scriptione non existimavi temperandum, quando mihi conscius eram nullum ea veracius quam me scribere posse, quibus ipse interfui, quaeque praesens oculata, ut dicunt,

KAROLIO DIDŽIOJO GYVENIMAS

[PRATARMĖ]

Užsidegęs aprašyti savo valdovo ir auklėtojo Karolio, šauniausio ir pelnytai pagarsėjusio karaliaus, gyvenimą bei elgesį ir nemaža žygių, išdėsčiau tai kiek galėdamas trumpiau. Uoliai stengiausi nepraleisti nieko iš mane galėjusių pasiekti žinių ir ilgu pasakojimu nesukelti nepasitenkinimo tiems, kurie niekina visa, kas nauja, jei tik įmanoma išvengti to, kad niekinantys senuosius rašto paminklus, sukurtus mokyčiausių ir iškalbingiausių vyrų, nebūtų priešiški naujam kūriniui. Nors neabejoju, kad daug yra atsidavusių literatūriniams laisvalaikio užsiėmimams žmonių, kurie nemano, kad dabartis tokia niekintina, jog visi šių laikų įvykiai lyg neverti atminimo būtų pasmerkti tylai bei užmarščiai, ir, vildamiesi ilgaamžės [šlovės], siekia verčiau surašyti į kokius nors kūrinius garsius kitų žygius, negu nieko nerašydami ištrinti savo vardą iš palikuonių atminties, vis dėlto nemaniau galįs atsisakyti rašyti apie tai; mat buvau įsitikinęs, jog niekas negali teisingiau už mane aprašyti įvykių, kuriuose pats dalyvavau ir kuriuos tiesiogiai patyriau, būdamas, kaip sakoma, regėjusiu liudytoju; be to, negalėjau aiškiai sužinoti, ar apie tai kas kitas rašo,

fide cognovi et, utrum ab alio scriberentur necne, liquido scire non potui. Satiusque iudicavi eadem cum aliis velut communiter litteris mandata memoriae posterorum tradere quam regis excellentissimi et omnium sua aetate maximi clarissimam vitam et egregios atque moderni temporis hominibus vix imitabiles actus pati oblivionis tenebris aboleri. Suberat et alia non inrationabilis, ut opinor, causa, quae vel sola sufficere posset, ut me ad haec scribenda conpelleret, nutrimentum videlicet in me inpensum et perpetua, postquam in aula eius conversari coepi, cum ipso ac liberis eius amicitia. Qua me ita sibi devinxit debitoremque tam vivo quam mortuo constituit, ut merito ingratus videri et iudicari possem, si tot beneficiorum in me conlatorum inmemor clarissima et inlustrissima hominis optime de me meriti gesta silentio praeterirem patererque vitam eius, quasi qui numquam vixerit, sine litteris ac debita laude manere. Cui scribendae atque explicandae non meum ingeniolum, quod exile et parvum, immo pene nullum est, sed Tullianam par erat desudare facundiam. En tibi librum praeclarissimi et maximi viri memoriam continentem; in quo praeter illius facta non est quod admireris, nisi forte, quod homo barbarus et in Romana locutione perparum exercitatus aliquid me decenter aut commode Latine scribere posse putaverim atque in tantam inpudentiam proruperim, ut illud Ciceronis putarem contemnendum, quod in primo

ar ne. Nutariau verčiau aprašęs tą pat, ką ir kiti, lyg ir drauge [su jais] įamžinti palikuonių atmintyje, negu leisti, kad užmaršties tamsa pasiglemžtų žymiausio ir kadaise didžiausio karaliaus šlovingą gyvenimą ir nepaprastus žygdarbius, kuriuos vargu ar galėtų pakartoti šių laikų žmonės.

Buvo ir kita, kaip manau, visai pagrįsta priežastis, kurios ir vienos būtų užtekę, kad aš, jos akstinamas, imčiausi apie tai rašyti, būtent – išlaidos, skirtos mano auklėjimui, bei nuolatinė draugystė su juo pačiu ir jo vaikais nuo to laiko, kai apsigyvenau jo rūmuose. Tuo mane jis taip prie savęs pririšo ir padarė skolininku tiek gyvam, tiek mirusiam, kad pelnytai atrodyčiau nedėkingas ir smerktinas, jei, užmiršęs tiek man padarytų geradarysčių, nutylėčiau man labai daug paramos suteikusio žmogaus šaunius ir šlovingus žygius ir leisčiau, kad jo gyvenimas liktų neaprašytas ir deramai nepašlovintas, tartum jis niekada nė nebūtų gyvenęs. Žinoma, tai aprašant ir išdėstant tiktų triūsti ne mano kukliam talentui, kuris visiškai menkas, o gal ir visai jo nėra, bet ciceroniškai iškalbai.

Štai tau [, skaitytojau,] knyga, serginti atminimą apie įžymų ir didį vyrą, kurioje, išskyrus jo žygius, nėra nieko, kuo stebėtumeisi, nebent tai, kad aš, barbaras, ir tiek maža tesimokęs romėnų kalbos žmogus, pamaniau galįs ką nors padoraus ir gero parašyti lotyniškai ir taip suįžūlėjau, jog nusprendžiau paniekinti žodžius,

Tusculanarum libro, cum de Latinis scriptoribus loqueretur, ita dixisse legitur: „mandare quemquam", inquit, „litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere nec inlustrare possit nec delectatione aliqua adlicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis et otio et litteris". Poterat quidem haec oratoris egregii sententia me a scribendo deterrere, nisi animo praemeditatum haberem hominum iudicia potius experiri et haec scribendo ingenioli mei periculum facere quam tanti viri memoriam mihi parcendo praeterire.

1. Gens Meroingorum, de qua Franci reges sibi creare soliti erant, usque in Hildricum regem, qui iussu Stephani Romani pontificis depositus ac detonsus atque in monasterium trusus est, durasse putatur. Quae licet in illo finita possit videri, tamen iam dudum nullius vigoris erat, nec quicquam in se clarum praeter inane regis vocabulum praeferebat. Nam et opes et potentia regni penes palatii praefectos, qui maiores domus dicebantur, et ad quos summa imperii pertinebat, tenebantur. Neque regi aliud relinquebatur, quam ut regio tantum nomine contentus, crine profuso, barba summissa, solio resideret ac speciem dominantis effingeret, legatos undecumque venientes audiret eisque abeuntibus responsa, quae erat edoctus vel etiam iussus, ex sua velut potestate redderet; cum praeter inutile regis nomen et precarium vitae stipendium, quod ei praefectus aulae prout videbatur exhibebat, nihil aliud pro-

kuriuos Ciceronas pasakė apie lotynų rašytojus pirmoje „Tuskulo svarstymų" knygoje[1]: „Raštu išreikšti savo mintis, nesugebant jų nei išdėstyti, nei išdailinti, nei patraukti skaitytoją kokiu nors malonumu, būdingu žmogui, piktnaudžiaujančiam laisvalaikiu ir rašinėjimu". Gal ši garsiojo oratoriaus mintis būtų galėjusi mane atgrasyti nuo rašymo, jei nebūčiau iš anksto apsisprendęs verčiau būti teisiamas žmonių ir rašydamas stumti į pavojų savo menkutį talentą, negu savęs gailėdamas nutylėti tokio didvyrio atminimą.

1. Manoma, kad Merovingų giminė[2], iš kurios paprastai frankai rinkdavosi karalius, tęsėsi iki pat karaliaus Hilderiko[3], kuris Romos popiežiaus Stepono[4] įsakymu buvo nuverstas, įvilkdintas į vienuolius ir uždarytas vienuolyne. Nors gali atrodyti, kad ši giminė tik su juo pasibaigė, jau seniai ji buvo visai negyvybinga ir niekuo nepasižymėjo, išskyrus tuščią karaliaus vardą, nes ir karalystės turtai, ir galybė buvo dvaro viršininkų, kurie buvo vadinami majordomais, rankose; jiems ir priklausė aukščiausioji valdžia. Karaliui nebuvo paliekama nieko kita, kaip tik tai, kad, pasitenkinęs karaliaus titulu ir ilgais plaukais, apžėlęs barzda sėdėtų soste[5] ir išore vaizduotų valdantį, išklausytų iš visur atvykstančius pasiuntinius ir jiems išvykstant lyg savo galia duotų atsakymus, kurių jį išmokydavo ir, maža to, liepdavo [perduoti]. Juk išskyrus nenaudingą karaliaus vardą ir išsiprašytą išlaikymą, kurį jam dvaro viršininkas skirdavo

prii possideret quam unam et eam praeparvi reditus villam, in qua domum et ex qua famulos sibi necessaria ministrantes atque obsequium exhibentes paucae numerositatis habebat. Quocumque eundum erat, carpento ibat, quod bubus iunctis et bubulco rustico more agente trahebatur. Sic ad palatium, sic ad publicum populi sui conventum, qui annuatim ob regni utilitatem celebrabatur, ire, sic domum redire solebat. Ad regni administrationem et omnia quae vel domi vel foris agenda ac disponenda erant praefectus aulae procurabat.

2. Quo officio tum, cum Hildricus deponebatur, Pippinus pater Karoli regis iam velut hereditario fungebatur. Nam pater eius Karolus, qui tyrannos per totam Franciam dominatum sibi vindicantes oppressit et Sarracenos Galliam occupare temptantes duobus magnis proeliis, uno in Aquitania apud Pictavium civitatem, altero iuxta Narbonam apud Birram fluvium, ita devicit, ut in Hispaniam eos redire conpelleret, eundem magistratum a patre Pippino sibi dimissum egregie administravit. Qui honor non aliis a populo dari consueverat, quam his qui et claritate generis et opum amplitudine ceteris eminebant. Hunc cum Pippinus, pater Karoli regis, ab avo et patre sibi et fratri Karlomanno relictum, summa cum eo concordia divisum, aliquot annis velut sub rege memorato tenuisset, frater eius Karlomannus – incertum quibus de causis, tamen

savo nuožiūra, neturėjo nieko nuosavo, tik vieną ir tą patį labai nedaug pajamų teikiantį kaimą, kur buvo jo namai ir iš kurio buvo kilę nedaugelis jam būtiniausiuose dalykuose patarnaujančių ir klusnių tarnų. Kur tik reikėdavo vykti, važiuodavo vežimu, traukiamu jaučių, raginamų, kaip kaime įprasta, varovo. Taip paprastai vykdavo ir į dvarą, ir į viešąjį savo tautos susirinkimą[6], kuris, paisant naudos valstybei, buvo rengiamas kartą per metus; taip grįždavo ir namo. O karalystės valdymu ir viskuo, ką reikėdavo vykdyti ir tvarkyti tėvynėje bei svetur, rūpinosi rūmų viršininkas.

2. Tuomet, kai Hilderikas buvo pašalintas iš šių pareigų, jas, lyg paveldėjęs, jau vykdė Pipinas[7] – karaliaus Karolio tėvas. Mat jo tėvas Karolis[8], visoje Galijoje nugalėjęs dėl aukščiausios valdžios besivaržančius valdovus ir saracėnus, bandančius Galiją užkariauti, dviejuose dideliuose mūšiuose, viename – Akvitanijoje prie Puatjė miesto, kitame – netoli Narbonos prie Biros upės[9], taip sumušęs, kad privertęs juos atsitraukti į Ispaniją, tas pačias pareigas, jam tėvo Pipino perleistas[10], puikiai vykdė. Ši garbė paprastai liaudies būdavo suteikiama ne kiekvienam, o tik tiems, kurie iš kitų išsiskirdavo ir garbinga kilme, ir turtų gausumu.

Kai Pipinas, karaliaus Karolio tėvas, šias pareigas, iš senelio ir tėvo perėjusias jam ir [jo] broliui Karlomanui, su šiuo pasidalijęs visiškoje santarvėje vykdė keletą metų tartum valdant minėtam karaliui, jo bro-

videtur, quod amore conversationis contemplativae succensus, – operosa temporalis regni administratione relicta, Romam se in otium contulit, ibique habitu permutato monachus factus, in monte Soracte apud ecclesiam beati Silvestri constructo monasterio, cum fratribus secum ad hoc venientibus per aliquot annos optata quiete perfruitur. Sed cum ex Francia multi nobilium ob vota solvenda Romam sollemniter commearent et eum velut dominum quondam suum praeterire nollent, otium, quo maxime delectabatur, crebra salutatione interrumpentes, locum mutare conpellunt. Nam huiuscemodi frequentiam cum suo proposito officere vidisset, relicto monte in Samnium provinciam ad monasterium sancti Benedicti situm in castro Casino secessit et ibi quod reliquum erat temporalis vitae religiose conversando conplevit.

3. Pippinus autem per auctoritatem Romani pontificis ex praefecto palatii rex constitutus, cum per annos XV aut eo amplius Francis solus imperaret, finito Aquitanico bello, quod contra Waifarium ducem Aquitaniae ab eo susceptum per continuos novem annos gerebatur, apud Parisios morbo aquae intercutis diem obiit, superstitibus liberis Karlo et Karlomanno, ad quos successio regni divino nutu pervenerat. Franci siquidem facto sollemniter generali conventu ambos sibi reges constituunt, ea conditione praemissa, ut totum regni corpus ex aequo partirentur, et Karolus eam partem,

lis Karlomanas dėl neaiškių priežasčių, bet, atrodo, užsidegęs pamaldaus gyvenimo troškimu, atsisakė varginančio laikinosios karalystės valdymo, išvyko į Romą gyventi be rūpesčių ir ten, pakeitęs apdarą, tapo vienuoliu. Sorakto kalne prie šventojo Silvestro bažnyčios pastatęs vienuolyną[11], kartu su ten atvykusiais broliais keletą metų mėgavosi išsiilgta ramybe. Bet į Romą iš Frankijos, kaip paprastai, daugelis kilmingųjų atvykdavo tesėti įžadų ir jo, kaip kadaise buvusio jų valdovo, nenorėdavo aplenkti, dažnais sveikinimais drumsdami ramybę, kuria jis labai džiaugėsi; tai privertė jį persikelti kitur. Pamatęs, kad toks gausus lankymas trukdo jo sumanymui, palikęs kalną pasitraukė į Samnijaus sritį, į šventojo Benedikto vienuolyną, esantį Kasino pilyje[12], ir ten pamaldžiai nugyveno likusį žemiškąjį gyvenimą[13].

3. Tuo tarpu Pipinas, Romos popiežiaus valia, iš dvaro viršininko tapo karaliumi. 15 metų ar dar ilgiau vienas valdęs frankus, užbaigęs Akvitanijos karą, kuris prieš jį pradėjusį Akvitanijos kunigaikštį Vaifarijų vyko ištisus devynerius metus, mirė prie Paryžiaus nuo vandenės, palikęs vaikus Karolį ir Karlomaną, kurie Dievo valia paveldėjo karališką valdžią. Mat frankai, iškilmingai surengę visuotinį susirinkimą, abu patvirtino savo karaliais su ta išankstine sąlyga, kad visą karalystę pasidalytų po lygiai ir Karolis imtų valdyti tą dalį, kurią valdė jų tėvas Pipi-

quam pater eorum Pippinus tenuerat, Karlomannus vero eam, cui patruus eorum Karlomannus praeerat, regendi gratia susciperet. Susceptae sunt utrimque conditiones, et pars regni divisi iuxta modum sibi propositum ab utroque recepta est. Mansitque ista, quamvis cum summa difficultate, concordia, multis ex parte Karlomanni societatem separare molientibus, adeo ut quidam eos etiam bello committere sint meditati. Sed in hoc plus suspecti quam periculi fuisse ipse rerum exitus adprobavit, cum defuncto Karlomanno uxor eius et filii cum quibusdam, qui ex optimatum eius numero primores erant, Italiam fuga petiit et nullis existentibus causis, spreto mariti fratre, sub Desiderii regis Langobardorum patrocinium se cum liberis suis contulit. Et Karlomannus quidem post administratum communiter biennio regnum morbo decessit; Karolus autem, fratre defuncto, consensu omnium Francorum rex constituitur.

4. De cuius nativitate atque infantia vel etiam pueritia, quia neque scriptis usquam aliquid declaratum est, neque quisquam modo superesse invenitur, qui horum se dicat habere notitiam, scribere ineptum iudicans, ad actus et mores ceterasque vitae illius partes explicandas ac demonstrandas, omissis incognitis, transire disposui; ita tamen, ut, primo res gestas et domi et foris, deinde mores et studia eius, tum de regni administratione et fine narrando, nihil de his, quae cognitu vel digna vel necessaria sunt, praetermittam.

nas, o Karlomanas – tą, kurios valdovas buvo jų dėdė[14] Karlomanas. Ir viena, ir kita pusė priėmė sąlygas, ir abu paėmė po dalį pasiūlytu būdu padalytos karalystės. Ši santarvė, nors ir labai sunkiai, išliko, daugeliui iš Karlomano pusės taip stengiantis išardyti sąjungą, kad kai kurie net buvo sumanę pastūmėti juos į tarpusavio karą. Bet pati įvykių baigtis patvirtino, kad būta daugiau įtarimų negu pavojaus, kadangi, mirus Karlomanui, jo žmona su vaikais ir kai kuriais iš jo žymiausiųjų didikų pabėgo į Italiją ir, be jokios priežasties paniekinusi vyro brolį, su savo vaikais[15] pasivedė Deziderijaus, langobardų karaliaus, globai. Taigi Karlomanas, dvejus metus kartu valdęs karalystę, nuo ligos mirė[16]. O Karolis, mirus broliui, visų frankų vienbalsiai patvirtinamas karaliumi.

4. Manydamas, kad apie jo gimimą, vaikystę ir net paauglystę rašyti beprasmiška, kadangi nieko nei raštuose nėra paliudyta[17], nei dabar nepasitaiko, kad kas nors jį pergyvenęs sakytųsi žinąs apie tai, aš nutariau, praleidęs nežinomus dalykus, pereiti prie jo žygių, būdo ir kitų gyvenimo pusių aprašymo ir vaizdavimo. Todėl, iš pradžių pasakodamas apie jo žygius tėvynėje bei svetur, paskui – apie jo įpročius ir užsiėmimus ir galiausiai – apie karalystės valdymą bei mirtį, nieko nepraleisiu iš to, kas verta ar būtina žinoti.

5. Omnium bellorum, quae gessit, primo Aquitanicum, a patre inchoatum, sed nondum finitum, quia cito peragi posse videbatur, fratre adhuc vivo, etiam et auxilium ferre rogato, suscepit. Et licet eum frater promisso frustrasset auxilio, susceptam expeditionem strenuissime exsecutus, non prius incepto desistere aut semel suscepto labori cedere voluit, quam hoc, quod efficere moliebatur, perseverantia quadam ac iugitate perfecto fine concluderet. Nam et Hunoldum, qui post Waifarii mortem Aquitaniam occupare bellumque iam pene peractum reparare temptaverat, Aquitaniam relinquere et Wasconiam petere coegit. Quem tamen ibi consistere non sustinens, transmisso amne Garonna et aedificato castro Frontiaco, Lupo Wasconum duci per legatos mandat, ut perfugam reddat; quod ni festinato faciat, bello se eum expostulaturum. Sed Lupus saniori usus consilio non solum Hunoldum reddidit, sed etiam se ipsum cum provincia cui praeerat eius potestati permisit.

6. Conpositis in Aquitania rebus eoque bello finito, regni quoque socio iam rebus humanis exempto, rogatu et precibus Hadriani Romanae urbis episcopi exoratus, bellum contra Langobardos suscepit. Quod prius quidem et a patre eius, Stephano papa supplicante, cum magna difficultate susceptum est; quia quidam e primoribus Francorum, cum quibus consultare solebat, adeo voluntati eius renisi sunt, ut se regem deser-

5. Iš visų karų, kuriuos kariavo, pirmas buvo Akvitanijos, pradėtas tėvo ir dar nebaigtas. Jo ėmėsi, kadangi atrodė, jog jį bus galima greit užbaigti; tuomet dar buvo gyvas brolis ir net buvo prašomas suteikti pagalbą. Ir nors brolis, pažadėjęs pagalbą, jį apgavo, [Karolis,] ryžtingai ėmęsis karo žygio, nusprendė atsisakyti užmojo ar mesti jau pradėtą darbą ne anksčiau, negu tai, ko siekė, įvykdys. Su kažkokiu nepaprastu tvirtumu ir atkaklumu puikiai tai užbaigė. Hunoldą, kuris po Vaifarijaus mirties[18] pamėgino užvaldyti Akvitaniją ir atnaujinti jau beveik pasibaigusį karą, jis privertė palikti Akvitaniją ir bėgti į baskų kraštą[19]. Tačiau nepakęsdamas, kad jis ten pasiliktų, persikėlęs per Garonos upę ir pastatęs Fronsako pilį, Lupui, baskų kunigaikščiui, per pasiuntinius liepė perbėgėlį išduoti; jei to skubiai nepadarytų, jį išreikalausiąs karu. O Lupas, pasinaudojęs išmintingesniu patarimu, ne tik atidavė Hunoldą, bet ir pats su sritimi, kurią valdė, pasidavė jo valdžiai.

6. Sutvarkęs reikalus Akvitanijoje ir užbaigęs šį karą, jau mirus karalystės bendravaldžiui, primygtinių Adrijono[20], Romos miesto vyskupo, prašymų ir maldavimų įkalbėtas, pradėjo karą prieš langobardus. Jis jau anksčiau, popiežiui Steponui prašant, jo tėvo buvo labai sunkiai pradėtas, nes kai kurie iš frankų didikų, su kuriais paprastai tardavosi, taip priešinosi jo valiai, kad tiesiai šviesiai skelbėsi paliksią kara-

turos domumque redituros libera voce proclamarent. Susceptum tamen est tunc contra Haistulfum regem et celerrime conpletum. Sed licet sibi et patri belli suscipiendi similis ac potius eadem causa subesse videretur, haud simili tamen et labore certatum et fine constat esse conpletum. Pippinus siquidem Haistulfum regem paucorum dierum obsidione apud Ticenum conpulit et obsides dare et erepta Romanis oppida atque castella restituere atque, ut reddita non repeterentur, sacramento fidem facere; Karolus vero post inchoatum a se bellum non prius destitit, quam et Desiderium regem, quem longa obsidione fatigaverat, in deditionem susciperet, filium eius Adalgisum, in quem spes omnium inclinatae videbantur, non solum regno, sed etiam Italia excedere conpelleret, omnia Romanis erepta restitueret, Hruodgausum Foroiuliani ducatus praefectum res novas molientem opprimeret totamque Italiam suae ditioni subiugaret subactaeque filium suum Pippinum regem inponeret. Italiam intranti quam difficilis Alpium transitus fuerit, quantoque Francorum labore invia montium iuga et eminentes in caelum scopuli atque asperae cautes superatae sint, hoc loco describerem, nisi vitae illius modum potius quam bellorum, quae gessit, eventus memoriae mandare praesenti opere animo esset propositum. Finis tamen huius belli fuit subacta Italia et rex Desiderius perpetuo exilio deportatus et filius eius Adalgisus Italia pulsus et res a Langobar-

lių ir grįšią namo. Vis dėlto tuomet karas prieš karalių Aistulfą[21] buvo pradėtas ir labai greitai baigtas. Bet, nors atrodė, kad priežastis pradėti karą jam ir tėvui buvo panaši ar, teisingiau, ta pati, nevienodai sunkiai buvo kovota ir, žinoma, nevienoda buvo pabaiga. Mat Pipinas po keleto dienų apgulties Ticene[22] karalių Aistulfą privertė ir įkaitų duoti, ir grąžinti užimtus romėnų miestus bei pilis, ir priesaika užtikrinti, kad į sugrąžintus nebus vėl kėsinamasi. Na, o Karolis, pradėjęs kariauti, nesiliovė tol, kol karalių Dezideriją[23], išvargintą ilgos apgulties, paėmė į nelaisvę, jo sūnų Adalgizą, į kurį, kaip atrodė, krypo visų viltys, privertė pasitraukti ne tik iš karalystės; negana to, iš Italijos visa, kas iš romėnų buvo pagrobta, grąžino, susidorojo su Hruodgauzu, Friulio kunigaikštystės vietininku, rezgančiu[24] sąmokslą, ir visą Italiją pajungė savo valdžiai, o pavergtai karaliumi paskyrė savo sūnų Pipiną[25]. Šioje vietoje papasakočiau, koks sunkus, žygiuojant į Italiją, buvo perėjimas per Alpes, su kokiu vargu frankai įveikė nepereinamus kalnagūbrius, į dangų kylančias viršūnes ir skardingas uolas, jei nebūčiau iš anksto užsibrėžęs šiuo veikalu verčiau įamžinti jo gyvenimo būdą, o ne karų, kuriuos jis kariavo, įvykius. Na, o šis karas baigėsi taip: Italija – pavergta, karalius Deziderijus pasmerktas amžinai tremčiai, o jo sūnus Adalgizas išvytas iš Italijos, langobardų

dorum regibus ereptae Hadriano, Romanae ecclesiae rectori, restitutae.

7. Post cuius finem Saxonicum, quod quasi intermissum videbatur, repetitum est. Quo nullum neque prolixius neque atrocius Francorumque populo laboriosius susceptum est. Quia Saxones, sicut omnes fere Germaniam incolentes nationes, et natura feroces et cultui daemonum dediti nostraeque religioni contrarii neque divina neque humana iura vel polluere vel transgredi inhonestum arbitrabantur. Suberant et causae, quae cotidie pacem conturbare poterant, termini videlicet nostri et illorum poene ubique in plano contigui, praeter pauca loca, in quibus vel silvae maiores vel montium iuga interiecta utrorumque agros certo limite disterminant, in quibus caedes et rapinae et incendia vicissim fieri non cessabant. Quibus adeo Franci sunt irritati, ut non iam vicissitudinem reddere, sed apertum contra eos bellum suscipere dignum iudicarent. Susceptum est igitur adversus eos bellum, quod magna utrimque animositate, tamen maiore Saxonum quam Francorum damno, per continuos triginta tres annos gerebatur. Poterat siquidem citius finiri, si Saxonum hoc perfidia pateretur. Difficile dictu est, quoties superati ac supplices regi se dediderunt, imperata facturos polliciti sunt, obsides qui imperabantur absque dilatione dederunt, legatos qui mittebantur susceperunt, aliquoties ita domiti et emolliti, ut etiam cul-

karalių pagrobti turtai sugrąžinti Romos Bažnyčios galvai Adrijonui.

7. Šiam karui pasibaigus, buvo atnaujintas karas su Saksonija, atrodęs lyg ir nutrauktas. Joks karas nei ilgesnis, nei žiauresnis, nei už šį frankų tautai sunkesnis nebuvo pradėtas, kadangi saksai, kaip ir beveik visos Germanijoje gyvenančios tautos, ir iš prigimties žiaurūs, ir uoliai garbiną demonus, ir priešiški mūsų tikėjimui, nemanė, kad negarbinga išniekinti ar pažeisti tiek dieviškus, tiek žmonių įstatymus. Prisidėjo ir kitos priežastys, bet kada galėjusios sudrumsti taiką: juk mūsų ir jų sienos, išskyrus nedaugelį vietų, kur arba esantys didesni miškai, arba kalnagūbriai aiškia riba skiria vienų žemes nuo kitų, beveik visur susisiekia lygumoje. Ten niekada nesiliovė abipusės žudynės, grobimai ir padegimai. Dėl jų frankai buvo tiek įniršę, kad manė, jog verta jau ne tuo pačiu atsikeršyti, bet pradėti prieš juos atvirą karą. Taigi prasidėjo prieš juos karas, abiem pusėms įnirtingai kovojant (bet nuostolingesnis saksams, o ne frankams), trukęs ištisus trisdešimt trejus metus[26]. Iš tiesų galėjo baigtis ir greičiau, jei ne saksų klastingumas. Sunku apsakyti, kiek kartų nugalėti ir maldaujantys pasiduodavo karaliui, pažadėdavo įvykdyti, kas įsakyta, neatidėliodami duodavo reikalaujamų įkaitų, priimdavo atsiųstus pasiuntinius. Keletą kartų buvo taip numalšinti ir išsekinti, kad

tum daemonum dimittere et Christianae religioni se subdere velle promitterent; sed sicut ad haec facienda aliquoties proni, sic ad eadem pervertenda semper fuere praecipites, non sit ut satis aestimare, ad utrum horum faciliores verius dici possint; quippe cum post inchoatum cum eis bellum vix ullus annus exactus sit, quo non ab eis huiuscemodi facta sit permutatio. Sed magnanimitas regis ac perpetua tam in adversis quam in prosperis mentis constantia nulla eorum mutabilitate vel vinci poterat, vel ab his quae agere coeperat defatigari. Nam numquam eos huiuscemodi aliquid perpetrantes inpune ferre passus est, quin aut ipse per se ducto, aut per comites suos misso exercitu perfidiam ulcisceretur et dignam ab eis poenam exigeret, usque dum, omnibus qui resistere solebant profligatis et in suam potestatem redactis, decem millia hominum ex his qui utrasque ripas Albis fluminis incolebant cum uxoribus et parvulis sublatos transtulit et huc atque illuc per Galliam et Germaniam multimoda divisione distribuit. Eaque conditione a rege proposita et ab illis suscepta, tractum per tot annos bellum constat esse finitum, ut, abiecto daemonum cultu et relictis patriis caerimoniis, Christianae fidei atque religionis sacramenta susciperent et Francis adunati, unus cum eis populus efficerentur.

8. Hoc bello, licet per multum temporis spatium traheretur, ipse non amplius cum hoste quam bis acie

net pažadėjo liautis garbinę demonus ir norį priimti krikščionišką tikėjimą. Bet panašiai, kaip ne kartą buvo linkę tai padaryti, taip visada buvo greiti to paties išsižadėti. Negalima net įvertinti ir tiksliai pasakyti, į ką iš šių dalykų labiau linkę: juk prasidėjus karui su jais vargu ar yra praėję bent vieneri metai, kad iš jų nebūtų sulaukta panašios permainos. Bet toks jų nepastovumas nepajėgė įveikti karaliaus didžiadvasiškumo ir visada jam būdingos dvasinės tvirtybės – tiek sėkmėje, tiek pavojuje – nei atgrasyti jo nuo pradėto darbo. Mat jis niekada nepakentė, kad kas nebaudžiamas tokius dalykus darytų; arba pats vadovaudamas, arba siųsdamas su kariuomene savo grafus, keršijo už klastą ir deramai juos baudė[27] tol, kol visus, pratusius priešintis, sutriuškinęs ir privertęs paklusti savo valdžiai, dešimt tūkstančių žmonių iš tų, kurie gyveno abiejuose Elbės upės krantuose, su žmonomis ir vaikais iškeldino ir, visaip šen bei ten išsklaidęs, apgyvendino Galijoje bei Germanijoje. Yra žinoma, kad tiek metų vykęs karas baigėsi šiomis karaliaus iškeltomis ir anųjų priimtomis sąlygomis – kad, metę garbinti demonus ir atsisakę tėvų apeigų, priimtų krikščionių tikėjimą bei sakramentus ir, susijungę su frankais, sudarytų su jais vieną tautą[28].

8. Šiame kare, nors labai ilgai užsitęsusiame, mūšyje su priešu jis pats susidūrė ne daugiau kaip du kar-

conflixit, semel iuxta montem qui Osneggi dicitur, in loco Theotmelli nominato, et iterum apud Hasa fluvium, et hoc uno mense, paucis quoque interpositis diebus. His duobus proeliis hostes adeo profligati ac devicti sunt, ut ulterius regem neque provocare, neque venienti resistere, nisi aliqua loci munitione defensi, auderent. Plures tamen eo bello tam ex nobilitate Francorum quam Saxonum et functi summis honoribus viri consumpti sunt. Tandemque anno tricesimo tertio finitum est, cum interim tot ac tanta in diversis terrarum partibus bella contra Francos et exorta sint et sollertia regis administrata, ut merito intuentibus in dubium venire possit, utrum in eo aut laborum patientiam, aut felicitatem potius mirari conveniat. Nam biennio ante Italicum hoc bellum sumpsit exordium, et cum sine intermissione gereretur, nihil tamen ex his quae alicubi erant gerenda dimissum aut ulla in parte ab aeque operoso certamine cessatum est. Nam rex, omnium qui sua aetate gentibus dominabantur et prudentia maximus et animi magnitudine praestantissimus, nihil in his quae vel suscipienda erant vel exsequenda aut propter laborem detractavit, aut propter periculum exhorruit, verum unumquodque secundum suam qualitatem et subire et ferre doctus, nec in adversis cedere, nec in prosperis falso blandienti fortunae adsentiri solebat.

9. Cum enim assiduo ac pene continuo cum Saxonibus bello certaretur, dispositis per congrua con-

tus: kartą prie kalno, kurio pavadinimas *Osningas*, Detmoldo vietovėje, ir dar sykį prie Hazos upės[29], be to – vieną ir tą patį mėnesį, [tarp mūšių] praėjus vos keletui dienų. Šiose dvejose kautynėse priešai buvo taip sumušti ir nugalėti, kad daugiau nedrįso nei kviesti karalių į mūšį, nei priešintis jam žygiuojant, nebent tik apsisaugoję kokiose nors tvirtintose vietose. Vis dėlto šiame kare žuvo daug vyrų, užėmusių aukščiausias pareigas – tiek iš frankų, tiek iš saksų diduomenės. Pagaliau po trisdešimt trejų metų [karas] baigėsi. Tuo tarpu įvairiose žemių dalyse prieš frankus kilo tiek didelių karų, kuriuos karalius sumaniai kariavo, kad tai žinantys išties galėjo suabejoti, kuo labiau dera stebėtis – ar jo ištverme varguose, ar sėkme. Mat šis karas prasidėjo prieš dvejus metus iki Italijos [karo] ir, nors buvo be perstojo kariaujama, nebuvo nieko atsisakyta, jei reikėjo kur nors ką nors nuveikti, ar kurioje nors šalyje susilaikyta nuo tokio pat sunkaus mūšio. Mat karalius, išmanymu ir savo dvasios didybe pranokstantis visus, kurie tuomet viešpatavo tautoms, nieko iš to, ko reikėdavo imtis ar įgyvendinti, nei dėl sunkumo atsisakė, nei išsigando dėl pavojaus, bet, mokėdamas imtis kiekvieno dalyko ir pakelti jį pagal jo pobūdį, buvo pratęs ir nesėkmėms nepasiduoti, ir nesusivilioti apgaulingai palankia sėkme.

9. Taigi, kai atkakliai ir beveik nepertraukiamai buvo kovojama kare su saksais, atitinkamose

finiorum loca praesidiis, Hispaniam quam maximo poterat belli apparatu adgreditur; saltuque Pyrinei superato, omnibus, quae adierat, oppidis atque castellis in deditionem acceptis, salvo et incolomi exercitu revertitur; praeter quod in ipso Pyrinei iugo Wasconicam perfidiam parumper in redeundo contigit experiri. Nam cum agmine longo, ut loci et angustiarum situs permittebat, porrectus iret exercitus, Wascones in summi montis vertice positis insidiis – est enim locus ex opacitate silvarum, quarum ibi maxima est copia, insidiis ponendis oportunus – extremam impedimentorum partem et eos, qui novissimi agminis incedentes subsidio praecedentes tuebantur, desuper incursantes in subiectam vallem deiciunt, consertoque cum eis proelio usque ad unum omnes interficiunt, ac direptis impedimentis, noctis beneficio, quae iam instabat, protecti summa cum celeritate in diversa disperguntur. Adiuvabat in hoc facto Wascones et levitas armorum et loci, in quo res gerebatur, situs, econtra Francos et armorum gravitas et loci iniquitas per omnia Wasconibus reddidit impares. In quo proelio Eggihardus regiae mensae praepositus, Anshelmus comes palatii et Hruodlandus Brittannici limitis praefectus cum aliis conpluribus interficiuntur. Neque hoc factum ad praesens vindicari poterat, quia hostis re perpetrata ita dispersus est, ut ne fama quidem remaneret, ubinam gentium quaeri potuisset.

pasienio vietose išdėstęs apsaugos postus, su kiek galima didesnėmis karo pajėgomis jis žygiuoja į Ispaniją, įveikęs Pirėnų perėją užima miestus bei pilis, kurias puolė, ir grįžta su sveika ir nenukentėjusia kariuomene – išskyrus tai, kad pačiame Pirėnų kalnagūbryje grįžtant teko patirti šiek tiek baskų klastos. Mat kai kariuomenė dėl vietos siaurumo ir padėties žygiavo išsitęsusi ilga vora, baskai, aukščiausio kalno viršūnėje surengę pasalą (nes vietovė dėl tankių miškų, kurių ten labai daug, buvo ypač patogi pasaloms išdėstyti), iš viršaus užpuolę galinę gurguolės dalį bei sekusius ariergardo būryje ir kaip apsauga dengusius žygiuojančius priekyje, susirėmę su jais kautynėse visus iki vieno išžudo ir, apiplėšę gurguolę, jau besiartinančios nakties priedangoje kuo skubiausiai į visas puses išsisklaido. Čia baskams padėjo ir lengvi ginklai, ir vietovė, kur klostėsi įvykiai, o frankus, priešingai, ir ginklų sunkumas, ir kalnuota vietovė padarė visokeriopai silpnesnius už baskus. Šiame mūšyje žuvo karališkosios virtuvės viršininkas Egihardas, dvaro grafas Anzelmas, Bretanės markgrafas Hruodlandas[30] ir daugelis kitų. Už šią piktadarystę tuomet iš karto nebuvo galima atkeršyti, kadangi ją įvykdęs priešas taip išsisklaidė, kad net neliko jokio garso, kur jo galima būtų ieškoti.

10. Domuit et Brittones, qui ad occidentem in extrema quadam parte Galliae super litus oceani residentes, dicto audientes non erant, missa in eos expeditione, qua et obsides dare et quae imperarentur se facturos polliceri coacti sunt. Ipse postea cum exercitu Italiam ingressus ac per Romam iter agens Capuam, Campaniae urbem, accessit atque ibi positis castris, bellum Beneventanis, ni dederentur, comminatus est. Praevenit hoc dux gentis Aragisus: filios suos Rumoldum et Grimoldum cum magna pecunia obviam regi mittens rogat, ut filios obsides suscipiat, seque cum gente imperata facturum pollicetur, praeter hoc solum, si ipse ad conspectum venire cogeretur. Rex, utilitate gentis magis quam animi eius obstinatione considerata, et oblatos sibi obsides suscepit eique, ut ad conspectum venire non cogeretur, pro magno munere concessit; unoque ex filiis, qui minor erat, obsidatus gratia retento, maiorem patri remisit; legatisque ob sacramenta fidelitatis a Beneventanis exigenda atque suscipienda cum Aragiso dimissis, Romam redit, consumptisque ibi in sanctorum veneratione locorum aliquot diebus, in Galliam revertitur.

11. Baioaricum deinde bellum et repente ortum et celeri fine conpletum est. Quod superbia simul ac socordia Tassilonis ducis excitavit, qui hortatu uxoris, quae filia Desiderii regis erat ac patris exilium per maritum ulcisci posse putabat, iuncto foedere cum Hu-

10. Pavergė ir bretonus[31], kurie, gyvendami Okeano pakrantėje, kažkurioje tolimiausioje Galijos vakarų dalyje, nepaklusdavo įsakymams; pasiuntė kariuomenę į žygį prieš juos, kuriuo privertė duoti įkaitų ir pažadėti, kad įvykdys, kas įsakyta. Po to, pats su kariuomene įsiveržęs į Italiją ir žygiuodamas pro Romą, prisiartino prie Kampanijos miesto Kapujos ir ten, įsirengęs stovyklą, beneventiečiams, jei nepasiduotų, pagrasino karu. Tam užbėgo už akių genties kunigaikštis Aragizas ir, pasiuntęs karaliui priešais savo sūnus Rumoldą ir Grimoldą bei daug pinigų, prašė, kad priimtų sūnus įkaitais, ir pažadėjo pats su gentimi vykdyti, kas įsakyta, išskyrus tik tai, jei pats būtų verčiamas atvykti ir pasirodyti. Karalius, atsižvelgęs labiau į genties nuolankumą, negu į kietaširdiškumą, priėmė jam pasiūlytus įkaitus ir anam kaip didelę malonę padarė nuolaidą, kad nebūtų priverstas atvykti ir pasirodyti. Pasilikęs įkaitu vieną iš sūnų, jaunesnįjį, vyresnį nusiuntė atgal tėvui. Pasiuntęs legatus, kad išreikalautų ir priimtų iš beneventiečių ir Aragizo ištikimybės priesaiką, grįžta į Romą[32]. Praleidęs ten kelias dienas šventoms vietoms pagerbti, išvyksta atgal į Galiją.

11. Po to staiga kilo ir greitai baigėsi karas su Bavarija. Jį paskatino kunigaikščio Tasilono išdidumas, o drauge ir neįžvalgumas. Jis, raginamas žmonos, kuri buvo karaliaus Deziderijaus duktė[33] ir manė, kad galės per vyrą atkeršyti už savo tėvo tremtį, sudaręs

nis, qui Baioariis sunt ab oriente contermini, non solum imperata non facere, sed bello regem provocare temptabat. Cuius contumaciam, quia nimia videbatur, animositas regis ferre nequiverat, ac proinde copiis undique contractis Baioariam petiturus ipse ad Lechum amnem cum magno venit exercitu. Is fluvius Baioarios ab Alamannis dividit. Cuius in ripa castris conlocatis, priusquam provinciam intraret, animum ducis per legatos statuit experiri. Sed nec ille pertinaciter agere vel sibi vel genti utile ratus, supplex se regi permisit, obsides qui imperabantur dedit, inter quos et filium suum Theodonem, data insuper fide cum iuramento, quod ab illius potestate ad defectionem nemini suadenti adsentire deberet. Sicque bello, quod quasi maximum futurum videbatur, celerrimus est finis inpositus. Tassilo tamen postmodum ad regem evocatus neque redire permissus, neque provincia, quam tenebat, ulterius duci, sed comitibus ad regendum commissa est.

12. His motibus ita conpositis, Sclavis, qui nostra consuetudine Wilzi, proprie vero, id est sua locutione, Welatabi dicuntur, bellum inlatum est. In quo et Saxones velut auxiliares inter ceteras nationes, quae regis signa iussae sequebantur, quamquam ficta et minus devota oboedientia, militabant. Causa belli erat, quod Abodritos, qui cum Francis olim foederati erant, adsidua incursione lacessebant, nec iussionibus coerceri poterant. Sinus quidam ab occidentali oceano ori-

sutartį su hunais[34], kurie yra bavarų kaimynai rytuose, ne tik nevykdė įsakymų, bet ir bandė karalių įtraukti į karą. Jo užsispyrimo, kuris atrodė begalinis, karaliaus išdidumas negalėjo pakęsti; todėl, sutraukęs iš visur pajėgas žygiui į Bavariją, pats su didele kariuomene atvyko prie Lecho upės. Ši upė bavarus skiria nuo alemanų. Jos krante įkūręs stovyklą, nutarė prieš įžengdamas į provinciją per pasiuntinius ištirti kunigaikščio nusiteikimą. O anas, nutaręs, kad užsispyrusiai elgtis nenaudinga nei jam, nei genčiai, maldaudamas pasidavė karaliui, davė įkaitų, kurių buvo reikalaujama, tarp jų ir sūnų Teodoną. Negana to, buvo duota ištikimybės priesaika, kad turės nepritarti niekam, kurstančiam atsimesti nuo jo [Karolio] valdžios. Taip karui, kuris atrodė būsiąs labai didelis, greit atėjo pabaiga. O Tasilonui, iškviestam pas karalių, nebuvo leista sugrįžti, ir provincija, kurią valdė, toliau buvo perleista valdyti ne kunigaikščiui, o grafams[35].

12. Šiems įvykiams taip susiklosčius, buvo pradėtas karas su slavais, kurie mūsų papročiu vadinami *Wilzi*, o savaip, tai yra jų kalba, – velatabai[36]. Šiame kare drauge su kitomis tautomis, kurios įsakytos sekė paskui karaliaus vėliavas, nors apsimesdami ir nebūdami iš tiesų nuolankūs, kaip pagalbiniai [daliniai] kariavo ir saksai. Karo priežastis buvo ta, kad nuolatiniais antpuoliais nedavė ramybės abodritams, kurie nuo seno buvo su frankais sudarę sąjungos su-

entem versus porrigitur, longitudinis quidem inconpertae, latitudinis vero, quae nusquam centum milia passuum excedat, cum in multis locis contractior inveniatur. Hunc multae circumsedent nationes; Dani siquidem ac Sueones, quos Nordmannos vocamus, et septentrionale litus et omnes in eo insulas tenent. At litus australe Sclavi et Aisti et aliae diversae incolunt nationes; inter quos vel praecipui sunt, quibus tunc a rege bellum inferebatur, Welatabi. Quos ille una tantum et quam per se gesserat expeditione ita contudit ac domuit, ut ulterius imperata facere minime rennuendum iudicarent.

13. Maximum omnium, quae ab illo gesta sunt, bellorum praeter Saxonicum huic bello successit, illud videlicet, quod contra Avares sive Hunos susceptum est. Quod ille et animosius quam cetera et longe maiori apparatu administravit. Unam tamen per se in Pannoniam – nam hanc provinciam ea gens tum incolebat – expeditionem fecit, cetera filio suo Pippino ac praefectis provinciarum, comitibus etiam atque legatis perficienda commisit. Quod cum ab his strenuissime fuisset administratum, octavo tandem anno conpletum est. Quot proelia in eo gesta, quantum sanguinis effusum sit, testatur vacua omni habitatore Pannonia et locus, in quo regia Kagani erat, ita desertus, ut ne vestigium quidem in eo humanae habitationis appareat. Tota in hoc bello Hunorum nobilitas periit. Tota

tartį, ir jų negalima buvo sutramdyti įsakymais. Iš vakarų Okeano į rytus tęsiasi viena įlanka[37], nežinomo ilgio, niekada neviršijanti šimto tūkstančių žingsnių[38] pločio, nors daugelyje vietų esti siauresnė. Aplink ją gyvena daug tautų; danai ir švedai, kuriuos vadiname normanais, valdo šiaurinę pakrantę ir visas salas prie jos. O pietiniame krante įsikūrę slavai ir aisčiai[39] bei įvairios kitos tautos. Iš jų žymiausi velatabai, prieš kuriuos tuomet karalius pradėjo karą. Jis vieninteliu žygiu, kuriam pats vadovavo, taip juos sutriuškino ir sutramdė, kad jie suprato, jog daugiau neverta atsisakinėti vykdyti įsakymus.

13. Po to vyko didžiausias, išskyrus Saksonijos, karas iš tų, kuriuos jis kariavo, – aišku, tas, kuris buvo pradėtas prieš avarus, arba hunus. Šiame jis kariavo narsiau negu kituose ir su daug didesnėmis pajėgomis. O vieną žygį, į Panoniją – nes tuomet gentis gyveno šioje provincijoje – atliko pats. Kitus vykdyti pavedė savo sūnui Pipinui ir provincijų prefektams, taip pat grafams ir legatams. Karas, ryžtingai jų kariaujamas, aštuntais metais pagaliau buvo baigtas. Kiek jo metu įvyko mūšių, kiek buvo pralieta kraujo, liudija ištuštėjusi Panonija; joje neliko nė vieno gyventojo, o vieta, kur buvo Kagano[40] dvaras, nusiaubta taip, kad neliko nė jokio pėdsako, jog čia žmogaus gyventa. Šiame kare žuvo visa hunų diduomenė, žlugo visa šlovė. Visi pinigai ir per ilgą laiką

gloria decidit. Omnis pecunia et congesti ex longo tempore thesauri direpti sunt. Neque ullum bellum contra Francos exortum humana potest memoria recordari, quo illi magis ditati et opibus aucti sint. Quippe cum usque in id temporis pene pauperes viderentur, tantum auri et argenti in regia repertum, tot spolia pretiosa in proeliis sublata, ut merito credi possit hoc Francos Hunis iuste eripuisse, quod Huni prius aliis gentibus iniuste eripuerunt. Duo tantum ex proceribus Francorum eo bello perierunt: Ericus dux Foroiulanus in Liburnia, iuxta Tharsaticam maritimam civitatem, insidiis oppidanorum interceptus, et Geroldus Baioariae praefectus in Pannonia, cum contra Hunos proeliaturus aciem strueret, incertum a quo, cum duobus tantum, qui eum obequitantem ac singulos hortantem comitabantur, interfectus est. Ceterum incruentum pene Francis hoc bellum fuit et prosperrimum exitum habuit, tametsi diutius sui magnitudine traheretur.

14. Post quod et Saxonicum suae prolixitati convenientem finem accepit. Boemanicum quoque et Linonicum, quae postea exorta sunt, diu durare non potuerunt. Quorum utrumque ductu Karoli iunioris celeri fine conpletum est. Ultimum contra Nordmannos, qui Dani vocantur, primo pyraticam exercentes, deinde maiori classe litora Galliae atque Germaniae vastantes, bellum susceptum est. Quorum rex Godofridus adeo vana spe inflatus erat, ut sibi totius Germa-

sukauptos brangenybės buvo išplėštos, ir žmonės negali prisiminti kito prieš frankus kilusio karo, dėl kurio jie būtų labiau praturtėję ir sustiprinę karinę galią. Mat nors iki pat to laiko jie atrodė beveik neturtingi, karaliaus rūmuose buvo aptikta tiek aukso ir sidabro, mūšiuose buvo paimta tiek vertingo grobio, kad pagrįstai gali būti sakoma, jog frankai iš hunų teisėtai atėmė tai, ką anksčiau hunai iš kitų genčių neteisėtai buvo prisiplėšę. Šiame kare žuvo tik du iš frankų didikų: Friulio kunigaikštis karvedys Erikas Liburnijoje, prie pajūrio miesto Tarsatikos, iš pasalų nukautas miestiečių, ir Bavarijos prefektas Geroldas Panonijoje, tvarkydamas rikiuotę mūšiui su hunais neaišku kieno nužudytas su vos dviem lydėjusiais jį jodinėjantį ir drąsinantį kiekvieną atskirai. Daugiau šis karas frankams buvo beveik be nuostolių ir labai sėkmingai pasibaigęs, nors tęsėsi ilgiau, negu [reikalavo] jo dydis[41].

14. Paskui ir karui su Saksonija atėjo pabaiga, atitinkanti ilgą trukmę. Po to kilę karai su Bohemija ir Linonija irgi negalėjo ilgai tęstis[42]. Kiekvienas jų buvo greit užbaigtas, vadovaujant Karoliui jaunesniajam[43]. Paskutinis karas buvo pradėtas prieš normanus, vadinamus danais, kurie iš pradžių piratiškai puldinėjo, paskui su didesniu laivynu niokojo Galijos ir Germanijos pakrantes[44]. Jų karalius Godefridas[45] dėl tuščių vilčių buvo tapęs toks išdidus, jog pasižadėjo užvaldyti visą

niae promitteret potestatem; Frisiam quoque atque Saxoniam haud aliter atque suas provincias aestimabat. Iam Abodritos, vicinos suos, in suam ditionem redegerat, iam eos sibi vectigales fecerat. Iactabat etiam se brevi Aquasgrani, ubi regis comitatus erat, cum maximis copiis adventurum. Nec dictis eius, quamvis vanissimis, omnino fides abnuebatur, quin potius putaretur tale aliquid inchoaturus, nisi festinata fuisset morte praeventus. Nam a proprio satellite interfectus, et suae vitae et belli a se inchoati finem acceleravit.

15. Haec sunt bella, quae rex potentissimus per annos XLVII – tot enim annis regnaverat – in diversis terrarum partibus summa prudentia atque felicitate gessit. Quibus regnum Francorum, quod post patrem Pippinum magnum quidem et forte susceperat, ita nobiliter ampliavit, ut pene duplum illi adiecerit. Nam cum prius non amplius quam ea pars Galliae, quae inter Rhenum et Ligerem oceanumque ac mare Balearicum iacet, et pars Germaniae, quae inter Saxoniam et Danubium Rhenumque ac Salam fluvium, qui Thuringos et Sorabos dividit, posita a Francis, qui Orientales dicuntur incolitur, et praeter haec Alamanni atque Baioarii ad regni Francorum potestatem pertinerent, ipse per bella memorata primo Aquitaniam et Wasconiam totumque Pyrinei montis iugum et usque ad Hiberum amnem, qui apud Navarros ortus et fertilissimos Hispaniae agros secans, sub Dertosae civitatis

Germaniją, o Fryziją ir Saksoniją taip pat laikė savo provincijomis. Štai jau savo kaimynus abodritus pajungė savo valdžiai, jau privertė juos mokėti sau duoklę. Net gyrėsi greitai su didžiulėmis pajėgomis atvyksiąs į Acheną, kur buvo karaliaus rezidencija. Jo žodžiai, nors ir labai tuščiagarbiški, nebuvo tokie neįtikėtini, kad nebūtų galima manyti, jog jis greičiausiai būtų ėmęsis ko nors tokio, jei nebūtų ištikusi staigi mirtis. Tad, asmens sargybinio nužudytas, pagreitino ir savo, ir savo pradėto karo baigtį.

15. Tokie yra karai, kuriuos galingasis karalius per 47 metus – nes tiek metų valdė[46] – įvairiose pasaulio dalyse labai išmintingai ir sėkmingai kariavo. Jis Frankų karalystę, iš tėvo Pipino perimtą išties didelę ir stiprią, taip puikiai išplėtė, kad padidino beveik dvigubai. Mat anksčiau buvo ne didesnė, negu ta Galijos dalis, kuri driekėsi tarp Reino ir Luaros, Okeano ir Balearų jūros, ir Germanijos dalis, esanti tarp Saksonijos ir Dunojaus, Reino ir Zalės upės, kuri skiria tiuringus nuo sorbų ir yra apgyventa frankų, vadinamų rytiniais; be to, frankų valdžiai pakluso alemanai ir bavarai. O jis per minėtus karus iš pradžių užkariavo Akvitaniją bei baskų kraštą ir visą Pirėnų kalnagūbrį iki pat Ebro upės, kuri prasideda pas navarus ir, kirsdama derlingiausias Ispanijos žemes, prie Tortozos miesto sienų įsilieja į Balearijos jūrą[47]; paskui visą Italiją, kuri driekiasi

moenia Balearico mari miscetur; deinde Italiam totam, quae ab Augusta Praetoria usque in Calabriam inferiorem, in qua Graecorum ac Beneventanorum constat esse confinia, decies centum et eo amplius passuum milibus longitudine porrigitur; tum Saxoniam, quae quidem Germaniae pars non modica est et eius quae a Francis incolitur duplum in lato habere putatur, cum ei longitudine possit esse consimilis; post quam utramque Pannoniam et adpositam in altera Danubii ripa Daciam, Histriam quoque et Liburniam atque Dalmatiam, exceptis maritimis civitatibus, quas ob amicitiam et iunctum cum eo foedus Constantinopolitanum imperatorem habere permisit; deinde omnes barbaras ac feras nationes, quae inter Rhenum ac Visulam fluvios oceanumque ac Danubium positae, lingua quidem pene similes, moribus vero atque habitu valde dissimiles, Germaniam incolunt, ita perdomuit, ut eas tributarias efficeret. Inter quas fere praecipuae sunt Welatabi, Sorabi, Abodriti, Boemani – cum his namque bello conflixit; – ceteras, quarum multo maior est numerus, in deditionem suscepit.

16. Auxit etiam gloriam regni sui quibusdam regibus ac gentibus per amicitiam sibi conciliatis. Adeo namque Hadefonsum Galltiiae atque Asturicae regem sibi societate devinxit, ut is, cum ad eum vel litteras vel legatos mitteret, non aliter se apud illum quam proprium suum appellari iuberet. Scottorum quoque

tūkstantį ar daugiau mylių tolyn nuo Augusto Pretorijos iki žemutinės Kalabrijos, kur, kaip žinoma, yra sienos su graikais ir beneventiečiais; tuomet Saksoniją, kuri juk yra nemaža Germanijos dalis, už tą, kur gyvena frankai, kaip manoma, dvigubai platesnė, o ilgio, matyt, maždaug panašaus; paskui ir vieną, ir kitą Panoniją[48] bei prisišliejusias prie kito Dunojaus kranto Dakiją, Istriją, taip pat Liburniją bei Dalmatiją[49], išskyrus pajūrio miestus, kuriuos dėl draugystės ir sudarytos su juo sutarties leido valdyti Konstantinopolio imperatoriui. Pagaliau visas barbariškas ir laukines gentis, kurios tik kalba beveik* vienodai, tačiau labai skiriasi papročiais bei gyvensena (jos gyvena Germanijoje tarp Reino ir Vyslos upių, Okeano ir Dunojaus), taip sutramdė, kad privertė mokėti duoklę. Iš jų lyg ir žymiausios yra velatabai, sorbai, abodritai, bohemai[50] – su jomis susidūrė kare. Kitàs, kurių yra daug daugiau, privertė pasiduoti.

16. Savo karalystės šlovę dar padidino draugiškais santykiais, įgijęs kai kurių karalių ir genčių palankumą. Mat taip susaistė draugystės ryšiais Galicijos ir Astūrijos[51] karalių Alfonsą, kad šis, jam siųsdamas laiškus ar pasiuntinius, reikalaudavo būti vadinamas ne kitaip, kaip tik jo pavaldiniu. Ško-

reges sic habuit ad suam voluntatem per munificentiam inclinatos, ut eum numquam aliter, nisi dominum seque subditos et servos eius pronuntiarent. Extant epistolae ab eis ad illum missae, quibus huiusmodi affectus eorum erga illum indicatur. Cum Aaron rege Persarum, qui excepta India totum pene tenebat orientem, talem habuit in amicitia concordiam, ut is gratiam eius omnium, qui in toto orbe terrarum erant, regum ac principum amicitiae praeponeret solumque illum honore ac munificentia sibi colendum iudicaret. Ac proinde, cum legati eius, quos cum donariis ad sacratissimum Domini ac salvatoris nostri sepulchrum locumque resurrectionis miserat, ad eum venissent et ei domini sui voluntatem indicassent, non solum quae petebantur fieri permisit, sed etiam sacrum illum et salutarem locum, ut illius potestati adscriberetur, concessit; et revertentibus legatis suos adiungens, inter vestes et aromata et ceteras orientalium terrarum opes ingentia illi dona direxit, cum ei ante paucos annos eum, quem tunc solum habebat, roganti mitteret elefantum. Imperatores etiam Constantinopolitani, Niciforus, Michael et Leo, ultro amicitiam et societatem eius expetentes, conplures ad eum misere legatos. Cum quibus tamen propter susceptum a se imperatoris nomen et ob hoc eis, quasi qui imperium eis eripere vellet, valde suspectum, foedus firmissimum statuit, ut nulla inter partes cuiuslibet scandali remaneret occa-

tų karalius taip pat dosnumu buvo palenkęs į savo pusę, tad tie jo niekada nevadindavo kitaip, kaip tik viešpačiu, o save – nuolankiais jo pavaldiniais ir tarnais. Yra išlikę karaliui atsiųsti jų laiškai, atskleidžiantys tokį palankų jų nusiteikimą jo atžvilgiu. Su persų karaliumi Aaronu[52], kuris valdė beveik visus Rytus, išskyrus Indiją, taip draugiškai sutarė, kad šis jo palankumui teikė pirmenybę prieš draugystę su visais pasaulio karaliais bei valdovais ir manė Karolį vieną esant vertą jo pagarbos ir dovanų. Ir todėl, kai karaliaus pasiuntiniai, su aukomis pasiųsti į mūsų Viešpaties ir Išganytojo kapo bei prisikėlimo vietą, pas jį atvyko ir jam išreiškė savo valdovo valią, ne tik leido įvykdyti tai, ko prašė, bet ir leido, kad ta šventa ir išganinga vieta būtų priskirta jo valdoms[53]. Ir, prijungęs prie grįžtančių pasiuntinių savus, pasiuntė jam didelių dovanų, tarp jų drabužių, prieskonių ir kitų rytietiškų šalių gėrybių, kaip kad jo prašomas prieš kelerius metus buvo atsiuntęs dramblį kurį tuomet vieną teturėjo. Taip pat Konstantinopolio imperatoriai Nikiforas, Mykolas ir Leonas, siekdami draugiškų santykių, savo noru siuntė pas jį daug pasiuntinių[54]. Priėmęs imperatoriaus titulą[55] ir taip jiems sukėlęs įtarimą neva kas norįs iš jų atimti valdžią, sudarė kuo tvirčiausią sutartį, kad tarp šalių neliktų jokios dingsties kokiai nors nesantaikai. Mat romėnams ir graikams frankų galybė

sio. Erat enim semper Romanis et Grecis Francorum suspecta potentia. Unde et illud Grecum extat proverbium: *Τὸν Φράνκον φίλον ἔχεισ, γείτονα ουκ ἔχεισ.*

17. Qui cum tantus in ampliando regno et subigendis exteris nationibus existeret et in eiusmodi occupationibus assidue versaretur, opera tamen plurima ad regni decorem et commoditatem pertinentia diversis in locis inchoavit, quaedam etiam consummavit. Inter quae praecipua fere non inmerito videri possunt basilica sanctae Dei genitricis Aquisgrani opere mirabili constructa et pons apud Mogontiacum in Rheno quingentorum passuum longitudinis – nam tanta est ibi fluminis latitudo. Qui tamen uno, antequam decederet, anno incendio conflagravit, nec refici potuit propter festinatum illius decessum, quamquam in ea meditatione esset, ut pro ligneo lapideum restitueret. Inchoavit et palatia operis egregii, unum haud longe a Mogontiaco civitate, iuxta villam cui vocabulum est Ingilenheim, alterum Noviomagi super Vahalem fluvium, qui Batavorum insulam a parte meridiana praeterfluit. Praecipue tamen aedes sacras ubicumque in toto regno suo vetustate conlapsas conperit, pontificibus et patribus, ad quorum curam pertinebant, ut restaurarentur, imperavit, adhibens curam per legatos, ut imperata perficerent.

Molitus est et classem contra bellum Nordmannicum, aedificatis ad hoc navibus iuxta flumina, quae et de Gallia et de Germania septentrionalem influunt

visada kėlė įtarimą. Iš čia ir kilusi graikų patarlė: „Turėk franką draugą, o ne kaimyną“[56].

17. Nors ir buvo toks, plėsdamas karalystę bei pavergdamas užsienio tautas, ir nuolat įsitraukęs į tokio pobūdžio reikalus, vis dėlto įvairiose vietose pradėjo labai daug darbų, skirtų karalystės pagražinimui ir naudai, o kai kuriuos net ir užbaigė. Iš jų turbūt pelnytai svarbiausi gali atrodyti stebėtinai nagingai pastatyta Šventosios Dievo Gimdytojos bazilika Achene[57] ir penkių šimtų žingsnių (toks ten upės plotis) tiltas per Reiną ties Maincu. Tačiau šis metus prieš [jo] mirtį sudegė gaisre ir dėl ankstyvo jo pasitraukimo [iš gyvenimo] negalėjo būti atstatytas, nors jis ir buvo sumanęs vietoj medinio pastatyti akmeninį. Su nepaprastu užmoju pradėjo statyti ir rūmus, vienus – netoli Mainco miesto prie dvaro, kuris vadinasi Ingelheimas[58], antrą – Nimvegene[59], prie Valo upės, tekančios išilgai Batavų salos pietinės dalies. O pirmiausia visoje karalystėje, kur tik sužinodavo nuo senumo sugriuvus bažnyčias, liepdavo vyskupams ir abatams, kuriems tai buvo privalu, atstatyti, per pasiuntinius rūpindamasis, kad jie įvykdytų įsakymus.

Karui su normanais parengė laivyną, tam tikslui pastatęs laivus upėse, kurios įteka į Šiaurinį Okeaną iš Galijos ir Germanijos. Kadangi normanai nuolat

oceanum. Et quia Nordmanni Gallicum litus atque Germanicum assidua infestatione vastabant, per omnes portus et ostia fluminum, qua naves recipi posse videbantur, stationibus et excubiis dispositis, ne qua hostis exire potuisset, tali munitione prohibuit. Fecit idem a parte meridiana in litore provinciae Narbonensis ac Septimaniae, toto etiam Italiae litore usque Romam contra Mauros nuper pyraticam exercere adgressos; ac per hoc nullo gravi damno vel a Mauris Italia vel Gallia atque Germania a Nordmannis diebus suis adfecta est, praeter quod Centumcellae, civitas Etruriae, per proditionem a Mauris capta atque vastata est, et in Frisia quaedam insulae Germanico litori contiguae a Nordmannis depraedatae sunt.

18. Talem eum in tuendo et ampliando simulque ornando regno fuisse constat. Cuius animi dotes et summam in qualicumque, et prospero et adverso, eventu constantiam ceteraque ad interiorem atque domesticam viram pertinentia iam abhinc dicere exordiar.

Post mortem patris cum fratre regnum partitus, tanta patientia simultates et invidiam eius tulit, ut omnibus mirum videretur, quod ne ad iracundiam quidem ab eo provocari potuisset. Deinde cum matris hortatu filiam Desiderii regis Langobardorum duxisset uxorem, incertum qua de causa, post annum eam repudiavit et Hildigardam de gente Suaborum praecipuae nobilitatis feminam in matrimonium accepit;

puldinėdami siaubė Galijos ir Germanijos pakrantes, visuose uostuose ir upių žiotyse, kur, atrodė, galėjo įplaukti laivai, [Karolis] išdėstė reidus ir sargybos laivus ir tokiais sutvirtinimais panaikino bet kokią galimybę priešui išsilaipinti. Tą pat padarė ir pietinėje dalyje, Narbonos ir Septimanijos provincijų pakrantėje[60], taip pat visoje Italijos pakrantėje iki pat Romos – prieš maurus, neseniai pradėjusius piratiškai užpuldinėti. Ir todėl nei Italija iš maurų, nei Galija bei Germanija iš normanų jam gyvam esant nepatyrė jokių didelių nuostolių, išskyrus tik Etrūrijos miestą Centumceles[61], maurų užimtą ir nusiaubtą dėl išdavystės, ir keletą salų Fryzijoje, prisišliejusių prie Germanijos krantų, kurias apiplėšė normanai.

18. Štai toks jis buvo sergėdamas ir plėsdamas, o kartu ir puošdamas karalystę. Galima tik stebėtis jo proto galiomis bei tvirtumu ir sėkmėje, ir nelaimėje. O nuo čia jau pradėsiu pasakoti apie kitus dalykus, liečiančius jo vidinį ir šeimos gyvenimą.

Po tėvo mirties pasidalijęs su broliu karalystę, taip kantriai kentė šio priešiškumą ir pavydą, jog visiems atrodė stebėtina, kad nepavyko sukurstyti jo pykčio. Po to, kai motinos raginamas vedė langobardų karaliaus Deziderijaus dukterį, praėjus metams, dėl nežinomos priežasties, su ja išsiskyrė ir susituokė su labai kilminga moterimi iš švabų[62] genties Hildegarda[63]. Ji pagimdė jam tris sūnus – Karolį ir,

de qua tres filios, Karolum videlicet, Pippinum et Hludowicum, totidemque filias, Hruodtrudem et Berhtam et Gislam, genuit. Habuit et alias tres filias, Theoderadam et Hiltrudem et Hruodhaidem, duas de Fastrada uxore, quae de Orientalium Francorum, Germanorum videlicet, gente erat, tertiam de concubina quadam, cuius nomen modo memoriae non occurrit. Defuncta Fastrada Liutgardam Alamannam duxit, de qua nihil liberorum tulit. Post cuius mortem quattuor habuit concubinas, Madelgardam scilicet, quae peperit ei filiam nomine Ruothildem, Gersuindam Saxonici generis, de qua ei filia nomine Adaltrud nata est, et Reginam, quae ei Drogonem et Hugum genuit, et Adallindem, ex qua Theodericum procreavit.

Mater quoque eius Berhtrada in magno apud eum honore consenuit. Colebat enim eam cum summa reverentia, ita ut nulla umquam invicem sit exorta discordia, praeter in divortio filiae Desiderii regis, quam illa suadente acceperat. Decessit tandem post mortem Hildigardae, cum iam tres nepotes suos totidemque neptes in filii domo vidisset. Quam ille in eadem basilica, qua pater situs est, apud Sanctum Dionisium, magno cum honore fecit humari. Erat ei unica soror nomine Gisla, a puellaribus annis religiosae conversationi mancipata, quam similiter ut matrem magna coluit pietate. Quae etiam paucis ante obitum illius annis in eo, quo conversata est, monasterio decessit.

aišku, Pipiną bei Liudviką, ir tiek pat dukterų – Rotrūdą, Bertą ir Gizelą[64]. Turėjo ir dar tris dukteris – Teodoradą, Hiltrudą ir Hruodhaidą, dvi nuo žmonos Fastrados, kuri buvo iš rytinių frankų, tai yra germanų, genties, trečią – nuo kažkokios suguloves, kurios vardas dabar neateina į galvą[65]. Mirus Fastradai, vedė alemanę Liutgardą, su kuria vaikų neturėjo[66]. Po jos mirties turėjo keturias suguloves: Madelgardą, kuri pagimdė jam dukterį Ruothildą, Gersvindą saksų kilmės, kuri jam pagimdė dukterį, vardu Adaltrudą, Reginą, kuri jam pagimdė Drogoną bei Hugoną, ir Adalindą, su kuria susilaukė Teodoriko[67].

Karolio motina Bertrada, taip pat jo didžiai gerbiama, sulaukė senatvės. Mat elgėsi su ja labai pagarbiai – taip, kad niekada tarp jų nebuvo kilęs joks vaidas, nebent dėl skyrybų su karaliaus Deziderijaus dukterimi, kurią jos patariamas buvo vedęs. O mirė ji po Hildegardos mirties, kai jau buvo pamačiusi sūnaus namuose tris savo vaikaičius ir tiek pat dukraičių. Jis labai iškilmingai palaidojo ją toje pačioje šventojo Dionyzo bazilikoje[68], kaip ir tėvą. Jis turėjo vienintelę seserį, vardu Gizelą[69], nuo mažumės atsidavusią maldingam gyvenimui; jai, kaip ir motinai, buvo labai geras. Ji mirė dvejais metais anksčiau už jį vienuolyne, kuriame gyveno.

19. Liberos suos ita censuit instituendos, ut tam filii quam filiae primo liberalibus studiis, quibus et ipse operam dabat, erudirentur. Tum filios, cum primum aetas patiebatur, more Francorum equitare, armis ac venatibus exerceri fecit, filias vero lanificio adsuescere coloque ac fuso, ne per otium torperent, operam impendere atque ad omnem honestatem erudiri iussit. Ex his omnibus duos tantum filios et unam filiam, priusquam moreretur, amisit, Karolum, qui natu maior erat, et Pippinum, quem regem Italiae praefecerat, et Hruodtrudem, quae filiarum eius primogenita et a Constantino Grecorum imperatore desponsata erat. Quorum Pippinus unum filium suum Bernhardum, filias autem quinque, Adalhaidem, Atulam, Guntradam, Berhthaidem ac Theoderadam, superstites reliquit. In quibus rex pietatis suae praecipuum documentum ostendit, cum filio defuncto nepotem patri succedere et neptes inter filias suas educari fecisset. Mortes filiorum ac filiae pro magnanimitate, qua excellebat, nimis patienter tulit, pietate videlicet, qua non minus insignis erat, conpulsus ad lacrimas. Nuntiato etiam sibi Hadriani Romani pontificis obitu, quem in amicis praecipuum habebat, sic flevit, acsi fratrem aut carissimum filium amisisset. Erat enim in amicitiis optime temperatus, ut eas et facile admitteret et constantissime retineret, colebatque sanctissime quoscumque hac adfinitate sibi coniunxerat.

19. Manė, kad vaikus reikia auklėti taip, kad tiek sūnūs, tiek dukterys iš pradžių būtų mokomi laisvųjų menų[70], kuriais ir pats užsiiminėjo. Po to sūnus, kai tik leisdavo amžius, frankų papročiu vertė lavintis jodinėjant, kaunantis ginklais ir medžiojant, o dukterims liepė pratintis prie darbo su vilna, prie ratelio ir verpstės, rūpintis, kad nuo dykinėjimo nesustingtų, ir išmokti visų dorybių. Iš visų jų iki mirties neteko tik dviejų sūnų ir vienos dukters: vyresniojo Karolio, Pipino[71], kurį buvo paskyręs Italijos valdovu, ir Rotrūdos, vyriausios iš dukterų, susižadėjusios su graikų imperatoriumi Konstantinu[72]. Pipinas paliko vieną savo sūnų Bernhardą ir penkias dukteris: Adelheidą, Atulą, Guntradą, Bertheidą ir Teodoradą. Jų atžvilgiu geriausiai atsiskleidė karaliaus gerumas, kadangi, mirus sūnui, jo įpėdiniu padarė vaikaitį[73], o dukraites leido auklėti kartu su savo dukterimis. Sūnų ir dukters mirtis dėl išskirtinio didžiadvasiškumo pakėlė labai tvirtai, vis dėlto, žinoma, iš tėviškos meilės, kuria nemažiau pasižymėjo, pratrūkęs verkti. Taip pat, gavęs žinią dėl Romos popiežiaus Adrijono, geriausio savo draugo, mirties[74], taip verkė, lyg netekęs brangiausio brolio ir sūnaus. Mat buvo labai pastovios draugystės, lengvai ją užmegzdavo ir kuo tvirčiausiai laikydavosi, šventai gerbė tuos, su kuo tik jį siejo šitoks prieraišumas. Taip rūpinosi sūnų ir dukterų auklėjimų, kad būdamas

Filiorum ac filiarum tantam in educando curam habuit, ut numquam domi positus sine ipsis caenaret, numquam iter sine illis faceret. Adequitabant ei filii, filiae vero pene sequebantur, quarum agmen extremum ex satellitum numero ad hoc ordinati tuebantur. Quae cum pulcherrimae essent et ab eo plurimum diligerentur, mirum dictu, quod nullam earum cuiquam aut suorum aut exterorum nuptum dare voluit, sed omnes secum usque ad obitum suum in domo sua retinuit, dicens se earum contubernio carere non posse. Ac propter hoc, licet alias felix, adversae fortunae malignitatem expertus est. Quod tamen ita dissimulavit, acsi de eis nulla umquam alicuius probri suspicio exorta vel fama dispersa fuisset.

20. Erat ei filius nomine Pippinus ex concubina editus, cuius inter ceteros mentionem facere distuli, facie quidem pulcher, sed gibbo deformis. Is, cum pater bello contra Hunos suscepto in Baioaria hiemaret, aegritudine simulata, cum quibusdam e primoribus Francorum, qui eum vana regni promissione inlexerant, adversus patrem coniuravit. Quem post fraudem detectam et damnationem coniuratorum detonsum in coenobio Prumia religiosae vitae iamque volentem vacare permisit. Facta est et alia prius contra eum in Germania valida coniuratio. Cuius auctores partim luminibus orbati, partim membris incolumes, omnes tamen exilio deportati sunt; neque ullus ex eis est inter-

namie niekada be jų nepietaudavo, niekada be jų nesileisdavo į kelionę: sūnūs jodavo kartu su juo, o dukterys sekdavo kiek atsilikusios. Jas palydos gale saugojo tam skirti asmens sargybiniai. Nė vienos iš jų, kadangi buvo labai gražios ir labai jo mylimos, – nuostabu pasakyti – nenorėjo išleisti nei už ko nors iš savųjų, nei už svetimšalių, bet iki pat savo mirties visas prie savęs savo namuose išlaikė, sakydamas, kad negali išsiversti be jų bendrijos. Ir dėl to, nors kitais atžvilgiais laimingas, patyrė priešiškos lemties pyktį. Tačiau tai taip nuslėpė, lyg nė nebūtų niekada kilęs įtarimas dėl jų nedorumo ar gandai sklidę[75].

20. Jis turėjo sūnų vardu Pipinas, gimusį iš sugulovės; jį uždelsiau paminėti tarp kitų [vaikų][76]. Jis buvo gražaus veido, bet subjaurotas kupros. Kai tėvas, pradėjęs karą prieš hunus, žiemojo Bavarijoje, jis, apsimetęs sergančiu, su kai kuriais iš frankų didikų, jį sugundžiusių tuščiais karališkos valdžios pažadais, susimokė prieš tėvą. Atskleidus klastą ir pasmerkus sąmokslininkus, jam, įvilkdintam į vienuolius ir jau panorusiam gyventi maldingai, leido pasitraukti į Priumo vienuolyną[77]. Ir anksčiau prieš jį buvo surengtas vienas galingas sąmokslas, kurio dalyviai – vieni apakinti, kiti sveiki – visi buvo išsiųsti į tremtį. Ir nė vienas jų nebuvo nužudytas. Tik trys,

fectus nisi tres tantum; qui cum se, ne conprehenderentur, strictis gladiis defenderent, aliquos etiam occidissent, quia aliter coerceri non poterant, interempti sunt. Harum tamen coniurationum Fastradae reginae crudelitas causa et origo extitisse creditur. Et idcirco in ambabus contra regem conspiratum est, quia uxoris crudelitati consentiens, a suae naturae benignitate ac solita mansuetudine inmaniter exorbitasse videbatur. Ceterum per omne vitae suae tempus ita cum summo omnium amore atque favore et domi et foris conversatus est, ut numquam ei vel minima iniustae crudelitatis nota a quoquam fuisset obiecta.

21. Amabat peregrinos et in eis suscipiendis magnam habebat curam, adeo ut eorum multitudo non solum palatio, verum etiam regno non inmerito videretur onerosa. Ipse tamen prae magnitudine animi huiuscemodi pondere minime gravabatur, cum etiam ingentia incommoda laude liberalitatis ac bonae famae mercede conpensaret.

22. Corpore fuit amplo atque robusto, statura eminenti, quae tamen iustam non excederet – nam septem suorum pedum proceritatem eius constat habuisse mensuram, – apice capitis rotundo, oculis praegrandibus ac vegetis, naso paululum mediocritatem excedenti, canitie pulchra, facie laeta et hilari. Unde formae auctoritas ac dignitas tam stanti quam sedenti plurima adquirebatur; quamquam cervix obesa et brevior ven-

kurie, nuogais kalavijais gindamiesi, net kitus žudė, kadangi nebuvo galima jų kitaip sulaikyti, buvo nukauti. O šių sąmokslų priežastis ir šaltinis, manoma, buvo karalienės Fastrados žiaurumas, ir abiem atvejais sąmokslas prieš karalių buvo surengtas dėl to, kad, pritardamas žmonos žiaurumui, atrodo, buvo nepaprastai nutolęs nuo savo prigimtinio geraširdiškumo ir įprasto švelnumo. Vis dėlto visą savo gyvenimą nugyveno jausdamas tokį visų draugiškumą ir palankumą tėvynėje ir svetur, kad niekada jam niekas nepareiškė nė mažiausios pastabos dėl neteisingo žiaurumo.

21. Jis mėgo svetimšalius ir taip rūpinosi juos priimti, kad ne be pagrindo atrodė, jog jų daugybė yra tikra našta ne tik dvarui, bet net karalystei. Tačiau pats jis dėl savo kilniadvasiškumo tokios naštos visiškai nelaikė varginančia, nes ir didžiuliai nepatogumai atsipirkdavo garso apie dosnumą ir gero vardo kaina.

22. Buvo stambaus ir tvirto kūno, aukšto ūgio, bet ne daugiau negu tinka – žinoma, kad jo ūgis buvęs septynių pėdų, – apvalaus viršugalvio, didelių ir gyvų akių; turėjo šiek tiek didesnę negu vidutinę, nosį, gražiai pražilęs, malonaus ir linksmo veido[78]. Tai suteikdavo tiek stovinčio, tiek sėdinčio išvaizdai svorio ir orumo. Nors kaklas buvo storas ir trumpokas, o pilvas atrodė kiek atsikišęs, tačiau tai paslėpdavo

terque proiectior videretur, tamen haec ceterorum membrorum celabat aequalitas. Incessu firmo totaque corporis habitudine virili; voce clara quidem, sed quae minus corporis formae conveniret.

Valitudine prospera, praeter quod, antequam decederet, per quatuor annos crebro febribus corripiebatur, ad extremum etiam uno pede claudicaret. Et tunc quidem plura suo arbitratu quam medicorum consilio faciebat, quos poene exosos habebat, quod ei in cibis assa, quibus assuetus erat, dimittere et elixis adsuescere suadebant.

Exercebatur assidue equitando ac venando; quod illi gentilicium erat, quia vix ulla in terris natio invenitur, quae in hac arte Francis possit aequari.

Delectabatur etiam vaporibus aquarum naturaliter calentium, frequenti natatu corpus exercens; cuius adeo peritus fuit, ut nullus ei iuste valeat anteferri. Ob hoc etiam Aquisgrani regiam exstruxit ibique extremis vitae annis usque ad obitum perpetim habitavit. Et non solum filios ad balneum, verum optimates et amicos, aliquando etiam satellitum et custodum corporis turbam invitavit, ita ut nonnumquam centum vel eo amplius homines una lavarentur.

23. Vestitu patrio, id est Francico, utebatur. Ad corpus camisam lineam et feminalibus lineis induebatur, deinde tunicam, quae limbo serico ambiebatur, et tibialia; tum fasciolis crura et pedes calciamentis con-

kitų kūno dalių proporcingumas. Tvirtos eisenos, vyriškos visos kūno laikysenos, išties skambaus balso, kuris vis dėlto nelabai atitiko kūno grožį.

Puikios sveikatos, išskyrus tai, kad ketverius metus prieš mirtį dažnai ištikdavo karštligės priepuoliai; į galą dar ėmė šlubuoti viena koja. Ir net tuomet daug ką darė savo nuožiūra, o ne patariamas gydytojų, kurių beveik nekentė, nes jie patarinėjo atsisakyti keptų valgių, prie kurių buvo pratęs, ir pratintis prie virtų. Lavinosi nuolatos jodinėdamas, medžiodamas; tai buvo jo genties paprotys, nes vargu ar atsiras žemėje kita tauta, kuri galėtų šiuo menu lygintis su frankais.

Mėgaudavosi ir karštųjų gamtinių šaltinių garais, lavino kūną dažnai plaukiodamas ir buvo taip įgudęs, kad čia iš tiesų niekas jo negalėjo pralenkti. Juk dėl to ir pastatė karališkuosius rūmus Achene ir ten nuolat gyveno paskutiniais gyvenimo metais iki pat mirties. Ir ne tik sūnus pasikviesdavo į pirtį, bet ir kilminguosius bei draugus, o kartais net palydovų ir asmens sargybinių būrį, todėl kartkartėmis maudydavosi šimtas ir dar daugiau žmonių.

23. Dėvėjo tėvyninius, tai yra frankiškus drabužius. Vilkėjo drobinius apatinius marškinius ir kelnes, be to, tuniką, apsiūtą šilkiniu apvadu, ir vyturus; autkojais apsivyniodavo blauzdas ir užsitempdavo apavą;

stringebat et ex pellibus lutrinis vel murinis thorace confecto umeros ac pectus hieme muniebat, sago veneto amictus et gladio semper accinctus, cuius capulus ac balteus aut aureus aut argenteus erat. Aliquoties et gemmato ense utebatur, quod tamen nonnisi in praecipuis festivitatibus vel si quando exterarum gentium legati venissent. Peregrina vero indumenta, quamvis pulcherrima, respuebat nec umquam eis indui patiebatur, excepto quod Romae semel Hadriano pontifice petente et iterum Leone successore eius supplicante, longa tunica et clamide amictus, calceis quoque Romano more formatis induebatur. In festivitatibus veste auro texta et calciamentis gemmatis, et fibula aurea sagum adstringente, diademate quoque ex auro et gemmis ornatus incedebat. Aliis autem diebus habitus eius parum a communi ac plebeio abhorrebat.

24. In cibo et potu temperans, sed in potu temperantior, quippe qui ebrietatem in qualicumque homine, nedum in se ac suis, plurimum abhominabatur. Cibo enim non adeo abstinere poterat, ut saepe quereretur noxia corpori suo esse ieiunia. Convivabatur rarissime, et hoc praecipuis tantum festivitatibus, tunc tamen cum magno hominum numero. Caena cotidiana quaternis tantum ferculis praebebatur, praeter assam, quam venatores veribus inferre solebant, qua ille libentius quam ullo alio cibo vescebatur. Inter caenandum

žiemą pečius ir krūtinę pridengdavo liemenė, pasiūta iš ūdros ir kiaunės kailių. Būdavo visada apsigobęs žydrą apsiaustą ir pasijuosęs kalaviją auksine arba sidabrine rankena ir juosta. Kartais pasinaudodavo ir brangakmeniais nusagstytu kalaviju, tačiau nebent ypatingų iškilmių metu ar jei kada atvykdavo svetimų genčių pasiuntiniai. O kitų šalių apdarus, nors ir labai gražius, niekino ir niekad nesileido jais apvelkamas, išskyrus kartą Romoje, kai, reikalaujant popiežiui Adrijonui, ir dar sykį – prašant jo įpėdiniui Leonui, apsisiautė ilga tunika ir chlamide, taip pat apsiavė romėnišku būdu pasiūtais batais[79]. Šventėse žengdavo auksu ataustais drabužiais, batais, nusagstytais brangakmeniais ir apsiaustu, susegtu auksine sage, pasipuošęs taip pat aukso ir brangakmenių diadema. O kitomis dienomis jo apranga nedaug kuo skyrėsi nuo liaudžiai įprastos.

24. Jis saikingai gėrė ir valgė, bet nuosaikiausias buvo gerdamas, nes visiškai nepakęsdavo jokio girtaujančio žmogaus, juo labiau savęs ir artimųjų. Tačiau nuo valgio negalėjo taip susilaikyti ir dažnai skųsdavosi, kad pasninkas kenkiąs jo kūnui. Puotas keldavo labai retai ir tik per didžiausias šventes, bet tuomet jau daugybei žmonių. Per kasdienius pietus būdavo patiekiami tik keturi patiekalai, išskyrus kepsnį, kurį medžiotojai paprastai įnešdavo ant iešmų ir kurį jis valgydavo mieliau už bet kurį kitą

aut aliquod acroama aut lectorem audiebat. Legebantur ei historiae et antiquorum res gestae. Delectabatur et libris sancti Augustini, praecipueque his qui de civitate Dei praetitulati sunt. Vini et omnis potus adeo parcus in bibendo erat, ut super caenam raro plus quam ter biberet. Aestate post cibum meridianum pomorum aliquid sumens ac semel bibens, depositis vestibus et calciamentis, velut noctu solitus erat, duabus aut tribus horis quiescebat.

Noctibus sic dormiebat, ut somnum quater aut quinquies non solum expergescendo, sed etiam desurgendo interrumperet. Cum calciaretur et amiciretur, non tantum amicos admittebat, verum etiam, si comes palatii litem aliquam esse diceret, quae sine eius iussu definiri non posset, statim litigantes introducere iussit et, velut pro tribunali sederet, lite cognita sententiam dixit; nec hoc tantum eo tempore, sed etiam quicquid ea die cuiuslibet officii agendum aut cuiquam ministrorum iniungendum erat expediebat.

25. Erat eloquentia copiosus et exuberans poteratque quicquid vellet apertissime exprimere. Nec patrio tantum sermone contentus, etiam peregrinis linguis ediscendis operam impendit. In quibus Latinam ita didicit, ut aeque illa ac patria lingua orare sit solitus, Grecam vero melius intellegere quam pronuntiare poterat. Adeo quidem facundus erat, ut etiam dicaculus appareret.

valgį. Pietaudamas klausydavosi ar kokios nors melodeklamacijos, ar skaitymo. Jam buvo skaitomos istorijos ir protėvių žygiai. Žavėjosi ir šventojo Augustino knygomis, ypač tomis, kurios pavadintos „Apie Dievo valstybę". Tiek mažai gėrė vyno ir kitų gėrimų, kad per pietus retai atsigerdavo daugiau negu tris kartus. Vasarą, po pietų suvalgęs keletą vaisių ir kartą atsigėręs, nusimetęs rūbus ir nusiavęs, kaip ir nakčiai darydavo, ilsėdavosi dvi–tris valandas. Naktimis taip miegodavo, kad keturis ar penkis kartus pertraukdavo miegą ne tik pabusdamas, bet ir atsikeldamas. Kol audavosi ir rengdavosi, ne tik įsileisdavo draugus, bet liepdavo nedelsiant įvesti besibylinėjančius, jei dvaro grafas[80] pranešdavo, kad yra kokia nors byla, neišsprendžiama be jo nurodymo, ir, lyg teisme, susipažinęs su byla, paskelbdavo nuosprendį. Tuo metu jis sutvarkydavo ne vien tai, bet ir darbus, kuriuos tą dieną reikėdavo atlikti ar nurodyti tarnautojams.

25. Pasižymėjo iškalbingumu, ir net labai dideliu, mat ką norėjo, galėdavo labai aiškiai išdėstyti. Nepasitenkindamas vien gimtąja kalba, stengėsi išmokti ir užsienio kalbų. Iš jų lotynų kalbą taip išmoko, kad buvo pratęs melstis vienodai ja ir gimtąja kalba, o graikiškai geriau gebėjo suprasti, bet ne šnekėti. Apskritai buvo toks iškalbus, kad galėjo pasirodyti net daugiakalbis. Uoliai studijavo laisvuosius

Artes liberales studiosissime coluit, earumque doctores plurimum veneratus magnis adficiebat honoribus. In discenda grammatica Petrum Pisanum diaconem senem audivit, in ceteris disciplinis Albinum cognomento Alcoinum, item diaconem, de Brittania Saxonici generis hominem, virum undecumque doctissimum, praeceptorem habuit, apud quem et rethoricae et dialecticae, praecipue tamen astronomiae ediscendae plurimum et temporis et laboris inpertivit. Discebat artem conputandi et intentione sagaci siderum cursum curiosissime rimabatur.

Temptabat et scribere tabulasque et codicellos ad hoc in lecto sub cervicalibus circumferre solebat, ut, cum vacuum tempus esset, manum litteris effigiendis adsuesceret, sed parum successit labor praeposterus ac sero inchoatus.

26. Religionem Christianam, qua ab infantia fuerat inbutus, sanctissime et cum summa pietate coluit, ac propter hoc plurimae pulchritudinis basilicam Aquisgrani exstruxit auroque et argento et luminaribus atque ex aere solido cancellis et ianuis adornavit. Ad cuius structuram cum columnas et marmora aliunde habere non posset, Roma atque Ravenna devehenda curavit. Ecclesiam et mane et vespere, item nocturnis horis et sacrificii tempore, quoad eum valitudo permiserat, inpigre frequentabat, curabatque magnopere, ut omnia quae in ea gerebantur cum quam maxima fierent

menus ir jų mokytojams rodė didelę pagarbą bei apdovanojo garbingomis dovanomis. Mokydamasis gramatikos, klausė seno diakono Petro Piziečio[81] pamokų, kitų mokslų mokytojas buvo Albinas, pravarde Alkuinas – taip pat diakonas, visapusiškai išsilavinęs saksų kilmės vyras iš Britanijos[82]. Jo vadovaujamas, labai daug laiko ir pastangų skyrė tiek retorikai, tiek dialektikai, o ypač astronomijai mokytis. Mokėsi skaičiavimo meno ir labai dėmesingai bei smalsiai tyrinėjo žvaigždžių judėjimą.

Bandė ir rašyti, šiuo tikslu buvo pratęs lovoje po pagalve pasikišti vaškuotų lentelių ir pergamento lapelių, kad, turėdamas laisvo laiko, pratintų ranką vedžioti raides, bet nelaiku ir per vėlai pradėtas darbas mažai tesisekė.

26. Krikščionišku tikėjimu, su kuriuo nuo mažens buvo gerai susipažinęs, šventai ir kuo pagarbiausiai rūpinosi. Ir todėl pastatė nepaprasto grožio baziliką Achene ir išpuošė auksu bei sidabru, šviestuvais ir masyviomis bronzos grotelėmis bei durimis. Kadangi jos statybai kolonų ir marmuro negalėjo gauti iš kitur, rūpinosi atvežti iš Romos ir Ravenos[83]. Bažnyčią lankė uoliai, ryte ir vakare, taip pat nakties valandomis ir šventosios aukos metu, kiek leido sveikata, ir labai rūpinosi, kad visa, kas joje vykdavo, būtų daroma kuo garbingiausiai. Dažnai švento-

honestate, aedituos creberrime commonens, ne quid indecens aut sordidum aut inferri aut in ea remanere permitterent. Sacrorum vasorum ex auro et argento vestimentorumque sacerdotalium tantam in ea copiam procuravit, ut in sacrificiis celebrandis ne ianitoribus quidem, qui ultimi ecclesiastici ordinis sunt, privato habitu ministrare necesse fuisset. Legendi atque psallendi disciplinam diligentissime emendavit. Erat enim utriusque admodum eruditus, quamquam ipse nec publice legeret nec nisi submissim et in commune cantaret.

27. Circa pauperes sustentandos et gratuitam liberalitatem, quam Greci eleimosinam vocant, devotissimus, ut qui non in patria solum et in suo regno id facere curaverit, verum trans maria in Syriam et Aegyptum atque Africam, Hierosolymis, Alexandriae atque Carthagini, ubi Christianos in paupertate vivere conpererat, penuriae illorum conpatiens pecuniam mittere solebat; ob hoc maxime transmarinorum regum amicitias expetens, ut Christianis sub eorum dominatu degentibus refrigerium aliquod ac relevatio proveniret.

Colebat prae ceteris sacris et venerabilibus locis apud Romam ecclesiam beati Petri apostoli; in cuius donaria magna vis pecuniae tam in auro quam in argento necnon et gemmis ab illo congesta est. Multa et innumera pontificibus munera missa, neque ille toto regni sui tempore quicquam duxit antiquius, quam ut urbs Roma sua opera suoque labore vetere polleret

vės prižiūrėtojams primindavo, kad neleistų ką nors nederamo ar purvino įnešti ar joje laikyti. Parūpino jai tokią daugybę šventų indų iš aukso ir sidabro bei apeiginių rūbų, kad iškilmingai aukojant mišias net durininkams, kurie yra žemiausi bažnytinėje hierarchijoje, nebūtų reikalo patarnauti apsirengus savais rūbais. Kruopščiai sutvarkė skaitymo ir giedojimo taisykles[84]. Ir viena, ir kita mokėjo daryti tikrai puikiai, nors pats nei viešai skaitydavo, nei giedodavo, nebent tyliai ir drauge su visais.

27. Vargšų šelpimui ir nesavanaudiškam dosnumui, kurį graikai vadina išmalda, buvo taip atsidavęs, kad tai daryti rūpindavosi ne tik savo tėvynėje, bet ir užjūryje: buvo pratęs siųsti pinigus į Siriją ir Egiptą, taip pat į Afriką, Jeruzalę, Aleksandriją ir Kartaginą, atjausdamas krikščionių neturtą, jei tik sužinodavo juos gyvenant skurde. Todėl labai siekė draugystės su užjūrio karaliais, kad jų valdžioje gyvenantiems krikščionims galėtų teikti kokią nors paguodą ir paramą[85]. Labiausiai iš visų šventų ir garbinamų vietų rūpinosi šventojo apaštalo Petro bažnyčia Romoje, į kurios lobyną jo buvo suaukota daugybė turtų tiek auksu, tiek sidabru, taip pat brangakmeniais. Jis pasiuntė daug nesuskaičiuojamų dovanų vyskupams.

Visą savo valdymo laiką nemanė, kad yra kas nors svarbiau už tai, kad jo triūsu ir pastangomis

auctoritate, et ecclesia sancti Petri per illum non solum tuta ac defensa, sed etiam suis opibus prae omnibus ecclesiis esset ornata atque ditata. Quam cum tanti penderet, tamen intra XLVII annorum, quibus regnaverat, spatium quater tantum illo votorum solvendorum ac supplicandi causa profectus est.

28. Ultimi adventus sui non solum hae fuere causae, verum etiam quod Romani Leonem pontificem multis affectum iniuriis, erutis scilicet oculis linguaque amputata, fidem regis implorare conpulerunt. Idcirco Romam veniens propter reparandum, qui nimis conturbatus erat, ecclesiae statum, ibi totum hiemis tempus extraxit. Quo tempore imperatoris et augusti nomen accepit. Quod primo in tantum aversatus est, ut adfirmaret se eo die, quamvis praecipua festivitas esset, ecclesiam non intraturum, si pontificis consilium praescire potuisset. Invidiam tamen suscepti nominis, Romanis imperatoribus super hoc indignantibus, magna tulit patientia, vicitque eorum contumaciam magnanimitate, qua eis procul dubio longe praestantior erat, mittendo ad eos crebras legationes et in epistolis fratres eos appellando.

29. Post susceptum imperiale nomen, cum adverteret multa legibus populi sui deesse – nam Franci duas habent leges, in plurimis locis valde diversas – cogitavit quae deerant addere et discrepantia unire, prava quoque ac perperam prolata corrigere; sed de his ni-

Romos miestas taptų toks įtakingas, kaip senovėje, ir kad šventojo Petro bažnyčia jo rūpesčiu būtų ne tik aprūpinta ir saugi, bet ir savais ištekliais puošniausia bei turtingiausia iš visų bažnyčių. Nors ją taip gerbė, per 47 valdymo metus tik keturis kartus ten vyko tęsėti įžadų ir melstis[86].

28. Paskutinio jo atvykimo priežastys buvo ne tik šios, bet ir tai, kad romėnai daug skriaudų patyrusį popiežių Leoną[87], išplėšę jam akis ir nupjovę liežuvį, privertė šauktis karaliaus apsaugos. Todėl, atvykęs į Romą sutvarkyti pernelyg pakrikusią Bažnyčios padėtį, ten praleido visą žiemą. Tuo laiku gavo imperatoriaus ir augusto titulą, dėl kurio iš pradžių patyrė tiek priešiškumo, kad tvirtino, jog tą dieną, nors ir buvo labai didelė šventė, nebūtų žengęs į bažnyčią, jei būtų galėjęs iš anksto sužinoti popiežiaus sumanymą. Tačiau besipiktinančių Romos imperatorių pavydą dėl įgyto titulo labai kantriai pakėlė ir jų atkaklumą nugalėjo savo didžiadvasiškumu, kuriuo, be abejonės, buvo už juos daug pranašesnis, dažnai siųsdamas pas juos pasiuntinius ir laiškuose juos vadindamas broliais.

29. Priėmęs imperatoriaus titulą ir atkreipęs dėmesį, kad jo tautos įstatymams daug ko stinga – frankai turi du įstatymų sąvadus[88], daugelyje vietų labai besiskiriančius, – sumanė pridurti, ko trūko, ir suvienodinti skirtumus, taip pat ištaisyti klaidin-

hil aliud ab eo factum est, nisi quod pauca capitula, et ea inperfecta, legibus addidit. Omnium tamen nationum, quae sub eius dominatu erant, iura quae scripta non erant, describere ac litteris mandari fecit. Item barbara et antiquissima carmina, quibus veterum regum actus et bella canebantur, scripsit memoriaeque mandavit. Inchoavit et grammaticam patrii sermonis.

Mensibus etiam iuxta propriam linguam vocabula inposuit, cum ante id temporis apud Francos partim Latinis, partim barbaris nominibus pronuntiarentur. Item ventos duodecim propriis appellationibus insignivit, cum prius non amplius quam vix quattuor ventorum vocabula possent inveniri. Et de mensibus quidem Ianuarium uuintarmanoth, Februarium hornung, Martium lenzinmanoth, Aprilem ostarmanoth, Maium uuinnemanoth, Iunium brachmanoth, Iulium heuuimanoth, Augustum aranmanoth, Septembrem uuitumanoth, Octobrem uuindumemanoth, Novembrem herbistmanoth, Decembrem heilagmanoth appellavit.

Ventis vero hoc modo nomina inposuit, ut subsolanum vocaret ostroniuuint, eurum ostsundroni, euroaustrum sundostroni, austrum sundroni, austroafricum sunduuestroni, africum uuestsundroni, zefyrum uuestroni, chorum uuestnordroni, circium norduuestroni, septentrionem nordroni, aquilonem nordostroni, vulturnum ostnordroni.

30. Extremo vitae tempore, cum iam et morbo et

gas ir neteisingai perrašytas vietas. Bet nieko iš to neįvykdė, nebent įstatymams pridūrė keletą skyrių, ir tai neužbaigtų. Tačiau pasiekė, kad būtų sutvarkyti ir raštu išdėstyti visų tautų, kurios buvo jo valdžioje, nerašyti įstatymai[89]. Barbariškas ir senąsias dainas, apdainuojančias senovės karalių žygdarbius ir karus, taip pat liepė užrašyti ir įamžinti[90]. Davė pradžią ir gimtosios kalbos gramatikos rašymui. Be to, mėnesiams davė pavadinimus savąja kalba, nes prieš tai jie frankų buvo vadinami iš dalies lotyniškais, iš dalies barbariškais vardais. Taip pat dvylikai vėjų parinko savus pavadinimus, nors anksčiau vos buvo galima rasti ne daugiau kaip keturis vėjų įvardijimus. Taip sausio mėnesį pavadino *Uuintarmanoth*, vasario – *Hornung*, kovo – *Lentzinmanoth*, balandžio – *Ostarmanoth*, gegužės – *Uuinnemanoth*, birželio – *Brachmanoth*, liepos – *Heuuimanoth*, rugpjūčio – *Aranmanoth*, rugsėjo – *Uuitumanoth*, spalio – *Uuindumemanoth*, lapkričio – *Herbistmanoth*, gruodžio – *Heilagmanoth*[91]. O vėjus įvardijo taip, kad rytų vadintųsi *Ostroniuuint*, rytų–pietų – *Ostsundroni*, pietryčių – *Sundostroni*, pietų – *Sundroni*, pietvakarių – *Sunduuestroni*, vakarų pietų – *Uuestsundroni*, vakarų – *Uuestroni*, vakarų–šiaurės – *Uuestnordroni*, šiaurės vakarų – *Norduuestroni*, šiaurės – *Nordroni*, šiaurės rytų – *Nordostroni*, rytų–šiaurės – *Ostnordroni*[92].

30. Gyvenimo gale, jau slegiamas ir ligos, ir se-

senectute premeretur, vocatum ad se Hludowicum filium, Aquitaniae regem, qui solus filiorum Hildigardae supererat, congregatis sollemniter de toto regno Francorum primoribus, cunctorum consilio consortem sibi totius regni et imperialis nominis heredem constituit, inpositoque capiti eius diademate imperatorem et augustum iussit appellari. Susceptum est hoc eius consilium ab omnibus qui aderant magno cum favore, nam divinitus ei propter regni utilitatem videbatur inspiratum; auxitque maiestatem eius hoc factum et exteris nationibus non minimum terroris incussit. Dimisso deinde in Aquitaniam filio, ipse more solito, quamvis senectute confectus, non longe a regia Aquensi venatum proficiscitur, exactoque in huiuscemodi negotio quod reliquum erat autumni, circa Kalendas Novembris Aquasgrani revertitur.

Cumque ibi hiemaret, mense Ianuario febre valida correptus decubuit. Qui statim, ut in febribus solebat, cibi sibi abstinentiam indixit, arbitratus hac continentia morbum posse depelli vel certe mitigari. Sed accedente ad febrem lateris dolore, quem Graeci pleuresin dicunt, illoque adhuc inediam retinente neque corpus aliter quam rarissimo potu sustentante, septimo postquam decubuit die, sacra communione percepta, decessit, anno aetatis suae septuagesimo secundo et ex quo regnare coeperat quadragesimo septimo, V. Kalendas Februarii, hora diei tertia.

natvės, pasikvietęs pas save sūnų Liudviką, Akvitanijos karalių, kuris vienintelis iš Hildegardos sūnų buvo likęs gyvas, iškilmingai iš visos karalystės susirinkus frankų didikams, visiems pritariant, paskelbė jį savo bendravaldžiu visai karalystei ir, uždėjęs ant galvos karūną, įsakė vadinti imperatoriumi ir augustu[93]. Šis jo sprendimas visų dalyvavusių buvo priimtas labai palankiai, nes atrodė įkvėptas iš aukščiau, kad karalystė klestėtų. Šis poelgis dar sustiprino jo autoritetą ir įvarė nemaža baimės užsienio tautoms. Po to, išsiuntęs sūnų į Akvitaniją, pats, kaip buvo pratęs, nors ir nuvargintas senatvės, išvyksta medžioti į Acheno karališkojo dvaro apylinkes. Tuo užsiėmęs praleidžia, kiek buvo likę, rudenį ir apie lapkričio kalendas grįžta į Acheną. Ten žiemodamas sausio mėnesį sunkiai susirgo karštlige ir atgulė. Iš karto, kaip buvo pratęs sirgdamas karštlige, atsisakė maisto, manydamas tokiu susilaikymu ligą įveikti ar bent tikrai sušvelninti. Bet prie karštligės prisidėjus skausmui šone, kurį graikai vadina pleuritu, ir jam vis tebebadaujant ir pastiprinant kūną vien trupučiu gėrimo, septintą dieną nuo ligos pradžios, priėmęs šventąją komuniją, mirė septyniasdešimt antrais savo gyvenimo metais ir keturiasdešimt septintais nuo valdymo pradžios, penktą dieną prieš vasario kalendas, trečią valandą dienos[94].

31. Corpus more sollemni lotum et curatum, et maximo totius populi luctu ecclesiae inlatum atque humatum est. Dubitatum est primo, ubi reponi deberet, eo quod ipse vivus de hoc nihil praecepisset. Tandem omnium animis sedit nusquam eum honestius tumulari posse quam in ea basilica, quam ipse propter amorem Dei et Domini nostri Iesu Christi et ob honorem sanctae et aeternae Virginis, genetricis eius, proprio sumptu in eodem vico construxit. In hac sepultus est eadem die, qua defunctus est, arcusque supra tumulum deauratus cum imagine et titulo exstructus. Titulus ille hoc modo descriptus est: SUB HOC CONDITORIO SITUM EST CORPUS KAROLI MAGNI ATQUE ORTHODOXI IMPERATORIS, QUI REGNUM FRANCORUM NOBILITER AMPLIAVIT ET PER ANNOS XLVII FELICITER REXIT. DECESSIT SEPTUAGENARIUS ANNO DOMINI DCCCXIIII, INDICTIONE VII, V. KAL. FEBR.

32. Adpropinquantis finis conplura fuere prodigia, ut non solum alii, sed etiam ipse hoc minitari sentiret. Per tres continuos vitaeque termino proximos annos et solis et lunae creberrima defectio et in sole macula quaedam atri coloris septem dierum spatio visa. Porticus, quam inter basilicam et regiam operosa mole construxerat, die ascensionis Domini subita ruina usque ad fundamenta conlapsa. Item pons Rheni apud Mogontiacum, quem ipse per decem annos ingenti la-

31. Kūnas pagal iškilmingą paprotį buvo numazgotas ir pašarvotas, ir, didžiai verkiant visai tautai, įneštas į bažnyčią ir palaidotas. Iš pradžių buvo suabejota, kur reikėtų laidoti, nes pats, gyvas būdamas, nieko dėl to nebuvo nurodęs. Pagaliau visi nusprendė, kad niekur garbingiau negalėtų būti palaidotas negu toje bazilikoje, kurią pats savo lėšomis tame pačiame mieste[95] pastatydino iš meilės mūsų Dievui ir Viešpačiui Jėzui Kristui, šventosios ir amžinosios Mergelės, Jo Motinos, garbei. Ten buvo palaidotas tą pačią dieną, kurią mirė, o virš kapo pastatyta paauksuota arka su jo atvaizdu ir įrašu. Tas įrašas buvo toks: PO ŠIUO ANTKAPIU ILSISI DIDŽIOJO IR TIKRATIKIO IMPERATORIAUS KAROLIO KŪNAS. JIS GARBINGAI IŠPLĖTĖ FRANKŲ KARALYSTĘ IR LAIMINGAI VALDĖ XLVII METUS. MIRĖ SEPTYNIASDEŠIMTMETIS 814 VIEŠPATIES METAIS, VII INDIKCIJĄ[96], V DIENĄ PRIEŠ VASARIO KALENDAS.

32. Daugelis ženklų taip pranašavo artėjantį galą, kad ne tik kiti, bet ir jis pats jautė grėsmę. Per visus trejus paskutinius gyvenimo metus dažnai buvo matomi saulės ir mėnulio užtemimai, o saulėje septynias dienas – kažkokios juodos spalvos dėmės. Portikas, kurį labai sunkiai buvo pastatydinęs tarp bazilikos ir karališkųjų rūmų, Viešpaties Žengimo į dangų dieną staiga iki pat pamatų sugriuvo. Panašiai tiltas per Reiną ties Maincu, kurį pats iš medžio per dešimt

bore et opere mirabili de ligno ita construxit, ut perenniter durare posse videretur, ita tribus horis fortuitu incendio conflagravit, ut, praeter quod aqua tegebatur, ne una quidem astula ex eo remaneret. Ipse quoque, cum ultimam in Saxoniam expeditionem contra Godofridum regem Danorum ageret, quadam die, cum ante exortum solis castris egressus iter agere coepisset, vidit repente delapsam caelitus cum ingenti lumine facem a dextra in sinistram per serenum aera transcurrere. Cunctisque hoc signum, quid portenderet, ammirantibus, subito equus, quem sedebat, capite deorsum merso decidit eumque tam graviter ad terram elisit, ut fibula sagi rupta balteoque gladii dissipato, a festinantibus qui aderant ministris exarmatus et sine amiculo levaretur. Iaculum etiam, quod tunc forte manu tenebat, ita elapsum est, ut viginti vel eo amplius pedum spatio longe iaceret. Accessit ad hoc creber Aquensis palatii tremor et in domibus, ubi conversabatur, assiduus laqueariorum crepitus. Tacta etiam de caelo, in qua postea sepultus est, basilica, malumque aureum, quo tecti culmen erat ornatum, ictu fulminis dissipatum et supra domum pontificis, quae basilicae contigua erat, proiectum est. Erat in eadem basilica in margine coronae, quae inter superiores et inferiores arcus interiorem aedis partem ambiebat, epigramma sinopide scriptum, continens, quis auctor esset eiusdem templi, cuius in extremo versu legebatur: KARO-

metų labai sunkiai ir nuostabiai nagingai pastatydino tokį, kad atrodė galįs amžinai stovėti, per tris valandas nuo atsitiktinio gaisro sudegė taip, kad, išskyrus vandens semiamą dalį, iš jo nė menkiausios skiedrelės neliko[97]. O ir pats, kai paskutinį kartą žygiavo į Saksoniją prieš danų karalių Godefridą[98] ir vieną dieną, prieš saulės patekėjimą išjojęs iš stovyklos, leidosi į kelią, pamatė staiga iš dangaus nukritusį labai ryškiai spindintį šviesulį giedrame danguje oru praskriejant iš dešinės į kairę. Ir visiems stebintis, ką gi šis ženklas galėtų lemti, netikėtai arklys, ant kurio sėdėjo, krito nuleista žemyn galva ir taip smarkiai metė jį ant žemės, kad, trūkus apsiausto sagčiai ir plyšus kalavijo diržui, ne be atskubėjusių tarnų, kurie jį lydėjo, paramos beginklis atsikėlė. Net ietį, kurią tuomet atsitiktinai laikė rankoje, taip išmetė, kad ji gulėjo dvidešimties ar daugiau pėdų atstumu. Prie to prisidėjo dar ir dažnas Acheno rūmų drebėjimas ir nuolatinis lubų traškesys namuose, kuriuose gyveno. Net bazilikos, kurioje vėliau buvo palaidotas, stogą ir auksinį obuolį, kuriuo buvo papuošta kupolo viršūnė, trenkė žaibas, ir šis buvo sudaužytas ir nusviestas ant vyskupo namų[99], stovėjusių šalia bazilikos. Toje pačioje bazilikoje atbrailos, kuri juosė pastatą iš vidaus tarp viršutinių ir žemutinių arkų, krašte buvo padarytas raudonos spalvos įrašas, skelbiantis, kas yra tos šventovės statytojas; paskutinėje eilutėje galima buvo perskaityti: KAROLUS PRIN-

LUS PRINCEPS. Notatum est a quibusdam eodem, quo decessit, anno paucis ante mortem mensibus eas, quae PRINCEPS exprimebant, litteras ita esse deletas, ut penitus non apparerent. Sed superiora omnia sic aut dissimulavit aut sprevit, ac si nihil horum ad res suas quolibet modo pertineret.

33. Testamenta facere instituit, quibus filias et ex concubinis liberos ex aliqua parte sibi heredes faceret, sed tarde inchoata perfici non poterant. Divisionem tamen thesaurorum et pecuniae ac vestium aliaeque suppellectilis coram amicis et ministris suis annis tribus, antequam decederet, fecit, contestatus eos, ut post obitum suum a se facta distributio per illorum suffragium rata permaneret. Quidque ex his quae diviserat fieri vellet, breviario conprehendit, cuius ratio ac textus talis est:

IN NOMINE DOMINI DEI OMNIPOTENTIS, PATRIS ET FILII ET SPIRITUS SANCTI.

Descriptio atque divisio, quae facta est a gloriosissimo atque piissimo domno Karolo imperatore augusto anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi DCCCXI, anno vero regni eius in Francia XLIII et in Italia XXXVI, imperii autem XI, indictione IIII, quam pia et prudenti consideratione facere decrevit et Domino annuente perfecit de thesauris suis atque pecunia, quae in illa die in camera eius inventa est. In qua illud praecipue praecavere voluit, ut non solum eleimosi-

CEPS. Kai kas pastebėjo, kad tais pačiais metais, prieš kelis mėnesius iki jo mirties, raidės, sudarančios žodį PRINCEPS, taip išsitrynė, kad tapo visiškai neįžiūrimos. Bet visų minėtų dalykų jis arba nepaisė, arba apsimetė, lyg niekas iš jų jokiu būdu jo neliestų.

33. Nutarė surašyti testamentą, kad juo iš dalies padarytų paveldėtojais dukteris ir sugulovių vaikus, bet, pavėluotai pradėjęs, nepajėgė užbaigti. Vis dėlto prieš trejus metus iki mirties draugų ir tarnų akivaizdoje padalijo savo brangenybes, pinigus, drabužius ir kitus daiktus, juos kviesdamas liudytojais, kad po jo mirties paskirstymas jiems pritariant išliktų galioti nepakeistas. Viską iš to, ką buvo padalijęs ir norėjo, kad [jo valia] būtų įvykdyta, išdėstė santraukoje, kurios mintys ir tekstas tokie:

VARDAN VISAGALIO VIEŠPATIES DIEVO TĖVO IR SŪNAUS, IR ŠVENTOSIOS DVASIOS.

Aprašymas dalybų, kurios šlovingiausiojo ir teisingiausiojo valdovo imperatoriaus augusto Karolio buvo įvykdytos 811 mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus įsikūnijimo metais, o jo karališkosios valdžios Frankijoje 43 metais ir 37 metais – Italijoje, ir 11 imperatoriškosios valdžios metais, 4 indikciją; tas dalybas nutarė atlikti dievobaimingai ir išmintingai apsvarstęs ir su Viešpaties pagalba įvykdė: [paskirstė] savo brangenybes ir pinigus, tą dieną rastus

narum largitio, quae sollemniter apud Christianos de possessionibus eorum agitur, pro se quoque de sua pecunia ordine atque ratione perficeretur, sed etiam ut heredes sui, omni ambiguitate remota, quid ad se pertinere deberet, liquido cognoscere et sine lite atque contentione sua inter se conpetenti partitione dividere potuissent.

Hac igitur intentione atque proposito omnem substantiam atque suppellectilem suam, quae in auro et argento gemmisque et ornatu regio in illa, ut dictum est, die in camera eius poterat inveniri, primo quidem trina divisione partitus est. Deinde easdem partes subdividendo de duabus partibus XX et unam partem fecit, tertiam integram reservavit. Et duarum quidem partium in XX et unam partem facta divisio tali ratione consistit, ut, quia in regno illius metropolitanae civitates XX et una esse noscuntur, unaquaeque illarum partium ad unamquamque metropolim per manus heredum et amicorum suorum eleimosinae nomine perveniat, et archiepiscopus, qui tunc illius ecclesiae rector extiterit, partem quae ad suam ecclesiam data est suscipiens cum suis suffraganeis partiatur, eo scilicet modo, ut pars tertia suae sit ecclesiae, duae vero partes inter suffraganeos dividantur. Harum divisionum, quae ex duabus primis partibus factae sunt et iuxta metropoleorum civitatum numerum XX et una esse noscuntur, unaquaeque ab altera sequestrata semo-

jo iždе. Šiuo labiausiai norėjo įspėti, kad ne tik išmaldos dalijimas, kuris krikščionių [papročių] paprastai iš jų turto atliekamas, taip pat jo vardu iš jo pinigų protinga tvarka būtų vykdomas, bet ir kad jo paveldėtojai, atmetę dvejones, kas kam turėtų priklausyti, galėtų aiškiai suprasti ir be kivirčų bei besivaržančiųjų tarpusavio kovos dėl dalies palikimą pasidalyti.

Taigi su tokiu ketinimu ir tikslu visus savo daiktus ir turtą, kuris auksu ir sidabru, brangakmeniais ir karališkais papuošalais minėtą dieną galėjo būti randamas jo ižde, iš pradžių padalijo į tris dalis, paskui, skirstydamas tas pačias dalis, iš dviejų dalių padarė 20 ir vieną dalį, o trečią paliko neliestą. O šios dvi dalys padalytos būtent į 20 ir vieną dalį todėl, kad jo karalystėje yra 20 ir viena sričių sostinė ir kad kiekviena iš tų dalių per paveldėtojų ir jo draugų rankas tektų kiekvienai sostinei kaip išmalda, ir arkivyskupas, kuris tuo metu vadovautų tai bažnyčiai, gavęs jo bažnyčiai skirtą dalį, pasidalytų su savo vyskupais būtent tokiu būdu, kad trečia dalis liktų jo bažnyčiai, o dvi dalys būtų padalytos vyskupams. Šios dalys, padarytos iš dviejų pirmųjų dalių (jų yra 20 ir viena pagal sostinių skaičių), kiekviena guli atskirta nuo kitų, slaptai patalpinta savoje saugykloje su užrašytu to miesto, kuriam skirta perduoti, pavadinimu. Sostinių, kurioms reikėjo suteikti tą

tim in suo repositorio cum superscriptione civitatis, ad quam perferenda est, recondita iacet. Nomina metropoleorum, ad quas eadem eleimosina sive largitio facienda est, haec sunt: Roma, Ravenna, Mediolanum, Forum Iulii, Gradus, Colonia, Mogontiacus, Iuvavum quae et Salzburg, Treveri, Senones, Vesontio, Lugdunum, Rotomagus, Remi, Arelas, Vienna, Darantasia, Ebrodunum, Burdigala, Turones, Bituriges.

Unius autem partis, quam integram reservari voluit, talis est ratio, ut, illis duabus in supradictas divisiones distributis et sub sigillo reconditis, haec tertia in usu cotidiano versaretur, velut res, quam nulla voti obligatione a dominio possidentis alienatam esse constaret, et hoc tamdiu, quoadusque vel ille mansisset in corpore, vel usum eius sibi necessarium iudicaret. Post obitum vero suum aut voluntariam saecularium rerum carentiam eadem pars quattuor subdivisionibus secaretur, et una quidem earum supradictis XX et unae partibus adderetur, altera a filiis ac filiabus suis filiisque ac filiabus filiorum suorum adsumpta, iusta et rationabili inter eos partitione divideretur, tertia vero consueto Christianis more in usum pauperum fuisset erogata, quarta simili modo nomine eleimosinae in servorum et ancillarum usibus palatii famulantium sustentationem distributa veniret. Ad hanc tertiam totius summae portionem, quae similiter ut ceterae ex auro et argento constat, adiungi voluit omnia ex aere

išmaldą ar dovaną, pavadinimai yra šie: Roma, Ravena, Milanas, Julijaus Forumas[100], Gradas, Kelnas[101], Maincas, Juvavas, taip pat vadinamas Zalcburgu, Tryras, Sensas, Bezansonas, Lionas, Ruanas, Reimsas, Arlis, Viena, Darantazija[102], Ebrodunas[103], Bordo, Tūras, Buržas[51]. O vienos dalies, kurią liepė palikti neliestą, paskirtis buvo tokia, kad liktų neperleista įsipareigojus kokiu nors įžadu valdovo nuosavybė ir taip [būtų] tol, kol ar jis gyventų, ar reikštų valią ja kaip jam reikalinga naudotis. O po jo mirties arba savanoriško žemiškųjų dalykų atsisakymo toji pati iš dalių tegul bus padalyta į keturias, iš šių viena tegul bus pridėta prie anksčiau minėtų 20 ir vienos dalies; antra, paimta jo sūnų ir dukterų ir jo vaikų sūnų ir dukterų, teisingomis ir protingomis dalybomis tarp jų tebus paskirstyta; o trečia įprastu krikščionims būdu tegul bus perduota vargšų reikmėms; ketvirta, panašiu būdu išdalyta, kaip išmalda tegul teks dirbančių rūmuose tarnų ir tarnaičių paramai. Prie šios trečios visumos dalies, kurią panašiai kaip ir kitas sudaro auksas ir sidabras, nutarė pridėti visus indus iš vario ir geležies, ir kitų metalų, taip pat ūkio reikmenis su ginklais ir drabužiais, ir kitais brangiais bei pigiais įvairios paskirties rakandais – užtiesalais, apklotais, kilimais, vilnos audeklais, odomis, nešuliais, balnais – ir visa, kas tą dieną bus rasta jo ižde ir drabužinėje, kad dėl to pasidarytų dides-

et ferro aliisque metallis vasa atque utensilia cum armis et vestibus alioque aut pretioso aut vili ad varios usus facto suppellectili, ut sunt cortinae, stragula, tapetia, filtra, coria, sagmata et quicquid in camera atque vestiario eius eo die fuisset inventum, ut ex hoc maiores illius partis divisiones fierent et erogatio eleimosinae ad plures pervenire potuisset.

Capellam, id est ecclesiasticum ministerium, tam id quod ipse fecit atque congregavit, quam quod ad eum ex paterna hereditate pervenit, ut integrum esset neque ulla divisione scinderetur, ordinavit. Si qua autem invenirentur aut vasa aut libri aut alia ornamenta, quae liquido constaret eidem capellae ab eo conlata non fuisse, haec qui habere vellet dato iustae aestimationis pretio emeret et haberet. Similiter et de libris, quorum magnam in bibliotheca sua copiam congregavit, statuit, ut ab his qui eos habere vellent iusto pretio fuissent redempti, pretiumque in pauperibus erogatum.

Inter ceteros thesauros atque pecuniam tres mensas argenteas et auream unam praecipuae magnitudinis et ponderis esse constat. De quibus statuit atque decrevit, ut una ex his, quae forma quadrangula descriptionem urbis Constantinopolitanae continet, inter cetera donaria, quae ad hoc deputata sunt, Romam ad basilicam beati Petri apostoli deferatur, et altera, quae forma rotunda Romanae urbis effigie figurata est, epis-

nės šios dalies dalybos ir išmaldos dalijimas galėtų pasiekti daugelį.

Patvarkė, kad koplyčioje sukaupti bažnytiniai reikmenys, tiek tie, kuriuos pats įgijo ir surinko, tiek tie, kuriuos paveldėjo iš tėvo palikimu, liktų neliečiami ir nebūtų jokiomis dalybomis išsklaidyti. O jeigu būtų atrasta ar kokių rakandų, ar knygų, ar kitų brangenybių, ir būtų aiškiai žinoma, kad tai jo nebuvę skirta tai pačiai koplyčiai, tai kas panorėtų tai įsigyti, sumokėjęs, teisingai įvertinus, nustatytą kainą, tenusiperka ir teturi. Panašiai nusprendė ir dėl knygų, kurių savo bibliotekoje surinko didelę gausybę – kad būtų už tikrąją kainą pirktos tų, kurie norėtų jas įsigyti, o pinigai būtų išdalyti vargšams. Žinoma, kad tarp kitų brangenybių ir pinigų yra trys nepaprasto dydžio ir svorio sidabriniai stalai ir vienas auksinis. Dėl jų nutarė ir nurodė, kad vienas jų – keturkampio formos, kuriame vaizduojamas Konstantinopolio miestas – tarp kitų dovanų, kurios tam skirtos, būtų nugabentas į Romą, į šventojo apaštalo Petro baziliką, o antras, apskritos formos, papuoštas Romos miesto paveikslu, būtų nugabentas į Ravenos vyskupijos bažnyčią. Trečią, pranokstantį kitus ir apdailos gražumu, ir dideliu svoriu, sujungtą iš trijų skritulių ir vaizduojantį tiksliai ir smulkiai nupieštą viso pasaulio žemėlapį[104], ir auksinį, kuris buvo paminėtas ketvirtas, skyrė pa-

copio Ravennatis ecclesiae conferatur. Tertiam, quae ceteris et operis pulchritudine et ponderis gravitate multum excellit, quae ex tribus orbibus conexa totius mundi descriptionem subtili ac minuta figuratione conplectitur, et auream illam, quae quarta esse dicta est, in tertiae illius et inter heredes suos atque in elei-mosinam dividendae partis augmento esse constituit.

Hanc constitutionem atque ordinationem coram episcopis, abbatibus comitibusque, qui tunc praesentes esse potuerunt, quorumque hic nomina descripta sunt, fecit atque constituit. Episcopi: Hildibaldus, Richolfus, Arn, Wolfarius, Bernoinus, Laidradus, Iohannes, Theodulfus, Iesse, Heito, Waitgaudus.

Abbates: Fridugisus, Adalungus, Engilbertus, Irmino.

Comites: Walah, Meginherus, Otulfus, Stephanus, Unruocus, Burchardus, Meginhardus, Hatto, Rihwinus, Edo, Ercangarius, Geroldus, Bero, Hildigernus, Hroccolfus.

Haec omnia filius eius Hludowicus, qui ei divina iussione successit, inspecto eodem breviario, quam celerrime poterat post obitum eius summa devotione adimplere curavit.

didinti daliai, paskirstytinai jo paveldėtojams ir išmaldos dalijimui.

Šį sprendimą ir potvarkį parengė bei patvirtino vyskupų, abatų ir grafų, kurie tuomet galėjo dalyvauti ir kurių vardai čia yra surašyti, akivaizdoje. Vyskupai: Hildebaldas, Rikolfas, Arnonas, Volfarijus, Bernvinas, Leidradas, Jonas, Teodulfas, Jesė, Heitonas, Valtgaudas[105].

Abatai: Fridugizas, Adelungas, Angilbertas, Irminonas[106].

Grafai: Vala, Meinheras, Otulfas, Steponas, Unruochas, Burchardas, Meinhardas, Hatonas, Richvinas, Edonas, Ercengarijus, Geroldas, Beronas, Hildegernas, Rokolfas[107].

Visa tai jo sūnus Liudvikas, dieviška valia tapęs jo įpėdiniu, atsižvelgdamas į šią santrauką, kiek galima greičiau po jo mirties su didžiausiu atsidavimu rūpinosi įvykdyti.

WALAHFRIDI STRABONIS
AD KAROLI MAGNI VITAM PROLOGUS

Gloriosissimi imperatoris Karoli magni vitam et gesta, quae subiecta sunt, Einhardus, vir inter omnes huius temporis palatinos non solum pro scientia, verum et pro universa morum honestate laudis egregiae, descripsisse cognoscitur et purissimae veritatis, utpote qui his pene omnibus interfuerit, testimonio roborasse.

Natus enim in orientali Francia, in pago qui dicitur Moingeuui, in Fuldensi coenobio sub paedagogio sancti Bonifacii martiris prima puerilis nutriturae rudimenta suscepit; indeque, potius propter singularitatem capacitatis et intelligentiae, quae iam tum in illo magnum quod postea claruit specimen sapientiae promittebat, quam ob nobilitatis, quod in eo munus erat insigne, a Baugolfo abbate monasterii supradicti in palatium Karoli translatus est; quippe qui omnium regum avidissimus erat sapientes diligenter inquirere et ut cum omni delectatione philosopharentur excolere ideoque regni a Deo sibi commissi nebulosam et, ut ita dicam, pene caecam latitudinem totius scientiae nova irradiatione et huic barbariei ante partim incognita luminosam reddidit deo illustrante atque videntem. Nunc vero relabentibus in contraria stu-

VALAFRIDO STRABONO PROLOGAS „KAROLIO DIDŽIOJO GYVENIMUI“

Žinomas dalykas, kad čia pateiktą šlovingiausiojo imperatoriaus Karolio Didžiojo gyvenimą aprašė Einhardas, tarp visų šių laikų dvariškių ne tik dėl mokslingumo, tačiau ir apskritai dėl visų papročių garbingumo didžios šlovės nusipelnęs vyras, ir patvirtino tai esant gryniausią tiesą, kadangi pats beveik visuose šiuose įvykiuose dalyvavo.

Mat gimęs rytų Frankijoje, srityje, vadinamojoje Maingau, Fuldos vienuolyne šventojo kankinio Bonifaco mokykloje gavo vaikiško lavinimo pradmenis. O iš ten, veikiau dėl nepaprastų gebėjimų ir proto, kurie jau tuomet žadėjo tapti vėliau pagarsėjusios išminties pavyzdžiu, negu dėl kilmingumo, kuriuo ypatingai pasižymėjo, minėtojo vienuolyno abato Baugolfo buvo perkeltas į Karolio dvarą, kadangi šis labiausiai iš visų karalių siekė ieškoti išmintingų žmonių ir rūpintis, kad jie galėtų mėgautis filosofavimo džiaugsmais. Todėl jis Dievo jam patikėtą didžiulę karalystę, apniukusią ir, galima sakyti, beveik aklą, visų anksčiau šiam barbariškam pasauliui iš dalies nepažintų mokslų spindesiu naujai nušvietė ir, Dievui apšvietus, atvėrė jai akis. O dabar, priešingai,

diis lumen sapientiae, quod minus diligitur, rarescit in plurimis.

Praedictus itaque homuncio – nam statura despicabilis videbatur – in aula Karoli, amatoris scientiae, tantum gloriae incrementum merito prudentiae et probitatis est assecutus, ut inter omnes majestatis regiae ministros pene nullus haberetur, cui rex id temporis potentissimus et sapientissimus plura familiaritatis suae secreta committeret. Et re vera non immerito, cum non modo ipsius Karoli temporibus, sed et – quod majoris est miraculi – sub Ludowico imperatore, cum diversis et multis perturbationibus Francorum res publica fluctuaret et in multis decideret, mira quadam et divinitus provisa libratione se ipsum Deo protegente custodierit, ut sublimitatis nomen, quod multis invidiam comparavit et casum, ipsum nec immature deseruerit nec periculis irremediabilibus manciparit.

Haec dicimus, ut in dictis eius minus quisque habeat dubitationis, dum non ignoret eum et dilectioni provectoris sui laudem praecipuam et curiositati lectoris veritatem debere perspicuam.

Huic opusculo ego Strabo titulos et incisiones, prout visum est congruum, inserui, ut ad singula facilior quaerenti quod placuerit elucescat accessus.

menkstant mokslams išminties šviesa, kuri mažiau branginama, vis rečiau pasitaiko.

Taigi minėtasis žmogiūkštis – mat dėl žemo ūgio atrodė niekintinas – išmanymu ir dorumu mokslo mylėtojo Karolio dvare pelnė tokią šlovę, kad tarp visų karališkosios didenybės tarnų veik nebuvo kito, kuriam to meto galingiausias ir išmintingiausias karalius būtų patikėjęs daugiau savo asmeninių paslapčių. Ir iš tiesų pelnytai, kadangi ne tik paties Karolio laikais, bet ir (tai kelia dar didesnę nuostabą) valdant imperatoriui Liudvikui, kai frankų valstybė buvo blaškoma patekusi daugelin visokių neramumų, dėl kažkokio stebėtino ir iš aukščiau siųsto sugebėjimo išsilaikyti jis, Dievui sergstint, išsaugojo save ir paties aukšto savo vardo (koks daugeliui užtraukė pavydą ir žūtį) per anksti neprarado ir neįstūmė į pražūtingus pavojus.

Tai sakome, kad kiekvienas mažiau abejotų jo žodžiais, žinodami, jį atidavus duoklę ir brangiam savo globėjo atminimui, kai ypatingai jį pašlovino, ir skaitytojo smalsumui, pateikė gryną tiesą.

Šiam veikalui aš, Strabonas[108], kaip pasirodė tinkama, suteikiau antraštes ir padalijau skirsniais, kad ieškantis patikusių dalykų lengviau vieną ar kitą galėtų surasti.

PAAIŠKINIMAI

[1] Ciceronas, Tuskulietiškieji svarstymai, I, 3, 6.

[2] Frankų gentis suvienijusi giminė, iš kurios buvo kilęs pirmasis frankų karalius Chlodvigas (481–511).

[3] Hilderikas III (742–751) – paskutinis Merovingų atstovas soste. Frankų diduomenės nuverstas 751 m.

[4] Hilderiko nuvertimą palaimino jau popiežius Zacharijas (741–752). Steponas II (752–757) suvaidino reikšmingą vaidmenį įteisinant naujos dinastijos viešpatavimą, kuomet jis 754 m. atvyko pas naują valdovą Pipiną Jaunesnįjį (kitaip Trumpąjį), jį patepė ir vainikavo karaliumi. Tolesnis ganėtinai tendencingas Einhardo pasakojimas skirtas legitimuoti dinastijų pasikeitimą.

[5] Ilgi plaukai buvo Merovingų dinastijos valdžios ženklas.

[6] Vadinamieji „gegužės laukai“: archajiška kasmetinė frankų sueiga, kurioje turėjo teisę dalyvauti visi šalies laisvieji. Pakitus frankų kariuomenės struktūrai, VIII a. vid. atkelti iš kovo. Aprašomu metu daugiau karinė peržiūra, o ne sprendimus priimantis genties susirinkimas.

[7] Pipinas Jaunesnysis (Trumpasis) (741–751 majordomas, 751–768 karalius).

[8] Pipino Jaunesniojo tėvas Karolis Martelis (714–741).

[9] Epochiniai mūšiai prie Puatjė (*Poitiers*, dab. Prancūzija) 732 m. ir Narbonos 737 m., kuriuose Karolio Martelio kariuomenė sumušė arabus (saracėnus).

[10] Turimos omeny majordomo (lot. *maior domus*) – vyriausiojo dvaro tarnybininko pareigos. Aukščiausia pareigybė frankų valstybėje, kurią čia minimas Pipinas Heristalietis (m. 714) sugebėjo paversti paveldima.

[11] Vienuolyną Sorakto kalne, į šiaurę nuo Romos, Pipino brolis Karlomanas pasistatydino 747 m.

[12] Žymusis Monte Kasino (Monte Cassino) vienuolynas, įkurtas VI a. vid. šv. Benedikto Nursiečio (apie 480–apie 560).

[13] Mirė 754 m. vienuolyne prie Liono. Monte Kasine buvo palaidotas.

[14] Minėtas Pipino brolis.

[15] Karlomano žmona Gerberga.

[16] Karlomanas kartu su Karoliu Didžiuoju valdė (768–771). Jo žmonos ir kai kurių sąjungininkų pabėgimas sugestijuotų įtampą tarp brolių. Deja, konflikto aplinkybių karolingiškieji šaltiniai neatskleidžia.

[17] Apie Karolio jaunystę, kaip tai ankstyviesiems Viduramžiams būdinga, šaltiniai iš tiesų nedaug ką praneša. Šia prasme Einhardo nesidomėjimas yra gana simptomiškas. Nėra tiksliai žinomi net Karolio gimimo metai. Manoma, kad jis galėjo gimti apie 747/748 m. (K. F. Werner, Das Geburtsdatum Karls des Großen, in: *Francia*, Bd. 1, 1973, p. 115–157; M. Becher, Neue Überlegungen zum Geburtsdatum Karls des Großen, in: *Francia*, Bd. 19/1, 1992, p. 37–60).

[18] Hunoldas buvo 768 m. mirusio Vaifarijaus sūnus.

[19] Pirėnų kalnuose, sunkiai prieinamose teritorijose gyvenę baskai tik nominaliai buvo pripažinę frankų valdžią.

[20] Popiežius Adrijonas I (772–795).

[21] Pipinas Jaunesnysis su langobardų karaliumi Aistulfu kariavo 754 ir 756 m.

[22] Senasis Pavijos pavadinimas.

[23] Langobardų karalius Deziderijus, valdęs 756–774 m. Karolio Didžiojo žygis vyko 773–774 m. 774 m. Karolis pasiskelbė ir langobardų karaliumi. Nuverstas Deziderijus tuometiniu papročiu buvo nusiųstas į vienuolyną.

[24] Šis karas vyko 781 m.

[25] Karolio sūnus Pipinas 781 m. karūnuotas Italijos karaliumi. Kartu jis buvo popiežiaus Adrijono I pakrikštytas, tuo būdu sutvirtinant Karolingų ir popiežiaus dvasinę giminystę. Šios ceremonijos metu buvo pakeistas ir jo vardas, mat iki tol jis vadintas Karlomanu (A. Angenendt, Das geistliche Bündnis der Päpste mit den Karolingern (754–796), in: *Historisches Jahrbuch*, Bd. 100, 1980, p. 1–94).

[26] Karas su pagoniškomis saksų gentimis vyko nuo 772 iki 804 m.

[27] Veikiausiai užuomina į susidorojimą su Vidukindo vadovaujamo sukilimo dalyviais 782 m.

[28] Karo pabaigai reikšmingi buvo du Karolio paskelbti teisiniai kodeksai: 797 m. Saksų kapituliarijus (*Capitulare Saxonicum*) ir genties teisės surašymas 802 m. Saksų teisyne (*Lex Saxonum*).

[29] Mūšiai įvyko 783 m.

[30] Šis 778 m. į Ispaniją vykęs žygis tapo XI a. pab. prancūzų epo *Rolando giesmė* siužeto pagrindu. Kryžiaus žygių epochoje parašytame kūrinyje krikščionys baskai buvo paversti musulmonais arabais, o Bretanės markgrafas (t. y. pasienio teritorijos vadovas) Hruodlandas virto tariamu Karolio sūnėnu Rolandu.

[31] Kaip ir baskai, nuolat maištaujantys bretonai tik iš dalies buvo integruoti į Karolio Didžiojo imperiją. 800 m. jie buvo prisiekę Karoliui ištikimybę, bet po kurio laiko vėl sukilo.

[32] Aprašomi 786/787 m. įvykiai. Benevento kunigaikštystę Pietų Italijoje buvo įkūrę langobardai. Aragizas buvo vedęs savo gentainio Deziderijaus dukterį, tačiau valdė savarankiškai.

[33] Kita langobardų karaliaus Deziderijaus duktė Liutberga.

[34] Einhardas hunais vadina kitą klajoklių gentį avarus.

[35] Einhardas tendencingai vaizduoja susidorojimą su bavarų kunigaikščiu iš Agilolfingerių giminės. 788 m. Ingelheimo suvažiavime vyko Tasilono III (748–788 kunigaikštis, mirė po 794 m. vienuolyne) teismas, kuriame jam buvo prikištas vasalinės priesaikos sulaužymas. Tačiau atrodo, kad tokios jis nebuvo davęs, jos iš savo pavaldinių Karolis pradėjo reikalauti tik po šių įvykių nuo 789 m. (M. Becher, *Eid und Herrschaft. Untersuchungen zum Herrschaftsethos Karls des Großen*, Sigmaringen, 1993). Tasilono santykiai su avarais buvo geras pretekstas panaikinti bavarų kunigaikščių giminės savarankiškumą ir galutinai integruoti bavarus į frankų valstybę. Tasilonas ir jo giminaičiai buvo pasiųsti „politinei tremtinystei" į vienuolyną, o 794 m. Frankfurto sinodo metu jis savo šeimos vardu atsižadėjo teisių į kunigaikštystę.

[36] Čia kalbama apie įvairias vad. Pamario slavų gentis (vendus), kurios brandžiaisiais Viduramžiais buvo apkrikštytos ir įjungtos į vokiečių Šv. Romos imperijos sudėtį (apie šias gentis ir jų likimą: Ch. Lübke, Zwischen Polen und dem Reich. Elbslawen und Gentil-

religion, in: *Polen und Deutschland vor 1000 Jahren*, hrsg. von M. Borgolte, Berlin, 2002, p. 91–110).

[37] Baltijos jūra.

[38] Romėniškas matavimo vienetas – dvigubas žingsnis (atitinka 1,5 m).

[39] Kaip ir Tacitas (Germania, 45), Einhardas aisčiais vadina Rytų (Einhardo supratimu, Pietų) Pabaltijo gentis.

[40] Kaganas – tiurkų genčių sąjungos (avarų), įsikūrusios Panonijoje, valdovo titulas.

[41] Karai su avarais vyko nuo 791 iki 803 m. Karo grobis čia akcentuojamas neatsitiktinai. Manoma, kad pagrindinė frankų žygių priežastis (ypač svarbiausių 795 ir 796 m.) buvo avarų vadų rezidencijose sukaupti lobiai (M. Hardt, *Gold und Herrschaft. Die Schätze europäischer Könige und Fürsten im ersten Jahrtausend*, Berlin, 2004, p. 42–44). Apie avarus: W. Pohl, *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822*, München, 1988.

[42] Karai su bohemais (čekais) ir tarp Elbės ir Oderio gyvenusia kita slavų gentimi linonais vyko 805–808 m. Šių genčių frankai nenukariavo, tačiau jos mokėjo frankams duoklę. Be to, susidūrimais su frankais paveikė čekų valstybės formavimosi link vedančius procesus.

[43] Karolio ir jo trečiosios žmonos Hildegardos sūnus Karolis Jaunesnysis (m. 811).

[44] Vakarų Europą ilgą laiką niokojusių normanų žygių pradžia.

[45] Skandinavijoje karalysčių dar nebuvo, tačiau tam tikri konsolidacijos procesai jau vyko. Bene žymiausias veikėjas buvo čia minimas ir tuo metu Danijos dalyje įsiviešpatavęs Godefridas (Godfredas) (m. 810), kurio laikais tarp Danijos ir frankų žemių (pietinėje Jutlandijoje, nuo Baltijos iki Šiaurės jūros) buvo supiltas vėliau garsus fortifikacinis pylimas *Daneverke*. Godefridas konkuravo su frankais dėl Fryzijos, tačiau jo 810 m. rengtą puolimą, o kartu ir visą valdžios organizaciją sužlugdė kažkoks vidaus sąmokslas.

[46] Karolis Didysis valdė nuo 768 m. spalio iki 814 m. sausio 28 d., taigi kiek daugiau nei 45 metus.

[47] Karolis Didysis nukariavo Ispanijos dalį nuo Pirėnų iki Ebro upės, kur įkūrė Ispanijos marką, vėlesnės Katalonijos branduolį. Balearijos jūra Einhardas vadina vakarinę Viduržemio jūros dalį.

[48] Aukštutinė Panonija – Karolio įkurta Rytų marka, iš kurios vėliau atsirado Austrija (vok. Österreich – „Rytinė karalystė"). Likusioje Panonijos dalyje vėliau apsigyveno vengrai.

[49] Dakija – dab. Rumunijos ir Transilvanijos teritorija, Liburnija – Ilyrijos (Dalmatijos) pakrantė. Dalmatija – maždaug atitinka dab. Kroatiją, Bosniją ir Hercegoviną bei Juodkalniją. Adrijos pakrantės miestai (pvz., Splitas) ilgą laiką išliko Bizantijos priklausomybėje.

[50] Minimos skirtingos vakarų slavų gentys. Sorbai ir abodritai – Pamario (Elbės) slavai, bohemai – čekai.

[51] Ispanijos šiaurės vakaruose vestgotai sugebėjo nuo arabų apsaugoti nedidelę teritoriją, kurioje įkūrė Galicijos ir Astūrijos karalystę. Su Ispanijos marka tai buvo vieninteliai krikščioniški kraštai Pirėnų pusiasalyje. Karalius Alfonsas II Skaistusis valdė 791–842 m.

[52] Bagdado kalifas Harūnas al Rašidas (786–809) iš Abasidų dinastijos, vėlesnės *Tūkstančio ir vienos nakties* herojus. 797 m. abu valdovai pasikeitė pasiuntinybėmis. Karolis šiais santykiais pasinaudojo padėdamas Jeruzalės patriarchui ir visiems Šventojoje Žemėje gyvenantiems krikščionims tiek lotynams, tiek graikams (M. Borgolte, *Der Gesandtenaustausch der Karolinger mit den Abbasiden und mit den Patriarchen von Jerusalem*, München, 1976).

Toliau minima Bagdado kalifo dovana – dramblys Abulabazas – kaitino ir amžininkų, ir vėlesnių autorių vaizduotę. Moderni lietuviška refleksija: V. Ališauskas, Redaktoriaus žodis, in: *Knygų aidai*, nr. 5, 2004, p. 1.

[53] Tiksliau: simbolinė globos ten gyvenantiems krikščionims teisė. Vėliau iš šio siužeto kilo legenda apie Karolio Didžiojo kryžiaus žygį į Šventąją Žemę.

[54] Bizantijos imperatoriai Nikiforas I (802–811), Mykolas I (811–813), Leonas V (813–820).

[55] 800 m. Karolio vainikavimas Romos imperatoriumi sukėlė ginčą dėl titulo su Bizantija. 810–812 m. derybos buvo sėkmingos ir 812 m. bizantiečiai pripažino naująjį Karolio titulą.

[56] Rankraščiuose rašoma iškraipytai (pagal tuometinį tarimą): **ΤΟΝ ΦΡΑΝΚΟΝ ΦΙΛΟΝ ΕΧΙC, ΓΙΤΟΝΑ ΟΤΚ ΕΧΙC.**

[57] Acheno Švč. Mergelės Marijos bažnyčia (koplyčia) – svarbiausia Karolio bažnytinė fundacija. Pašventinta IX a. pradžioje.

Šioje bažnyčioje jis buvo ir palaidotas. 936–1531 m. Šv. Romos (Vokietijos) valdovų vainikavimo vieta.

[58] Ingelheimas (dab. Vokietijoje, Reino–Pfalco žemėje) buvo vienas mėgstamiausių Karolio dvarų. Egzistuoja netgi nuomonė, kad čia jis buvo gimęs.

[59] Nimvegenas – valstybės šiaurėje, netoli Fryzijos buvusi rezidencija.

[60] Septimanijos kraštas pavadinimą gavo iš septinto Romos legiono. Jis driekėsi pietinėje dab. Prancūzijos dalyje, prie Viduržemio jūros, tarp Pirėnų (Ispanijos markos) ir Ronos upės. Šalia buvo ir Narbonos provincija (kitaip Provansas). Šias žemes iš arabų atkariavo jau Karolio tėvas Pipinas.

[61] Civita Vecchia – miestas Lacijuje, Romos uostas.

[62] Švabai – kitaip alemanai.

[63] Nežinomo vardo Deziderijaus duktė buvo antroji Karolio žmona, o Hildegarda – trečioji. Pažymėtina, kad šioje vietoje Einhardas nemini pirmosios žmonos (galbūt nesantuokinės) Himeltrudos, su kuria Karolis susilaukė vyriausiojo sūnaus Pipino Kupriaus (plg. 76 paaišk.).

[64] Su alemanų kunigaikščio Gotfrido dukterimi Hildegarda Karolis susilaukė devynių vaikų, keturių sūnų (Karolis Jaunesnysis, Pipinas, Liudvikas Pamaldusis, Lotaras) ir penkių dukterų (Adelheida, Rotrūda, Berta, Gizela, Hildegarda). Einhardo biografiniai duomenys apskritai nėra visai tikslūs.

[65] Teodorada ir Hiltruda išties buvo frankų grafo Rudolfo dukters Fastrados dukterys. Hruodhaida buvo buvo nežinomo vardo nesantuokinės žmonos duktė.

[66] Fastrada mirė apie 794 m. Liutgarda 800 m.

[67] Visi šie nesantuokiniai sūnūs tapo dvasininkais. Drogonas buvo Meco arkivyskupu (m. 855), Hugonas (m. 844) – kelių vienuolynų abatu.

[68] Pipino Jaunesniojo žmona ir Karolio motina Bertrada buvo grafo Heriberto iš Laono duktė. Mirė 783 m.

Netoli Paryžiaus (šiuo metu jau priemiestis) esantis Sen Deni vienuolynas buvo viena svarbiausių Karolingų bažnyčių, o vėliau tapo Prancūzijos karalių iš Kapetingų dinastijos mauzoliejumi.

[69] Karolis turėjo keturias seseris – Adą, Rotheidą, Adelheidą ir Gizelą. Pirmosios trys mirė vaikystėje.

[70] Septynieji laisvieji menai (gramatika, retorika, dialektika, aritmetika, geometrija, astronomija, muzika), nuo vėlyvosios Antikos buvę mokyklinio lavinimosi pagrindas.

[71] Karolis mirė 811 m., Italijos karalius Pipinas 810 m.

[72] Rotrūda buvo antra Karolio duktė. Po iširusių sužadėtuvių su Bizantijos imperatoriumi Konstantinu VI (780–797), susilaukė nesantuokinio sūnaus su grafu Roriku.

[73] 813 (o gal jau 812) m. Karolis paskelbė savo anūką Bernhardą Italijos karaliumi. Einhardas akcentuoja šį įvykį, kadangi atskiros dalies paskyrimas anūkui nebuvo įprastas dalykas frankų paveldėjimo teisėje. Savo vėlyvaisiais potvarkiais Karolis ir jo aplinka stengėsi užbėgti už akių galimiems konfliktams po valdovo mirties. Numatytus Bernhardo ir imperijos paveldėtojo Liudviko Pamaldžiojo tarpusavio santykius sulaužė pastarasis, iš pradžių nurodęs Bernhardą įvilkdinti į vienuolius, o vėliau apakinti (mirė greit po to 817 m.). Nauja šių įvykių analizė, remiantis neseniai atrastu šaltiniu: J. Fried, Elite und Ideologie oder die Nachfolgeordnung Karls des Großen vom Jahre 813, in: *La Royauté et les élites dans l'Europe carolingienne*, ed. R. LeJan, Villeneuve d'Ascq, 1998, p. 71–109.

[74] Plg. 20 paaišk.

[75] Einhardo aliuzija į nederamą Karolio dukterų elgesį.

[76] Pipinas Kuprius (m. 811) buvo vyriausias Karolio sūnus iš santuokos su Himeltruda. Nėra visai aišku, ar ši santuoka iš tiesų buvo nebažnytinė. Aprašomas 792 m. Pipino Kupriaus sąmokslas prieš tėvą. Gyvenimą Pipinas baigė vienuolyne.

[77] Viduramžiais garsus vienuolynas netoli Tryro, įkurtas dar Karolio motinos Bertrados senelės. Bertrada su vyru Pipinu Jaunesniuoju šią fundaciją atnaujino.

[78] Aprašydamas Karolio išvaizdą, Einhardas naudojosi Svetonijaus Dvylikos *imperatorių gyvenimo* pasažais apie Cezarį, Tiberijų, Klaudijų, Augustą.

[79] Ši apranga simbolizavo imperatoriaus valdžią. Tunika ir chlamide vilkėdavo ir Bizantijos imperatoriai.

[80] Dvaro grafas (*comes palatii*, kitaip pfalcgrafas) – aukščiau-

sias Karolingų dvaro pareigūnas, kurio kompetencijai priklausė ir teisminiai reikalai.

[81] Italų gramatikas Petras iš Pizos (m. prieš 799). Jo Karoliui Didžiajam dedikuota gramatika neišliko.

[82] Anglosaksų kilmės Alkuinas (m. 804) išgarsėjo kaip Jorko katedros mokyklos vadovas. Karolis Didysis su juo susipažino Italijoje 781 m. ir pakvietė į savo dvaro mokyklą. Alkuinas tapo šios mokyklos lyderiu ir jo dėka Frankų valstybę pasiekė tuo metu Anglijoje išplėtota lotyniška žinija. Alkuinas rengė kanonį Biblijos tekstą, parūpino visą eilę vadovėlių mokykloms. Domėjosi ir rašė kone visais septynių laisvųjų menų programos dalykais. Jo mokymo metodas pasižymėjo dialogine forma (žr. Alkuinas, Kilmingiausiojo karališkojo jaunuolio Pipino pokalbis su mokytoju Albinu, iš lotynų k. vertė N. Kardelis, in: *Naujasis Židinys–Aidai*, nr. 11, 1993, p. 12–16). Be mokymo priemonių, išliko gausus jo laiškų rinkinys (tarp jų ir laiškai Karoliui). VIII a. pabaigoje iš Karolio dvaro pasitraukė į Tūro šv. Martyno vienuolyną.

[83] Plg. 57 paaišk.

[84] Greičiausiai nuoroda į Karolio Didžiojo iniciatyva visoje imperijoje įvestą vieningą liturgiją Romos mišiolo pagrindu.

[85] Užuomina apie Karolio rūpestį kitatikių kraštuose gyvenančiais krikščionimis. Plg. 52 paaišk.

[86] Karolis lankėsi Romoje 774, 781, 787 ir 800/801 m. 774 m. atvyko į Romą žygio prieš langobardus metu. 781 m. Romoje Italijos karaliumi buvo karūnuotas jo sūnus Pipinas. 787 m. lankėsi popiežiaus Adrijono kvietimu. 800 m. Romoje vainikuotas imperatoriumi.

[87] Popiežius Leonas III (795–816) po 799 m. Romoje surengto sąmokslo atvyko į Frankų valstybę ir Paderborne susitiko su Karoliu. Šis, norėdamas padėti Leonui atgauti valdžią, surengė žygį į Romą. Šios išvykos kulminacija buvo Karolio Didžiojo imperatoriaus karūna iš popiežiaus rankų per 800 m. Kalėdas. Apie šį įvykį žr. taip pat Įžanginį straipsnį.

[88] Salijų ir Ripuarijų teisynai.

[89] Saksų, tiuringų ir fryzų teisynų parengimas IX a. pradžioje.

[90] Šie tekstai nėra išlikę, tačiau pirmieji įrašai tautinėmis germaniškomis ir romaniškomis kalbomis siekia jau Karolingų laikus.

[91] Šie mėnesių pavadinimai verčiant iš germanų kalbų eilės tvarka skamba taip: Žiemos mėnuo, Mažasis ragas (turima omeny trumpesnė vasario trukmė), Pavasario mėnuo, Velykų mėnuo, Ganiavos mėnuo, Pakartotinio arimo mėnuo, Šieno mėnuo, Derliaus mėnuo, Medienos mėnuo, Vynuogių rinkimo mėnuo, Rudens mėnuo, Šventasis mėnuo.

[92] Dvylika vėjų atitiko dvylika tuometinio kompaso taškų.

[93] Liudvikas Pamaldusis bendraimperatoriumi buvo paskelbtas 813 m. rugsėjo 11 d. Acheno Marijos bažnyčioje. Vainikavimo ceremonialas aiškiai prieštaravo popiežiaus Leono III „Romos imperatoriaus koncepcijai". Šiuose įvykiuose svarbų vaidmenį vaidino pats Einhardas. Liudvikas Pamaldusis paveldėjo savo tėvo imperiją (814–840).

[94] 814 m. sausio 28 d. devintą valandą ryto.

[95] Achene. Plg. 57 paaišk.

[96] Indikcija (indiktas) – vėlyvojoje Romos imperijoje įvestas 15 metų skaičiavimo ciklas, naudotas ir Viduramžiais.

[97] Šis tiltas sudegė 813 m.

[98] Plg. 45 paaišk.

[99] Lot. *domus pontificis*. Senesnėje literatūroje su šia vieta sietas Acheno kaip „antrosios Romos" vaizdinys, kadangi šiame name tyrinėtojai įžvelgė potencialią popiežiaus rezidenciją. Dabar manoma, kad tai buvo Kelno arkivyskupo ir karaliaus dvaro aukščiausiojo kapeliono, suteikusio Karoliui paskutinį patepimą, Hildebaldo (785–818) namai.

[100] Friulis (Akvilėjos patriarcho rezidavimo vieta).

[101] Akvilėjos uostas.

[102] Moûtuiers-en-Tarantaise Savojos provincijoje.

[103] Embrunas Dofine provincijoje.

[104] Vaizduotas turbūt Ptolemajo žemėlapis. Teganas *Imperatoriaus Liudviko Pamaldžiojo gyvenimo* ketvirtajame skyriuje rašo, kad iš visų tėvo paliktų daiktų Liudvikas pasilikęs tik šį stalą. Vėlesni šaltiniai praneša, kad šio sūnus Lotaras, 842 m. bėgdamas iš Acheno, įsakė šį stalą suskaldyti ir padalyti savo šalininkams (F. N. Estey, Charlemagne's silver celestial table, in: *Speculum*, vol. 18, 1943, p. 112–117).

[105] Kelno arkivyskupas Hildebaldas, Mainco arkivyskupas Rikolfas, Zalcburgo arkivyskupas Arnonas, Reimso arkivyskupas Volfarijus, Klermono arkivyskupas Bernvinas, Liono arkivyskupas Leidradas, Arlio arkivyskupas Jonas, Orleano vyskupas Teodulfas (kadaise žymus Karolio dvaro mokyklos atstovas, m. 821), Amjeno vyskupas Jesė, Bazelio vyskupas Heitonas, Lježo vyskupas Valtgaudas.

[106] Tūro šv. Martyno vienuolyno abatas ir garsus to meto teologas Fridugizas (žr. Fridugizas, Apie tamsybių ir nieko substanciją, iš lotynų k. vertė S. Pranckevičius, in: *Naujasis Židinys–Aidai*, nr. 1, 1994, p. 5–8), Loršo abatas Adelungas, Pievų šv. Germano (St Germain-des-Prés) vienuolyno Paryžiuje abatas Irminonas. Karaliaus dvare išugdytas, jo koplyčios narys, poemų ir teologinių traktatų autorius, dvaro mokyklos „Homeras" Angilbertas (m. 814) su Karolio Didžiojo dukterimi Berta buvo susilaukęs dviejų nesantuokinių sūnų – vėlesnio kronikininko Nithardo (m. 845) ir Hartnido. Vėliau buvo šv. Rikarijaus (St Riquier) prie Abervilio vienuolyno abatas.

[107] Vala buvo Karolio giminaitis ir vienas įtakingiausių patarėjų, po jo mirties netekęs Liudviko Pamaldžiojo palankumo ir ištremtas į Korbio vienuolyną. Meinheras buvo kadaise sąmokslą prieš Karolį surengusio Hartrato giminaitis, Otulfas – Bavarijos grafas, Burchardas – dvaro arklidininkas, Geroldas – Rytų markos grafas (markgrafas).

[108] Valafridas Starbonas (*Strabo* lot. reiškia „Žvairys")– jaunesnysis Einhardo amžininkas (808/9–849). Jo mokytojas ir dvasinis ugdytojas Fuldoje buvo Rabanas Mauras. 829 Valafridas tapo Karolio Plikagalvio auklėtoju. Savo vadovaujamą Reichenau abatiją pavertė svarbiu kultūriniu ir politiniu centru. Parašė prozinių ir eiliuotų šventųjų gyvenimų, poezijos kūrinių (*Visio Wettini* – kelionės į aną pasaulį regėjimas; *Hortulus* – Reichenau vienuolyno sodo aprašymas). Išleido Tegano *Liudviko Pamaldžiojo gyvenimą.*

Strabono sukurtų skyrelių antraščių, kaip skaidančių pradinį Einhardo teksto vientisumą, šiame leidime atsisakyta.

ASMENŲ RODYKLĖ

Ši rodyklė aprėpia tik istorinius asmenis. Šiuolaikinių mokslininkų vardai neįtraukti. Pajuodinti skaičiai nurodo šaltinio puslapius. Santrumpa KD – Karolis Didysis.

ASMENŲ RODYKLĖ

Einhardas
KAROLIO DIDŽIOJO GYVENIMAS

Viršelio dail. Tomas Vyšniauskas

Tiražas 1500 egz. Užsk. Nr.64.
Išleido leidykla „Aidai"
Tilto g. 8/3, LT-01101 Vilnius
Spausdino UAB „Petro ofsetas"
Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius